9015

BEILIN, SHALOM CH.

ביילין, שלום ח.

ZAMEL BUKH.

זאמל בוק.

IRKUTSK, SIBERIA: 1923.

ASHKENAZIC SCRIPT

These images are from the collection of the Library of the Jewish Theological Seminary (JTS). JTS holds the copyrights to these images. The images may be downloaded or printed by individuals for personal use only, but may not be quoted or reproduced in any publication without the prior permission of JTS.

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תש"ע

1

איינִיגע קופּלעטן און נומערן

פֿון דעם

"צאַמל-בוך" פֿון איינִיגע אידישע פֿאָלקס-
שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך
פֿאַר הויז און שול
פֿאַרשריבן און דערקלערט פֿון שלום ביילין"

אַלס אויסטער

געשיקט פֿון מחבר צו ה׳ אַלעקסאַנדער האַרקאַווי
אין ניו-יאָרק (2179 Wahington Ave)
דעם 21 מאַי 1923 (ו׳-אייר ה׳-תרפ״ג) פֿון איירקוטסק
מזרח-סיביר

אדרעס:
Irkutsk (Siberia-Russia)
Podgornaja 38.
S. Ch. Beilin

These images are from the collection of the Library of the Jewish Theological Seminary (JTS). JTS holds the copyrights to these images. The images may be downloaded or printed by individuals for personal use only, but may not be quoted or reproduced in any publication without the prior permission of JTS.

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תש"ע

צו די לייענער.

איך גיב אַרויס דעם דאָזיקן אַרבעט מײַנע — „אידישע שפּריכווערטער און גלײַכווערטלעך" ניט ווי אַ שטרענג וויסנשאַפֿטליכע ווערק, נאָר ווי אַ געוויינטלעכן בוך: איך בין אין אידישן פֿאָלקלאָר־פֿאָלקס־שאַפֿונג ניט מער ווי אַ ליבהאָבער, אַ דילעטאַנט.

דער בוך מײַנער איז צוגעפּאַסט צום לייענען פֿאַר היים און שול, — און איך האָף, דאָס דעם לייענער וועלן „די שפּריכווערטער" ניט זײַן לאַנגווײַליג און אפֿשר וועלן זיי אים פֿאַרשאַפֿן עד־טערווײַז אַן ערנסטן פֿאַרגעניגן.

איך האָב זיי פֿאַרשריבן און געשאַפֿט און פֿאַרקלערט מיט פֿלײַס אויך פֿון פֿאַרשידענע שטעדט און גובערניעס*) פֿון פֿאָלקס־מויל, געזאַמלט, געדרוקט און אויסגעקליבן אין אַ משך פֿון כ״ה יאָרן מיט פֿיל מיה, גרויסן חשק און ליבשאַפֿט: דאָס גיט מיר מוט פֿאַרעפֿנטלעכן מײַן בוך די געערטע לייענער און לערערינס ווי דערוואַקסענע מיט אַזוי אויך דעם יוגנט און שילקינדער.

דעם בוך מײַנעם ברענג איך אַלס אַ מתּנה פֿון טיפֿן האַרצן דעם פֿײַנעם אידישן עולם, וועלכער ביזלעבט און רעדט אין גאַנצן שפּראַך־אײַגנס נאָר די איין־איינציגע שפּראַך, — אונזער מאַמע־לשון, — אידיש, און איך וועל זײַן העכסט צופֿרידן, ווען דער דאָזיקער עולם וועט עס לייענען מיט חשק און וועט זאָגן פֿאַראינטערעסירן מיט אַ צווייטער ענליכער ווערק און אַרבייטן.

איך האַלט פֿאַר אַ חוב צו אויסדריקן מײַן דאַנקבאַרקייט די ה״ה הרב ר' ניסן אַלמנ־סקי, ר״ב יצחק צבי בראַדאַבקין (שוחט דמתא אירקוטסק), ר' גאָלדין אינדזשעניער און ה' י' קרוג־ליקאָוו פֿאַר זייערע מיה און ווערטפֿולע אויסטײַטשונגען און דערקלערונגען.

דער מחבר

אירקוטסק (מזרח־סיביר). ה׳־תרפ״ה (1925).

---

*) ריסן (מיזרח־ליטע), לידע, סלאָנים, אוקראַיִנע, פֿאָליעסיע, וואָלין, פּאָדאָליע, בוקאָווינע, גאַליציע, רומעניע, מינסקער, פּאָלעסיע, ווײַט־מזרח ~~[illegible]~~ מזרח און מערב סיביר.

די אויסשפּראַך בין איך אויך, ווי אַ געבאָרענער ליטווישער איד (פֿון צפֿון־מערבֿ־ראַיאָן), — „די ליטווישע".

די שפּריכווערטער פֿון פֿרעמדע שפּראַכן ברענג איך מיט די צוגעגעבענע פֿעלדער, ווי זיי ווערן אויסגעשפּראָכן אין אידיש.

דאָס זעלבע בנוגע איך זאָג אויך מיט די העברעיִשע ווערטער; די נקודות זײַנען ~~[illegible]~~ נאָך דער אויסשפּראַך, — למשל: בעל־הבית, רבי, שוחט, שבת א.א.וו.

פֿאָרוואָרט.

די ייִדישע שפּריכווערטער און גלײַכווערטלעך זײַנען דאָס רובֿ קורץ, גע= פּאַסט, שאַרף און טיפֿזיניק און צווייטײַטשיק ~~[illegible]~~ אָדער בײַסיק און וויציק.

איך טייל זיי אין די ווײַטער דערמאָנטע פֿיר אָפּטיילונגען, אָדער קאַטע= גאָריעס: א) גרינג אָדער לײַכט פֿאַרשטענדלעכע; ב) אומפֿאַרשטענדלעכע, ווי אויך שווערפֿאַרשטענדלעכע, אָדער פֿאַרבאָרגענע; ג) עטנאָגראַפֿישע און היסטאָרישע (פֿאַרבונדענע מיט אַ געוויסן מנהג, אָדער מיט אַ געשיכטלעכן פֿאַקט, מיט אַ פּאַסירונג פֿון לעבן); און ד) פֿאַרבונדענע מיט אַ בכּיוון אָנגעפּאַסטן משל אָדער מיט אַ צוגעצויגענער מעשׂה (מיט אַן אַנעקדאָט אָדער אַ וויץ).

וועגן יעדער אָפּטיילונג וועלן מיר דאָ רעדן באַריכות ווי אויך וועגן אייניקע שפּריכווערטער און גלײַכווערטלעך באַזונדער.

א.

שפּריכווערטער און גלײַכווערטלעך וואָס זײַנען גרינג צו פֿאַרשטיין.

צו דער דאָזיקער קאַטעגאָריע געהערן אַ צאָל שפּריכווערטער און גלײַכווערטלעך, וועלכע זײַנען נאָך זייער אײַנפֿאַך, נאָך זייער געדאַנקען און אויך לויט זייער פֿאָרם, — דאָס הייסט נאָך זייער שפּראַך און אויסדריקונג, — גאַנץ גרינג פֿאַרשטענדלעך און נאָך אַזוי-פֿיל, דאָס זיי דאַרפֿן ~~[illegible]~~ ניט האָבן קיין שום פּירושים, פּשטלעך און רמזים, — קיין וואָסערע סאָרט דערקלערונגען, — ווײַל וואָס זיי זאָגן, דאָס איז זייער טײַטש, און דאָס פֿאַרשטייט יעדער פֿון אונדז, — יעדער וועלכער נאָך זײַן שׂכל און זײַן קולטורעלן צו= שטאַנד און אַנטוויקלונג: ווער אײַנפֿאַכער, פּשוטער און ווער טיפֿער און ברייטער, למשל: „אַל גאָט האָט, — און אַליין ניט שלאָפֿט", „האָרעווע, וועסטו האָבן אַ קליידעלע", „אַז די אויג איז פֿול, האָט מען ניט אין אויל", „יגעתּי — ומצאתי" און אַפֿילו

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך

אַנדערע מינער גלייכן.

אָט אַזעלכע שפּריכווערטער ווײַזן, וואָס ס'איז לײַכט צו פֿאַרשטיין פֿאַר יעדערן, אַז אַ מענטש דאַרף און מוז אַרבעטן פֿיל מער ווי ער קען, אַז אַרבעט שפּײַזט אים און גיט אַל אַלע אונזערע הצטרכותן, און פֿאַרקערט די סבֿרא, אַז פֿוילקייט, נאַכלעסיקייט און אָפּגעלאָזנקייט פֿירן צו אָרעמקייט, צו הונגער און ביטערן נויט — רחמנא לצלן.

ווײַטער, לאָמיר נעהמען נאָך אַ פּאָר בײַשפּילן:

„אַ נאַר איז אַ קאַליקער אַל זײַנע אבֿרים", „קאָך אַ נאַר אין עסיג און האָניג, בלײַבט ער אַלץ אַ נאַר", „בעסער מיט אַ קלוגן צו פֿאַרלירן איידער מיט אַ נאַרן צו געווינען", „בעסער מיט אַ קלוגן אין גיהנום איידער מיט אַ נאַרן אין גן עדן."

אָט אַזעלכע ~~שפּריכווערטער~~ אײנע שפּריכווערטער ווײַזן באַשײַנפּערלעך, אַז אַ נאַר איז אַן אייביקער און אַן אמתער צער, — דאָס ווײַזט ווי שלעכט איז צו האָבן אַן עסק מיט אַ נאַרישן מענטשן, מיט אַ דוּין קעפּל: צרות וועט זײַן מיט אים אויפֿן פּוד, — דאָס אַ נאַר בלײַבט אַ נאַר אַל אייביג, ס'העלפֿט ניט קיין שרײַען, קיין אַדוואָקאַטן, — און פֿאַרקערט, ווי גוט איז צו האָבן אַן עסק מיט אַ קלוגן, מיט אַ געשיקטן און אַ פֿאַרשטענדיקן מענטשן אַפֿילו בײַ די שלעכטסטע באַדינגונגען און אין די ערגסטע אופֿנים.

אָט אַזעלכע אײנע שפּריכווערטער, וואָס באַרירן פֿילע און פֿאַרשידענע זײַטן פֿון אונזער לעבן, פֿאַרשטייט יעדערער פֿון אונז פֿון דער ערשטער מינוט אָהן קיינע שום פּשטים און רמזים, אָהן קאָמענטאַרן און דערקלערונגען, — וואָס גייען, — דאָס מיינט, — פּשוטו כמשמעו.

אומפֿאַרשטענדלעכע אָדער פֿאַרדרייטע שפּריכוו. און גלייכווערטלעך.

צו דער צווייטער קאַטעגאָריע געהערן אַזעלכע שפּריכוו. און גלייכוו., וועלכע זײַנען פֿון דער ערשטער ווײַלע עפּעס אַזוי ווי גאָר אָהן אַ שום

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך

געדאַנקען, עפּעס ווי ווערטער אָהן קיין שום ריכטיקן אינהאַלט, - זיי מיינען, ווי ס'דוכט זיך אויס פון דער ערשטער מינוט, אָהן אַ טעם און אָהן אַ ריח, - מיט איין וואָרט, - מ'פאַרשטייט ניט וואָס זיי באַדײַטן, וואָס זיי מיינען מיט זיך.

צו דער דאָזיקער אָבטיילונג געהערן אַ סך שפּריכווערטער, גלייכווערטער, זאָך און אויסדרוקונגען, וועלכע זײַנען שטאַרק פאַרגרייזט*) (פאַרגעסן, אַלט געוואָרן) אָדער אויך אַ סך וואָס זײַנען שטאַרק פאַרבאַלעטע געוואָרן און זייערע פאַרשיידענע נוסחאָות (טעקסטן) אַחוץ די ווערטער וואָס זײַנען אויך שוין שטאַרק פאַרעלטערטע געוואָרן און אַרויס פון געברויך, - שוין כמעט פאַרגעסן געוואָרן, אָדער אויך צו ליב די גרויסע פעלער און גרײַזן (שבושים) ווי אין שרײַבן אַזוי אויך אין רײדן (אין אויסשפּראַך), פאַרשטייט מען ~~[illegible]~~ זיי, די שפּריכווערטער, ניט ווי ס'דאַרף צו זײַן, ווי געהעריק איז, - און זיי זײַנען דעריבער גאָר אומפאַרשטענדלעך.

בכדי אַ סך "פאַרגרייזטע" שפּריכווערטער גוט צו פאַרשטיין, מוז מען זיי קאָמענטירן, גוט, ריכטיק, דערקלערן, אָדער אויסבעסערן זייערע פעהלער.

צום בײַשפּיל וועלן מיר דאָ ברענגען אַ פּאָר שפּריכווערטער פון דער דאָזיקער צווייטער קאַטעגאָריע: "יעדער וואָרים האָט זיין דאָרים" וואָס איז דאָס פאַר אַ "וואָרים", און וואָס איז דאָס פאַר אַ "דאָרים"? - אין אמתן דאַרף מען שרײַבן און זאָגן: יעדער וואָרום האָט זיין דאָרום (יעדער אַרויסקומונג, יעדע פּלאָגע, האָט איהר סיבה, איהר אורזאַך, ס'איז ניטאָ קיין שום זאַך אָהן אַ סיבה.

*) ~~דער וואָרט - פ~~

*) דער וואָרט - "פאַרגרייזט", "פאַרגרייזן" קומט אַפּשר אַרויס פון וואָרט - "גרייזען" (אַלט ווערן) און אַפּשר פון - "גראָז" (גראַז). אַז דאָס ~~[illegible]~~ ווערט אָן דאָס דער שפּריכוואָרט: עס וואַקסט גראָז דאַריבער געוואַקסן. דאָס הייסט, - דאָס איז שוין לאַנג פאַרגעסן געוואָרן, אַלט געוואָרן, מיט גראָז (ווי אַ זאַך אין אידיש - מיט קבֿרות־בלעטלעך) פאַרוואַקסן געוואָרן.

אידישע שפּריכווערטער און גלײַכווערטלעך

״נעהם דעם כּוס אין האַנט און זאָג לחיים״.

דאָ איז אַ מאָמענט טעות, אַ גרײַז: מ׳ דאַרף שרײַבן און זאָגן:
״נעהם דעם כּוס אין האַנט און זאָג לחיים״:

אַ האַלב בלינדער אַלטער ״ישובניק״ (וואָס עס דאַרף) האָט איבערגע-
לייענט אין דער הגדה ביים סדר פֿוס אַנשטאָט כּוס; שלעכט איז
אין דרויסן געווען אַ נאַכט, אַ שוואַכע פֿלאַם: מ׳ האָט אומפֿאַרשעהמט אַ
שטעל געטאָן ניט קין פֿאַסענדער פֿיגור, וואָס מ׳ דאַרף ניט, - אין אות ״כּ״
איז געוואָרן פֿון אַ כּ אַ פּ. (אַזוי דערציילט מען אין דער פֿאָלקס-וועלט).

ער איז אַן אָרימאַן ווי טיטוס הרשע

דאָס הייסט: אַ בלויז אָרימער מענטש, אַ קבצן בן קבצנים, אַ דלפֿן בן דלפֿנים, אַן עני ואביון.

וואָס איז דאָס? יעדער איד און יידענע אַ מיליאָנער, ווייס גאַנץ גוט,
דאָס דאַכט אין אַ פּאַלאַץ מיט רוימישן קיסר טיטוס, וועלכער ווי אַלע
קיסרים, איז קיין מאָל ניט געווען קיין אָרימאַן.

נאָר דאָ איז אַ גרויסער טעות: מ׳ דאַרף זאָגן און שרײַבן: ״ער (דער
מענטש וועגן וועלכן ס׳גייט דער גלײַכווערטל) איז אַן אָרימאַן ווי טיטוס - אַ
רשע״ (ניט הרשע, נאָר אַ רשע). (זעה ווײַטער [illegible])

ער איז פֿרום ווי אַ שטעקן.

מ׳ דאַרף שרײַבן און זאָגן: ער איז שטאַרק-פֿרום״ דאָס הייסט, זייער שטאַרק
אומגעוויינלעך פֿרום, שוין צופֿרום. (זעה ווײַטער [illegible])

ער מאַכט פֿון אַ וואָרט אַ קוואָרט

מ׳ דאַרף דאָ פֿאַרשטיין - ניט אַ קוואָרט, - אַ היוועסטע מאָס (אַ צוואַנציגסטל
פֿון אַן עמער, נאָר אַ פֿערטל בויגן פּאַפּיר (in quarto).

ער וויל וואָס ס׳גייט דער גלײַכווערטל איז אַ פֿיל-רײדנדער מענטש: ער

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלאַך

קען זאַגן פון איין-איינציגן וואָרט אַ פּרוש אַז ס'איז אַ גאַנצן פערטל בויגן פּאַפּיר, אַז איין וואָרט אָדער וועגן איין וואָרט קען ער אָנשרייבן אָדער אָנריידן וויפל מ'קען אָנשרייבן אַז אַ גאַנצן קוואַרטאַ בויגן, - אַנדערש גערעדט: ער איז אַ פילאָסאָפער, אַ בעל מגזם, אויך אַ בירויידער, אַ רחולשניק.

דער וואָרט - קוואַרטאַ" (אין קוואַרטאַ) איז בײַ די ליטווישע אידן פאַרגעסן אָדער פאַראַלטערט געוואָרן, - און דעריבער קומט אַרויס אין דעם דאָזגן שפּריכוואָרט אַ ניטפאַרשטענדעניס.

—— . ——

מיט איין וואָרט: כּל זמן מיר בעסערן ניט אויס די פאַרפעלשטע נוסחאות, בלייבן די שפּריכווערטער פון דער צווייטער קאַטעגאָריע פאַר אונז אומפאַרשטענדליך און האָבן ביז דאַן קיין שום טעם און קיין שום געשמאַק ניט.

—— . ——

8

עטנאָגראַפישע און היסטאָרישע שפּריכוו. און גלייכווערטלאַך

צו דער דריטער קאַטעגאָריע געהערן אַזעלכע שפּריכוו. און גלייכוו., וואָס אונז דערקלערט ווערן עטנאָגראַפיש אָדער געשיכטליך, - דאָס הייסט אַזעלכע, וועלכע זיינען פאַרבונדן מיט אַ בגריף פון אַ בי־וואוסטן מנהג, מיט אַ פאָלקסזיטע אָדער מיט אַ לעבנס־ערשיינונג פון הייזליכן, פאַמיליען אָדער געזעלשאַפטליכן, ווי אויך רעליגיעזן לעבן.
בכדי ריכטיג צו פאַרשטיין אַזעלכע שפּריכוו., גלייכוו., וויצן, אויסדריקן, ווערטלאַך און דגל., דאַרפן מיר זיין גוט באַקאַנט מיט די געשיכטליכע אָדער עטנאָגראַפישע אורזאַכע, וועלכע האָט זיי אַרויסגערופן:

*) עטנאָגראַפיע - די לערע וועגן די מנהגים, זיטן, גלויבן, אייגנשאַפטן און דגל. פון פאַרשידענע פעלקער.

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלאך

איר אורזן געניי – אין אַלע פּרטים –, ווען, וואָס פאַר אַ פאַקט, וואָס פאַר אַ צופאַל אָדער וואָס פאַר אַ מינהג, וואָס פאַר אַ געברויך האָט זיי באַשאַפן, – האָט געמעגן שטאַרק צו מער אַרויסקומען, – אָבער דערין וועט דער שפּריכוואָרט זיין ווייניג פאַרשטענדליך, אָדער ער וועט זיין אָהן אַ געשמאַק, ווי אַ געקעכץ אָהן זאַלץ און פעפער.

לאָמיר נעהמען צום בײַשפּיל די עטליכע ווײַטערדיגע שפּריכווערטער:

"ער מיינט ניט די הגדה, – ער מיינט די קניידלאך".

דאָס הייסט: ער איז קליגער ווי פרומער, – בײַ איהם שפּילט מעהר ראָלע די מאַטעריעלע זייט פון דער זאַך ווי די גייסטיגע, ער איז מעהר מאַ-טעריאַליסט ווי אידעאַליסט.

ווער ס'איז ניט באַקאַנט מיט דעם אידישן לעבן און מיט די אידישע מנהגים, ווער ס'האָט ניט געזעהן ווי אַ "פראַוועט" (ריכטאָפּ) דעם פּסח-דיגן סדר מיט הגדה זאָגן און ווי בעלת אשה עסט און טאַקי גאַנץ ~~געשמאַק~~ אַפּעטיטליך די גוטע וועטשערע מיט די פעטע געשמאַקע קניידלאך, וועט קיין מאָל ניט פאַרשטיין דעם אמת'ן באַטײַט ווי פון אַט דעם דאָזיגן גלייכווערטל.

ער קוקט ווי דער האָן אין בני אדם.

דאָס מיינט אַזוי: פרעג עם בחרם, וואָס ס'טוט זיך דאָ אַרום עם און וואָס ס'טוט זיך מיט איהם גופא.

ווער ס'ווייס ניט פון דעם אידישן מנהג "כפּרות-שלאָגן", ווער ס'האָט זיך קיינ-מאָל ניט צוגעקוקט, ווי דער גרויסער חכם, דער קלוגער רב הענדל' גלאָנצט מיט די אויגן אויפן אָפענעם סידור און קוקט שטאַרק אַריין אין די שורות פון דער תפילה "בני אדם", וועט קיינמאָל ניט קענען פאַרשטיין דעם ריכ-טיגן זין און דעם אמת'ן געשמאַק פון דעם דאָזיגן כאַראַקטעריסטישן וויציגן שפּריכוואָרט.

"איך ווינש איהם המנ'ס גדולה און קרח'ס נס."

דאָס מיינט גאַנץ קורץ און אָפן געזאָגט: אויפגעהאָנגען ווערן טאַקי ווי המן און

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך

אײַנגעזונקען ווערן לעבעדיקערהייט אין דר'ערד ווי קורח.
אַ שיינע ברכה, חלילה, ניטאָ וואָס צו זאָגן!
ווער ס'ווייס ניט די מעשה פון המנ'ס גדולה, וואָס האָט עם דערפירט צו דער תליה, און ווען קורח'ס נס, ווי ער איז אײַנגעזונקען געוואָרן אין דר'ערד מיט הויז, ווייב און קינדער, דער קען ניט פאַרשטיין ווען וואָס טרעפט זיך דאָ; ער וועט גאָר אָננעמען פאַר אַ ברכה אָט די דאָזיגע קללה, — הײַנט, — דעם געשמאַק, — די מאַלע פון דעם דאָזיגן גלייכווערטל וועט ער קוים ניט פאַרשטיין.

"פאַרקויפן די בכורה פאַר אַ טאָפּ לינדזן."

דאָס הייסט: מאַכן אַ שלעכטן און נאָך מער — דאָגאָר אַ נאַרישן חילוף, אויסבייטן אַ רעכטס, אַ טייערס, אַן ערהויבענע זאַך אַף גאָר נישט, פאַרקויפן זאַך פאַר ~~[illegible]~~ אַ קלייניקייט, ווי מ'זאָגט, — פאַר אַ שמעק טאַבאַק, טאַקי, ניט מער' ווי פאַר אַ טאָפּ לינדזן".
קען מען דען פאַרשטיין דעם אמת אין און די שאַרפקייט אָט פון דעם דאָזיגן שפּריכוואָרט, ווען מ'ווייס ניט די מעשה פון יעקבן מיט עשון, און וואָס פאַר אַ גרויסע ווערט האָט געהאַט אין יענער צייט די ערשטע געבורט אין הויזלעכן, פאַמיליען און געזעלשאַפטלעכן לעבן?

"ער איז קלאָר ווי אַ איד אין אשרי."

דאָס מיינט מען: די זאַך איז איהם גוט, פּונקט באַקאַנט; ער איז אין זי גוט באַוואונט: "אשרי" — איז אַ באַוואוסטע תּפילה (אַ קאַפּיטל תהלים), וואָס מ'זאָגט אָהן אויסנאַהם דריי מאָל אין טאָג דעם גאַנצן יאָר, — און עדער איד קען די דאָזיגע תּפילה אַל אויסווייניג.

ווי איר זעהען פון די ערשטע ביישפּילן, — מוז מיר, אום צו פאַרשטיין ווי געהעריג איז פיל שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך עטנאָגראַפישע און היסטאָרישע, וויסן די אַלע מנהגים, דינים, איינפיהרונגען, געוואוינהייטן אויך די אמתע געשיכטע: נישן וואָס האָט געטראָפן און וועלכע צייטן איט זיי, מיט די שפּריכווערטער

איבער שפּריכווערטער און גלייכווערטלאַך

פֿאַרבינדן. אַנדערס גערעדט: די שפּריכווערטער און גלייכווערטלאַך פֿון דער דריטער קאַטעגאָריע זיינען פֿאַרשטענדליך און אינגרייך נאָר דאַן, ווען מיר ווייסן גוט איזער עטנאָגראַפֿישן אָדער היסטאָרישן אַרויסקומען: אָהן דערין זיינען זיי אָדער אומפֿאַרשטענדליך אָדער ווי אָהן זאַלץ.

3

צו דער פֿערטער קאַטעגאָריע געהערן אַ צאָלכע שפּריכווערטער און גלייכווערטלאַך, וועלכע זיינען צוזאַמען מיט אַ צוגעפּאַסטע מַעֲשֶׂה אָדער מיט אַ מָשָׁל.

ס'איז שווער צו זאָגן, ווער האָט וועמען אַרויסגערופֿן: צי דער שפּריכוואָרט די מַעֲשֶׂה (דעם אינהאַלט אָדער דעם מָשָׁל), צי, פֿאַרקערט, — די מעשה האָט באַשאַפֿן דעם שפּריכוואָרט? דאָס אַזוי איז געקניפּט און געבונדן איינס מיט דאָס אַנדערע און דאָס אַל ~~אַזאַ~~ אַזוי-פֿיל פֿאַרשטעהענערט איינער דעם אַנדערן.

דער שפּריכוואָרט איז ניט אַזוי בּלויז, ער איז ניט אַזוי שאַרפֿזיניג, וויציג און בייסיג, ווען ער גייט אַליין: די צוגעפּאַסטע מַעֲשֶׂה אָדער דער מָשָׁל (און אָפֿטער דער אמת-ער טאַקי, פֿאַקט פֿון לעבן), וואָס ברענגט זאַך דער־בײַ איז דער בעסטער און דער שענסטער פּירוש צום שפּריכוואָרט, — און צוזאַמען, — דער שפּריכוואָרט מיט דער צוגעפּאַסטע מַעֲשֶׂה, — איז טאַקי אַ גאַנץ היבשע ~~זאַך~~ און אַ גאַנץ שעהנע זאַך, ווי אַ טייערער געשליפֿענער שטיינדל אין אַ פֿיין-שעהנער איינפֿאַסונג, ווי אַ שעהן-קינסטלער בילד אין אַ פּרעכטיגער ראַם: איינס פֿאַרצירט דאָס אַנדערע, איינס באַלאַנקט דאָס איינע ~~דאָס אַנדערע~~ דאָס צווייטע.

לאָמיר נעהמען צום ביישפּיל די ווײַטערדיגע פּאָר גלייכווערטלאַך:

<u>הֲשָׁבַת אֲבֵדָה איז אַ מִצְוָה, און גנבֿענען איז מיין פּרנסה.</u>

דאָס אַזוי לאַכט מען בײַ אונז אין דער לעבע פֿון די דאָזיגע לייט, בײַ וועלכע ס'געהען האַנט און האַנט צוזאַמען גוטע מיט שלעכטע מִדּוֹת, — ראַזעלקעס

אין געשעפֿט מיט נאַרערײַ, אַמאָל פּרובירט מען אויסגלײַכן ... און דגל.
די מעשׂה וואָס ברענגט זיך צו דעם דאָזיגן גלײַכווערטל (זעה № 862)
מיט דעם אידן, וועלכער האָט געהאַנדלט אומגעקערטע אַרטיקל, — שעפֿן און
פֿײַן, — דעם סוחר וועמעס פֿאַרלאָרענע ביטל מיט אַ גרויסע סומע געלט
און וועלכער האָט באַלד טאַקי אָט דאָ אַפֿן אָרט דאָס בײַ איהם
אָפּגעגנבֿעט, ווי אַ גאָניטער און אַ אמתער גנבֿ, און זײַן פֿאַרענטפֿערן
זיך, ווען אי האָט עם געכאַפּט בײַן האַנט, — אַז "השבֿת אֲבֵדָה איז
אַ מִצְוָה און גנבֿענען איז זײַן פּרנסה", איז דער בעסטער פּירוש
צו דעם שאלה בײַסיגן שפּריכוואָרט.

יאַ סאַם סאַפּאָזשניק.

מיט דעם דאָזיגן גלײַכווערטל דריקט מען זיך אויס אין דער ליטע און
לאַנדישן קרײַז וועגן אַ מענטשן, וועלכער נעמט זיך זײַנע תּירוצים און פֿאַרענט־
ווערונגען־זיך ווײַזט שטאַרק אַרויס ניט וויסנדיק זײַנע גראָבע עם־האָרצות
צו דעם דאָזיגן אויסדריק ברענגט מען אַזאַ מין המצאָה:
אַ רוסישער זעלנער, — אַ פּאָניע פֿון טיף ראָסיי, האָט פֿאַרקויפֿט זיבן
יאַרק אין אַ אידישער שטעטל אַ פּאָר תּפֿילין: אי האָט דאָך מסתּמא
באַלד טאַקי פֿאַרשטאַנען, אַז די תּפֿילין זײַנען גע־גנבֿעטע.
אַז אי האָט עם געוואָלט אָפּן צומבל, — אַז אי האָט עם אָפּגעפֿרעגט גיטאַן,
ווי קומט צו איהם תּפֿילין? האָט ער זיך פֿאַרענטפֿערט: "יאַ סאַם סאַ־
פּאָזשניק" (איך בין דאָך עפּעס אַליין אויך אַ שוסטער)
אָט די מעשׂה מיטן סאָלדאַט איז די בעסטע אילוסטראַציע צום בײַסיגן
גלײַכווערטל.

דאָס איז אַלץ די זעלביגע פּאַדעשווע

אָט אַזוי שילדערט מען אויראָניש אין דער ליטע די דאָזיגע פּלאַצינגע ווערטער
פֿרומאיקע לײַט, ביזונדערס ביגראַנדע דרשנים, וועלכע טרעטן אַרויס אַלע־מאָל
מיט איין־און־דער זעלביגער דרשה, אָדער אידעע, אין פֿאַרשיידענע נײַע ערטער;

און דער עולם מיינט טאַקע אַז צו־נ־אמתן, אַז ווי האָט דאָ אַן עסק מיט אַ טאַלאַנטפֿול מענטשן, — אָבער אין אמתן איז דאָס אַלץ „איין און די זעלבע פּאַרשוין".

צו דעם שפּריכווערט ברענגט זאַק אַ מעשׂה (זײַט 965), ווי אַ האַלב־בלינדער אַלטעטשקער איז, ריינענדיק די גאַס נעבן זײַן שטוב האָט געפֿונען אין דער בלאָטע אַ פּאַרשוין (אַן אַבזאַץ); ער האָט זי, מיט גרויס צופֿרידנהייט, פֿאַררוקט אין בוזים; און אַ ווײַלע אַרום האָט ער געפֿונען נאָך אַ פּאַרשוין, — ער האָט זי אויך פֿאַררוקט אין בוזים, — און אַט אַזוי האָט ער געפֿונען כּמעט אַ גאַנצן צענדליק פּאַרשוינס... דאָס איז דאָך ניט קיין נײַקייט, — ס'איז דאָך דאָס ערשטע וואָרט!

קומענדיק אַהיים האָט ער דערזען, דאָס זײַן גאַנצער געפֿינס איז אַלץ נאָר איין און די זעלביקע פּאַרשוין: יעדן מאָל פֿלעגט זאַך די געפֿונענע פּאַרשוין אַרויספֿאַלן פֿון דעם אַלטיטשקנס בוזים, — און אים פֿלעגט זאַך אַלץ דוכטן, אַז דאָס אַלץ איז אַ נײַער געפֿינס.

די עטלעכע בײַשפּילן, וואָס איך האָב דאָ געבראַכט אין קורצן אין „פֿאָרוואָרט" געבן אַ קליינעם באַגריף וועגן די אידישע שפּריכווערטער און גלײַכווערטלעך אין דעם דאָזיקן הינזיכט, ווי זיי קענען זײַן איינגעטיילט אין פֿיר קאַטעגאָריעס אָדער אָפּטיילונגען נאָך זייער אינהאַלט און אויך נאָך זייער אויסערליכער געשטאַלט, — נאָך זייער פֿאָרם.

אַט אַזוי זײַנען זיי אין דעם דאָזיקן פֿאָרליגנדיקן בוך איינגעפֿירט און איינגעטיילט אין פֿיר אָפּטיילונגען:
א) פֿאַרשטענדליכע (פֿון №1 ביז №518), ב) אומפֿאַרשטענד־ליכע (פֿון №519 ביז №541), ג) עטימאָלאָגישע און היסטאָ־רישע (פֿון №542 ביז №961) און ענדלעך ד) פֿאָרמענדיקע

ליסט 639

13.

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלאַך

מיט אַ צוגעפּאַסטער מעשׂה אָדער מיט אַ משל (פֿון ~~962~~ 1054)

שלום ביילין
כ״א אייר ה׳תרפּ״ג (7 מאַי 1923)
אירקוטסק (מזרח-סיביר)

צום סוף פֿון דער דריטער אָפּטיילונג

נאָכוואָרט צו די אידישע עטנאָגראַפֿישע און היסטאָרישע ~~און היסטאָרישע~~ שפּריכווערטער און גלייכווערטלאַך.

אַז מיר וועלן זיך גוט צוקוקן צו די לעצטע אויבן געבראַכטע עט=
ליכע הונדערט אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלאַך (542-961)
וועלן מיר ביישפּערלאַך זעהען, אַז כּמעט אין יעדן מנהג ווי אויך אין
יעדער תּפֿילה און אין יעדער סדרה פֿון חומש און אין פֿילע קאַפּיטלען
פֿון נביאים און כּתובֿים ווי אויך אין פֿילע מאמרי חז״ל, תּלמודישע שפּריכוואָר
טער און פֿאַרשטענדן) געפֿינען מיר צוגעפּאַסטע פּסוקים, מאמרים און ווערטע
לאַך אַלס שטאָף צו אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלאַך.

פֿון דעריבער קענען מיר זעהען, וואָס פֿאַר אַ טיפֿע און גרויסע השפּעה האָבן
געמאַכט אויף אידישן פֿאָלקלאָר (פֿאָלקסשאַפֿונג) דער סידור ~~און~~
(די תּפֿילות, בקשות, פּיוטים און דאָס גלייכן), דער תּנך (די ביבל), די
גמרא און דער מדרש (די תּלמודישע אגדתות און מאמרים), די פּיוט=
לישע און תּלמודישע העלדן און פּערזאָנאַזשן, אויסדריקונגען און בי=

אידישע שפּריכווערטער און גלײַכווערטלעך (פֿון שלום עליכם, מענדעלע־בוך)

גרויס, דאָס אַלץ איז אַזוי רעאַל, לעבהאַפֿט און גאַנץ באַזונדער בײַ
דעם אידישן פֿאָלק, ביזונדערס בײַ די ליטוואַקעס, רייסישע,
פּוילישע, גאַליציאַנישע און רומעניש אידן, און דאָס איז געוואָרן אַן
אַ סך פֿון הונדערטער יאָרן אַזוי פֿאָלקסטימליך, דאָס מיט דער
באַנוצן זיך ניט נאָר אידן לומדים דהיינו די חכמים (גערעדטע־
אידן און משכילים), נאָר אויך "פּראָסטע", געוויינטלעכע אידן
און אַפֿילו גאָר אומוויסנדע, דאָס וואָס מע רופֿט "עמי הארצים"
ניט פֿאַר אומזיסט רופֿן זיך אידן אַן "עם הספֿר".
דער איד בכלל איז אין גרעסטן טייל דערצויגן גע־
וואָרן און אויסגעוואַקסן אויף תנ"ך, אויף דער גמרא און מדרש, אויף
תהלים און בקשות*) אויף מוסר־ספֿרים, חסידישע מעשיות,
וועלטלעכע דערציילונגען און באַשרײַבונגען און דאָס גלײַכן, —
אין לשון קודש און אין גמרא־לשון (אַראַמעיִש) אַזוי אויך אין
געוויינטלעכער אידישער איבערזעצונג**) — און דערפֿאַר
איז די השפּעה פֿון אַזעלכע ווערטער ווערק אין ביכער אַזוי
גרויס און טיף אויף זײַן נשמה, אויף זײַן גאַנצן גײַסטיקן וועזן
און לעבן פֿון אַלע מאָל אָן — פֿון הונדערטער יאָרן ביז צום הײַנ־
טיקן טאָג.***)

דאָס אַלץ גופֿא און ~~[struck]~~ אַפֿילו אַנדערע ווירקלעכער און ווײַטערע —

---

*) "דאַווענען", "פּרק זאָגן", "תהלים־זאָגן", "מעביר זײַן די סדרה מיט תרגום" (שנים מקרא ואחד תרגום), "חק לישראל־לערנען", סליחות, הלכות, פּיוטים, עבֿודות, "פּרק־שירה זאָגן" און דגל.

**) פֿאַרן "פּראָסטן עולם — פֿאַרן המון און פֿאַר ווײַבער" — דער "טײַטש־חומש" (דער "צאנה וראינה"), דער קרבן־מנחה־סידור, קב הישר, לב טוב, מנורת המאור, תחינות, סיפורי מעשיות און דאָס גלײַכן.

***) ניט צו רעדן וועגן לידער: געוויס די לעצטע צוויי דורות אונזערע ערציִען זיך שוין פֿון אַנדערע ראַל אַנדערע גײַסטיקע קוואַלן, אַ נײַע באַגריפֿן און אידעאַלן — אַ צײַטונגען, פֿײַנע ליטעראַטור, פּאָליטישע, סאָציאַלע און וויסנשאַפֿטלעכע ביכער. אויף דער צײַט ווערט בײַ אונזער אידישער מאַסע באַשאַפֿן ווערן אונטער דער השפּעה פֿון ~~[struck]~~ נײַע קענטעניסן און ביכער (ליטעראַטור), ~~[struck]~~ נײַע שפּריכווערטער, ווערטלעך פֿאָלקסטימליכע (וואָס זיי באַווײַזט שוין דאָס אַלטע אַפֿילו), נאָר דאָס אַלץ איז נאָך ניט געוואָרן פֿאָלקסטימליך, דאָס אַלץ איז נאָך אין פֿאָרמאַט "אין ווערדן".

עבֿרעיִשע שפּריכווערטער און גלײַכווערטלאַך (פֿון שיקולים, דאָמע בוך)

סיבות, בהיינו די פֿיל שפּראַכעקטן*) פֿון דעם אידישן פֿאָלק און זײַן אונטערדריקטע לאַגע צווישן פֿאַרשידענע הערשנדער פֿעלקער מיט זייערע פֿאַרשידענע לשונות און נאָך-דערצו דאָס לעבן פֿון אידן גרעסטן-טייל ניט אין איין און דעם זעלבן אָרט (צוליבן דעם גליק און אַנטלויפֿנדיק פֿון די רדיפֿות, גזירות און רציחות, בײַט דער איד זעלבער אָפֿט זײַן וואוינונגס-אָרט, זײַן פֿאַרבלײַבטן "מקום מנוחה"), — מיט דאָס אַלץ איז בכלל די הויפּט אורזאַך וואָס דער מזרח און דרום-מזרח אייראָפּעאישער איד איז דערמיט געוואָרן דער אידיש גופא איז אַזוי רײַך מיט פֿילע און פֿאַרשידנאַרטיקע שפּריכווערטער און גלײַכווערטלאַך ווי אין רײַן-אידישער שפּראַך אַזוי, אויך אין פֿאַרשידענע אַנדערע שפּראַכן: אין ~~[illegible]~~ העברעאיש ~~[illegible]~~.

---

*) לאָמיר נעמען צום בײַשפּיל ליטווישע אידן: זיי דאַוונען ווי אַלע אידן פֿון דער גאַנצער וועלט, אין לשון קודש, לערנען תנ״ך, ש״ס און פּוסקים (דעם תלמודישן שטודיום) אין העברעאיש-אַראַמעאיש און אין אידיש, רעדן צווישן זיך אידיש ווי אַלע די פֿאָלקס-שפּראַך, אַביסל מער אָדער ווייניקער אויך דײַטש, קענען און קאָנען רעדן גוט צו שרײַבן: רוסיש, פּויליש, "ווײַסרוסיש" (ווײַסרוסיש) אוקראַיִניש ~~[illegible]~~ מיט כּאַראַל און ליטוויש. האָבן ביזהײַנט אין מסחר און אין אַנדערע לעבנס-געביטן האָנדל מיט אונדזער פֿון די אָרטיקע פֿעלקער און שפּראַכן (מיט עכטע רוסן, מיט בעלאָרוסן, מאַלאָרוסן, פּאָליאַקן, ליטווינער, דײַטשן צווישן וועלכע זיי וואוינען). מיט אַלע וועלנדיק ניט וועלנדיק איז האָבן זיי אַ גאַנץ געוואוינלעכער איד פֿון דער ליטע, ווייס, ווייס פֿון אַ סך אַלע שפּראַך קענער און שפּראַך-פֿאָרשער אַ בעגריף און אייניקע פּראַקטישע ידיעות ~~[illegible]~~ אין אַ קיצור-זײַן פֿון 6-8 שפּראַכן.

דאָס זעלבע איז מיט פּוילישע, גאַליציאַנישע, אונגאַרישע און רומענישע אידן: צו אידיש דאַרפֿן זיי רעדן אַ נאָך אַנדערע פֿינף-זעקס שפּראַכן פֿון די אַרומיקע פֿעלקער, צווישן וועלכע זיי לעבן און האָבן מיט זיי אַ פֿאַרקער, און האָבן אַ היבשן בעגריף אין אין לשון קודש ווי יעדער איד.

צעטל - בוך

פון אײניגע יודישע פאָלקס-שפּריכווערטער און גלײַכווערטלאך

~~פאַרשריבן און דערקלערט פאַר הויז און שול פון שלום בײַלין~~

פאַרשריבן און דערקלערט פון שלום בײַלין.

46.

<u>אידישער שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פון ש. קולין, זאַמל-בוך</u>

און אַראַמעיִש (ביבלישער און תלמודישער) זוון און נאָך
אַנדערע שפּראַכן פון די אַרומיקע פעלקער (פּויליש,
ווייסרוסיש, אוקראַיִניש, רוסיש און דייטשיש), —
אַלע גרעסטן-טייל אין אָריגינאַל*), זעלטן אין אידישער איבער=
זעצונג**): דאָס איז דער פּועל-יוצא פון
דער אידישער פילשפּראַכיקייט***) און פילשריפט-
ליכקייט

ש. קולין
ט״ו מאי 1923 (ג׳ סיון)
אירקוטסק

---

*) זע: 31, 112, 158, 346, 383, 449, 494, 507, 562, 572, 674, 964, 1006.

**) זע 422.

***) דאָס זעלבע איז אויך דעם אידיש גופא אַלס אַ שפּראַך; דער אידיש האָט
אין זיך אַריינגענומען אַ בדיוקער גרויסע אַנצאָל העברעאישע און אַראַמעיִשע
ווערטער (ביבלישע און תלמודישע) און פילע ווערטער ווי אויך גראַמאַטישע פאָרמען
פון די שפּראַכן פון די אַרומיקע סלאַווישע פעלקער.

יודישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלאַך

איינעס נומער פון שלום בוילינס "זאַמל-בוך פון יודישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלאַך"

פון דער ערשטער אָפּטיילונג

N4. פאַר אַן אמת איז מען אין כּעס.

5. — דאָס בין איך דאָך.

קענסט זאָגן אַל אַ מענטשן, וואָס דו ווילסט, קענסט עם זידלען און די אויגן אויס ערגסטע און גראָבסטע ווערטער, קאָנסט אַל עם אויסריידן אַל-דאָס-ביז, טאָקע ווי אַ זאָגט — "וואָס נאָר אין קאָרט שטייט" — און ער וועט ניט ווערן בייז אָדער אויפגערעגט, אויב נאָר די אַלע זידלערייען און חסרונות איז אין אים טאַקע ניטאָ.

ריידן נאָר אָבער אויס אַל עם זיין אמתן חסרון, וואָס ער האָט טאַקע; דער חסרון זאָל זיין אַפילו גאָר אַ קליינער, אַ גרינגער, אַ גאַנץ אומבאַדייטענדער; — און דער גיזידלטער קוקט באַלד אַרויס און אַ שטאַרקן גרימצאָרן, ציט זאַך צו ווי אַ שוועבעלע, און סטוט זאַך אָן כּעס.

הכּלל, וואָס איז דאָס דער מעבר?

— וואָס פאַרשטייט מען דאָ ניט: דער אמת גיפעלט אונז ניט, ער שטעכט אונז ווי מיט נאָדלען.

א. דערציילט מען אַ מעשׂה אַ מעשׂה:

איינער האָט זאַך שטאַרק צוזידלט מיט זיינעם אַ בעקאַנטן: ער האָט אויסגירעדט אַל זיין גאַנצער כּל דבר אָסור: דו בייזט אַ זאַ און אַ זאַ, אַ גנב, אַ גזלן, אַ רוצח, אַ הולטאַי און דגל. דער גיזידלטער הערט אויס די אַלע זידלערייען גאַנץ קאַלטבלוטיג, אַזוי ווי ניט אַם מיינט מען דאָס.

— אַי, דו בייזט דאָך גאָר אַ קינד, אַ נאַר! — האָט ענדלעך געטאָן דער בעלידיגער; און דער גיזידלטער האָט זאַך מיט-אַמאָל אָנגעצונדן ווי אַ פייער-אַרײַן אין אַזאַ אין כּעס און גרימצאָרן, אַזוי-ווי ער וואָלט אַל עם זאָגן: גיי ווייס וואָס — די ערגערע, וועלכע זיינען גישטאַנען דערביי, האָבן אַ פרעג גיטאָן פאַר-

~~אייניגע קאַפּיטלען און אויסצוגן פֿון~~

~~„זאַמל־בוך פֿון איינעם אידישע פֿאָלקסשרייבערווערטער~~
~~און גלייכווערטלאך פֿאַר הויז און שול.~~
~~פֿאַרשריבן און דערקלערט פֿון שלום ביילין."~~

~~צוויי יונגע קיפּיטלען און [illegible]ן~~
פֿון ט. ביילינס „זאַמל־בוך"

פֿון שלום־עליכעמס שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך

וואונדערט פֿאַ דעם גלויבלעך: וואָס בעדייט דאָס? דאַ גרויסער און
אויסער אידעלעריישן און גידובן ביזע געווען גאַנץ גלייכגילטיק און קאַלט־
בלוטיק, און ווען זי האָט דיר גיזאָגט אַ קליינקייט, אַ גוואַלטיקן חסרון,
ביזט געוואָרן אַזוי אויפֿגירעגט?

— וואָס פֿאַרשטייט איר ניט? האָט ער נאַאיוו געענטפֿערט: דאָס אַלץ, וואָס
אַחוץ בעל דבר האָט אַז איר אויסגירעדט פֿריהער: גנבֿ־גזלן, ממזר
און דאָס גלייכן, איז דאָך ניט מעהר ווי אַ ליגן, — אַ גוזמא, נו, טאַ
וואָס אַרט דאָס מיר, אָבער "נאַר" — דאָס בין איך דאָך טאַקי אַן אמתן;
היינט ווי זאָל איך ניט ווערן אין כּעס?

(גיהערט אין וואַרשע אין יאָר ה'תרמ"ג 1883 פֿון דעם גיטאָרקענער ר' מאיר דובנאָוו פֿון מסטיסלאַוו מאָהילעווער גוב׳)

פֿון חדר זאָגט מען ניט אויס

אין חדר טרעפֿט אָפֿטע זאַכן, און זיי זאַכט וועגן דערין אַ שמועס: אַמאָל גיט
דער רבי וועמען ס'איז פֿון די תּלמידים אַ צושטאַרקן קלאַפּ, אַז טאַטע־מאַמע וואָלטן
זאָך דער פֿון דערוויסן, וואָלט געווען קרימינאַל, — היינט ערב עפּעס זאַך; ס'טרעפֿט
מעהר אָפֿט דאָס דער בעהעלפֿער אָדער ווער ס'איז פֿון די שיינעשטע בחורים נאַרט
אויס בּאַ וועמען פֿון די חדר־אינגלאַך דעם אָנבּייסן; ס'טרעפֿט אויך אַ מאָל, אַז
די חבֿרים מאַכן "יד אַחת" און ווערן "ברוגז" מיט וועמען ס'איז פֿון די איבעריקע
חדר־אינגלאַך, — זיי רעדט מיט איהם ניט, זיי דערלאַנגט איהם ניט אפֿילו קיין
טרונק וואַסער, זיי זאָגט איהם ניט אונטער, אין אַן עת צרה ביים לער־
נען און זיי ווייזט איהם ניט, וווּ מ'האַלט אין חומש אָדער אין דער גמרא,
ווען דער רבי גיט זאָך אַ כאַפּ און פֿרעגט פּלוצלינג, מיט אַ מאָל, מיט כּעס: זאָג
דו, גוי־גולם, וווּ האַלט מען! אוי, וויי און ווינד איז דעם חדר־אינגל, וועמען
די חבֿרים זיינען ווערן מיט איהם "ברוגז", אָדער ווען זיי שנייטן עם אַריין
אין "חרם" (באָיקאָטירן עם)!

אָט פֿון אַזאַ זאַכער זאַכן, וואָס טוט זאָך אָפּ אין חדר, — חס ושלום, טאָר
מען קיינעם ניט דערציילן: אַ שפּאַס אָפֿשר, — פֿון חדר אויסזאָגן! — זיי שמועסט, —

קיין וועטער-וועגס טאָר דער פון ניט וויסן און אַ פּאַטשע שוין נאָך טאַטע-מאַמע! אויב ניט, אויב זי האַלט ניט וויל איז זיין דאָך אַ שפּיגל (אַ פּיסקאַל)! ...

נאָך אַפּילו זאָכן שטיקט זען אָפּ האַרצן און זי זאָגט ניט אויס, וואָס ס'טוט זאָך אָפּ אין דעם גרויסן וועלט-חדר: אַלע וואָס זי זעהט, ~~[illegible]~~ און וואָס זי הערט, אַלע וואָס ס'טוט זאָך אָפּ אין דער גרויסער וועלט ווי אין געזעלשאַפטליכן אַזוי אויך אין פּאָליטישן לעבן: זי זעהט זאָך צו, זי הערט זאָך צו און... זי שווייגט, וואָרים 'פון חדר, פּריוואַטלאַך, זאָגט מען ניט אויס!

פאַרגלייך נר. 3: אַ בהמה האָט אַ לאַנגן צונג, - און קען ניט רעדן

26. שטאָלץ ליגט אָפּן מיסט, - ווער ס'וויל נעמט אומזיסט

מיט דעם דאָזיקן שפּריכוואָרט לאַכט מען אויס אָט די דאָזיקע נאַרישע בעלי-גאווה-ס, - די פּוסטע אָנגעבלאָזענע לייט, וואָס קוקן אַראָפּ אויף דעם אַנ- דערן מיט גדלות און פאַראַכטונג, און מיינען טאַקע אַז אַן אמת, אַז זיי זיינען שענער, קלוגער און פרומער פון אַלעמען, און ווילן שטאָלצירן און גרויסן זאָך מיט זייער יחוס: מיר זיינען דאָך פון די "רבי שמעלקעלעס", רבי מאָטעלעס אייניקלאַך! איר ווייסט דען ניט ווער מיר זיינען? - מיר זיינען דאָך אייניקלעך פון הייליקע רבנים, און אונזער משפּחה, איז גאָט צו דאַנקען, נאָך קיין בעל-מלאכה ניט געווען!

נאַריש גרויסן זאָך, בלאָזן זאָך ווי אַן ענדיק, קען דאָס יעדערער: צו דערין דאַרף מען ניט האָבן קיין גרויסע בריהשאַפט און קיין גרויסע חכמות, - וואָרים שטאָלץ, גאווה און דאָס גלייכן וואַקסט זאָך טאַקע ווי מיסט, און ווער ס'וויל קען קויפן און נעמען דאָס כמעט אומזיסט: דאָס איז גאָר פון ~~[illegible]~~ 3 די גאַנץ קליינע מטבעות (זעה נר. 50).
(געהערט צום ערשטן מאָל אין [illegible] פון מיין פרוי פון חולם)

27. פאַרגלייך ירוס נאָך בית הקברות און און שטעב איז צרות.

 4

פון שלום ביילינס גיזאַמלטע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך

40. ער קען אַלץ - נאָר קין שבת [illegible] קען ער ניט מאַכן.
(געהערט פֿון דעסן וואָס ער האָט אַליין געהערט פֿון אַ פּאָליצייִן אידן, פֿון דעם שטעטל ד' שלום ביינקאַן און אורקאַסעק)

אַ ייִד דערציילט: דאַכט זיך אַ מענטש, אַ למדן, אַ משכיל בכל המעלות
קען אַלצדינג מאַכן, און דאָך איז ער אַ גרויסער קבצן, ווײַל אַלע מינוט
נעבעך אָרעם, דאָס ער האָט ניט אַלע די שבת-דינגער הוצאות (אַלע די נויטיקסטע
הכנות צום שבת-מאַכן): פֿון די אַלע זײַנע קענטשאַפֿטן איז דער פּועל-יוצא,
דאָס ער בלײַבט אָהן ברויט

41. פֿון אַלע מלאכות איז ניטאָ קין ברכות.
ב) " " " " קין מזל ברכות
ג) " " " קין סימן ברכות
ד) " " האָט מען קדחת

אין די אידישע פֿאַרהאָרעוועטע שטעטעלעך און שטעטלאַך, ווי אידן זאָגן אויך ביזן הײַנט
דערווײַל די פֿריערדיקע יאָרן, טרעפֿט, דאָס אַפֿילו מענטשן, וואָס האָבן אין זייער
דער הענט פֿאַרשיידענע און פֿילע מלאכות (ספּעציאַליטעטן), זײַנען ווי מען זאָגט - כּל
בו-ניקעס, אָרעמע אומגליקלעכע, און דאָך שטאַרבן זיי דרײַ-מאָל אין טאָג פֿון
הונגער.

דאָס איז דער ביטערער שפּאַס פֿון די אידישע אָרעמקייט!

איר האָט געהערט אַז אַ יאָר אַלט ... אין נעמירעוו (...),
און ה-חרל"ג, דער דאָרטיקער אושלם "חייקל דער שלאָגער", חייקל דער קרי-
צער, "חייקל דער שרײַבער", פֿאַרוואָס איז ער, חייקל, אַזאַ גרויסער אָרעמאַן
(ער האָט געהאַט אַלע יאָרן בײַ זײַן גאַנצער השלמה אין גרויסע דחקות)
דער רבונו של עולם שיקט אַראָפּ דעם מלאך של פּרנסה און זאָגט צו אים:
"גיי, גיב חייקל דעם שרײַבער פֿון נעמירעוו פּרנסה!
קומט אָן דער מלאך און שטעלט זיך און פֿרעגט: וואו וואוינט דאָ בײַ אײַך אײַער
חייקל אַ שרײַבער? - בײַ אונדז, ענטפֿערט מען איהם, איז יעדער חייקל אַ קריגער.

~~18.~~ אויפֿגעשריבענע שפּריכווערטער און גלײַכווערטלעך (פֿון ש. קיליגס זאַמלונג)

פֿליט אַוועק דער מלאך צום רבונו־של־עולם און איז אים מודה, אַז ס'איז ניטאָ קיין חייקל אַ וואָלער, נאָר חייקל אַ קרומער.

— נו, גוט, זאָגט גאָט, זאָל, גיב פּרנסה חייקל דעם קרומער!

דער מלאך פֿליט ווידער אַוועק און פֿרעגט שוין וועגן חייקל דעם קרומער, ענט־ווערט מען אים: דאָ איז וואוינט חייקל דער שרײַבער. קערט זיך ווידער אום דער מלאך צום רבונו־של־עולם... און אַט אַזוי לויפֿט אַרום דער מלאך הין־און־צוריק און אַהער צוריק, — און איך חייקל בלײַב דערווײַל אָן פּרנסה.

אָך, ווי ריכטיק און ווי טראַגיש איז דער זין פֿון דעם דאָזיקן שפּריכוואָרט! וואָס דער בעל־מלאכה, וואָס דער מענטש איז גרעסער, טאַלאַנטפֿולער און וואָס ער איז מער וויסנבעגירדיקער, וואָס מער ער איז אַן אמתער אומן אין דער חכמה, איז ער אין די אָפּגעשטאַנענע, אומקולטורעלע לענדער, וואו מ'שעצט און פֿאַרשטייט ניט קיין אמתע מענטשן, אַלץ מער אָרעמאַן, אַלץ ווײַטער אויסגעדאַרט בײַ זיך, לעבט אין דחקות און קוקט ניט:

מיט אַזאַ מזל האָבן שוין אַזעלכע אומגליקלעכע, פֿילזײַטיקע גרויסע מענטשן [ווי]: איינער אַזאַ דאַרף אפֿשר טאַקע אַזוי זײַן; ווײַל דער וואָס האָט און האָט אַפֿילו באַשטימטע, אָדער פֿאַרשידנאַרטיקע מלאכות, איז אין אַלעם, ווי אין יעדער איינציקער פֿון זיי, ניט קיין פֿעסטער מומחה: ער קען יעדער זאַך שוואַך און גוט ווערט זיך אַ תּלפּעט, ניט ווי אַן אמתער זאַך־קענער, ניט ווי אַ ספּעציעלער פֿאַכמאַן; — און דערפֿאַר איז טאַקע ריכטיק וואָס די וועלט זאָגט, דאָס "פֿון אַפֿילו מלאכות איז ניטאָ קיין ברכה". 42 א)

פֿאַרגלײַך: ער וואַרפֿט זיך אויף אַלע זאַכן / ער טראַכט וועגן אַלץ, און האָט זיך צוקאָן ניט דערטראַכט.

אויך (אונטן 40 א): ער קען אַלץ, נאָר קיין שבת־קוגל קען ער ניט מאַכן.

א) פֿאַרגלײַך: "ליבע ראובנס" און שלום־יעקבֿ אַבראַמאָוויטשעס (מענדעלעס) ווערק — "שלמה רב חיימס" (2טער חלק, ז. 23)

אידישער שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך פון שלום בוילינס זאַמלונג 79:

64א ווילט מען זיין אַ גביר, זאָל מען זיך פאַרשרייבן אַלע צוואַנציק יאָר פאַר אַ חזיר (גיבערט און ראַפּאַפּאָרט זאַמלונג פון ה׳ נחום גינזבורג אין די [illegible] יאָר)

"צוואַנציק יאָר" - דאָס הייסט אַ לאַנגע צייט.

אַז עס איז אַ "דבר אחר" (אַ שווין פון שווינענלאַנד), אַז עס קאָסט ווי אַ פונט
אַז עס גיט גאָרנישט דעם אַנדערן, אַז עס איז ווייט פון אַ צדקה-זאַך, ווייט
פון אַ טובה-טאָן דעם צווייטן; ווען עס דאַרף וואַקסן צוריק, זאָל מען עס ניט דערזעגן
אַז עס דאַרף בײַ ווייטן זעהן, זאָל מען בײַ איהם זאָגן און טאַלערן זאָל מען =
רער וועט סיקנעט ~~...~~ און אַרויסגעהן בײַ איהם זאָל מען פון
אונטערן נאָגל, איהם קיין שום טענות, רייכן איהם רחמנות פון גאָרדעשאַל*)
מיט איין-וואָרט, אַז עס איז אַ חזיר מיט זעלער חזיון, מיט אַלע פונטלאַך,
טאָ זייט רוהיג און זיכער, - אַז עס וועט זיין אַ גביר.

65 - פאַרגלייך ב״) וואָס מעהר קבצן - מעהר חוליאַק, וואָס מעהר גביר - מעהר סווינואַקער (שלום עליכם)

66 - אַז די גבירים זאָגן, האָבן די אָרימעלייט וואָס צו קאָכן
(Mitteilungen zur jüdischen Volkskunde)

ווען די קאַרגע, קמצנישע גבירים - מענטשן מיט ריינע קעשענעס, נאָר אַבער מיט
אַכזריותדיקע הערצער און חזירשע נאַטורן, קרענקען, שיקט מען די אָרימע לייט
זאָגן תהלים אין די שולן, "פעלדער-מעסטן", אין בית עולם און דאָס גלייכן, פאַר-
דינען זיי, די אָרימעלייט, עטליכע פאַר גילדן.
ווען די קמצנים ווערן קראַנק, "ווען זיי זאָגן", ווען סטראַשעט זיי אַן אומ-
גליק, ווילן זיי אָפּקויפן זיין דעם רבונו של עולם; הייבן אָן אַלע אַרומוואַלגער געבן צדקה,
טיילן נדבות פאַר אָרימע לייט, - קויפט טאַקע אויס, אַז ווען די גבירים (די קאַרגע
גבירים) זאָגן, קרענקען, ליגן אין גיהאַקטער וואונד, דעמאָלסט האָבן די אָרימע
לייט וואָס צו קאָכן; - עקן זיי אָפּ אַ ביינדל: פון אַ חזיר אַ האָר איז דאָך

---

*) גאָרגל, la gorge (לאַ גאָרזש)

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פון שלום בּיליניק זאַמלונג).

זויך גוט.

פּאַראַלעל רוסיש: Коли треба, то й [illegible]

(אַז מ'דאַרף שלעכטס, געפינט מען זיך אַ גוטס).

—— , ——

און אַ שבּאָס ווינטער נאָך: ווען דער גידונגענער אַרמאַן זאָגט תהלים
פאַר דעם קראַנקן חזירשן און האַרטהאַרציקן גביר, וועלכער גיזונטערהייט
לאָזט ניט אַרויס צו זיך אַן אָרעמאַן אַפן שוועל, וויל ער, דער תהלים־
זאָגער אונטערן נאָז מיט אַ גוזמאַכטער ווייניקער שטימע, מיט דעם אויסדערגן
תהלים־ניגון: וכאשר שכב לא יוסיף לקום*); דער אנדער אָרעמאַן ווינטשט
עם צו אויך מיט אַ נאָכגעמאַכטן אויסטערן תהלים־ניגון: רבונו של עולם, זאָל
ווייט־אתה, נאָמת!

*) דעמאָלסט, ווען דער קראַנקער וועט מאַכן דעם שטאַרב, וועלן זיי נאָכאַמאָל
זאָגן תהלים, וועלן זיין אַפן בית־עולם און וועלן פאַרדינען נאָך עטליכע
פאַר גילדן (גיהערט און אויפגעשריבן פון הרב ר' ... אָדעסער).

פון אַ ביסל צו אַ ביסל ווערט פול די שיסל (אויך – ווערט אַ פולע שיסל)

פּאַראַלעל תלמודיש: אטיפה לטיפה נתמלא הבור (נדר רבה, פ"ד – פערלאַ)
(פון אַ טראָפּן צו אַ טראָפּן ווערט פול דער עמער)

די וועלט פרעגט אַ קשיא אַפן "חד גדיא", – פאַרוואָס האָט ער ענידער געשטעלט ~~157~~ –
לעבן חכם דעם רשע און דערנאָך דעם תם, ~~דערנאָך דעם שאינו~~ א.א.וו.: ס'האָט
גיד אַרפט שטיין לעבן חכם דער תם, דערנאָך דער שאינו יודע לשאל (די אַלע וואָס
האָבן אַ שייכות צו קליגשאַפט וו צו נאַרישקייט) און דערנאָך שוין דער רשע.
נאָר דער תירוץ איז, – דער חכם זאָגט: בעסער צו שטיין לעבן אַ רשע איידער A 157.
לעבן אַ נאַר (גיהערט און פאַנגעשריבן פון ... און ... אין יאָר תרל"ז (1877) פון ... גרינבערג)

*) און וו ער האָט זאָך אויסגעלייזט קראַנק, זאָל ער שוין מער ניט אויפשטיין.
**) ווען וועט ער שוין שטאַרבן?

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלאַך (פֿון גאַליציע מאַמעס)

147 דער נאַר איז פֿריש, - ער גרייט אַפֿן בן-זכר ניס.

דאָס קינד איז נאָך ניט געבאָרן געוואָרן, או ווייס נאָך ניט, וואָס פֿאַר אַ קינד וועט אַרויס אַ[illegible] דערוואַקסט, - אַפֿשר אַ נקבֿה, און אפֿשר וועט גאָר זיין אַ נפֿל, - און דער קלוגער טאַטע גרייט שוין אָן ניס, כּיבֿוד אַפֿן בן-זכר: דער נאַר איז שוין פֿריש און פֿריילעך.

148 פֿאַרגלייך: ער כאַפּט די פֿיש פֿאַרן נעץ.

149 אויך ער באַשמירט זאַך, נאָך איידער די באָד הייצט-זאַך

157 ער איז ווי אַן ענדיק

צו דעם זאָגן אויסדריק גיט מען צו די ווייטערדיקע כאַראַקטעריסטישע דערקלערונג: אַז מ׳לייגט אַרויף דעם ענדיק אַ שטרייעלע אַפֿן נאָז, זעהט ער, אַז דאָס איז אַ בערווענע (אַ קלאָץ)

פֿילאָמאַל פֿלעגן מיר, חדר-אינגלאַך, קינדערווייס שפּילן זיך מיט אַ שטויסן צו אַן ענדיק, וואָס שפּאַצירט שטאָלץ איבערן הויף, און אַרויפֿלייגן אים אַ לאַנגע שטרוי אַפֿן ~~נאָז~~ נאָז (אַפֿן שנאָבל).

ס׳איז צו באַוואונדערן: דער ענדיק ווערט פֿאַרגליווערט מיט אַלע זיינע אבֿרים, קוקט מיט שרעק מיט ביידע אויגן פֿון דער זייט אויף די שטרויעלע, רירט זיך ניט פֿון אָרט ווי און אַ שטאַרקן היפּנאָז, ווי אונטער אַ שרעקלעכן כּישוף, און אין אַזאַ אומעטיקן צושטאַנד קען ער אָפּשטיין שעהען - ווייל לאַנג אין גרויסער מאַטערניש און פּיין, ביז ווי דערבאַרימט זיך ניט איינער אים און ווי נעמט ניט אַראָפּ פֿון אים די שרעקלעכע שטרויעלע, וואָס ער נעמט אָן ווי ווי רעכט, פֿאַר אַ בערווענע, פֿאַר אַ שווערע קלאָץ.

מיט דעם זאָגן שפּריכוואָרט און מיט דער צוגעגעבענער דערקלערונג שילדערט מען אַ מענטשן מיט אַ שוואַכן קאָפּ, אַ שוואַכדענקער, וועלכן אַ קלייניקייט, עפּעס אַ שוואַכער שכל, אַ ביסל ניט קיין גרינגער געדאַנקען, שטערט עם שוין,

אידישער שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פון ש. ביליס זאמלונג)

אָם־ווי־ווי זאָגט: "סטאַם מאַשינקאָ"): כל זמן סגולה כּשורה, איז נאָך ווי ס'איז, — ווי נאָר אָבער אַ ביסל אַן־אַ־זאַך, איז שוין צרות, — נישט פון אָרט: ער פאַרלירט דעם פּאַטיוק פון דעם קאָפּ און פון דעם לייב פון די גידאַנקען — און ווייס נישט ווי זיך אַרויסצודרייען, — ער פאַרלירט זיך אין גאַנצן, ער ווערט אָן דעם גאַנצן אויפבויונג פון די סברות און פון די ראיות ווי אַ קליין־קינד, אָדער ווי אַ אידיאָט, — און בלייבט אין אַזאַ מין נאַרישער און קאָמישער לאַגע, באַסער געזאָגט ־טראַגי־קאָמישער לאַגע, טאַקע "ווי אַ ענדיק ווען ער ליגט אויפן אָרט אַ שטרויענער אָפּן שנאָבל."

169 ער טויג נישט — נישט צו קידוש און נישט צו הבדלה.

דאָס הייסט: אַ מענטש אַ לא יוצלח לכל מלאכה, אַ טויג־ניכטס, אַ פּוסטאַק, אַ פּוסטער נישל, אַ ליידיג־גייער און נאָך־דערצו אַ דורכפאַל.

(צו קידוש דאַרף מען האָבן יין גפן — וויין, צו הבדלה מעג מען ניצן אַ אַנדערער — אַ פּראָסטער משקה (ביר, מעד, קוואַס אאַז"וו). אַזאַ געטראַנק, וואָס טויג נישט — נישט צו קידוש און נישט צו הבדלה, — דאָס איז פּראָסטע וואַסער.

219 — וואָס ביסטו מיר פאַר אַ גביר, אַז איך בין נישט דיין אָרעמאַן

דער גביר באַדאַרף פון זיך און גרויס זאָך אָנקומען דעם אָרעמאַן. פאַרקערט, דער אָרעמאַן, וועלכער נויטיגט זיך אין דעם גבירס טובה, האַלט פון עם, פון דעם גביר, פון דעם רייכן מאַן, אַז עולם וואַלאַן: חנפעט עם, לעקט זיך אונטער, אַ ברירה, נעבאַך האָט ער, — דער נויט בריכט אייזן!

אָבער ווען מיר דאַרפן נישט דעם גבירס אָרעמאַוויט, ווען מיר דאַרפן נישט אָנקומען צו זיין לאַסקע, צו זיין גענאָד, אָבער ווען דער בעל־גאווה דער גביר — דער באַלאַזאַק איז אַ "פּרעפּיסגער", וויל נישט און העלפט אונדז נישט, שטערט אונדז נישט אין אונדזערע נויטן, — טאָ וואָס פאַר אַ ווערט האָט ער אין אונדזערע אויגן? ער איז פאַר אונדז אַלץ איינס ווי אַ געוויינטלעכער בעל־הבית: ס'איז שוין

אידישער שפריכווערטער און גלייכווערטלעך (פון ש. ביַאלינ׳ס זאַמל-בוך)

ניטאָ די חנפעלאַך, די אַלע הינטישע שטיקלאַך.
אַז וואָס, אַלאַ-מאַן, — ער איז רייך, איז עם גוט, סקוועט טאַקע אויס
ווי דער גוי זאָגט: Мужик богат, — ещё добре
Собака — космата, — ей тепл.

(דער גראָשענקע׳ל איז רייך — איז עם גוט, דער הונט האָט אַ פּעלץ און
גידיכטע האָר, — איז עם וואַרעם), — וואָס גייט דאָס אונז אָן.
דאָס האָט דער זין: כאָטש עס דער רוח איז זיינע אַלע עשירות, וואָס
האָט דער פון אַ הנאה!

מיט דעם דאָזיגן אויסדרוק: 'וואָס שטאָלצט זיך פאַר אַ גביר, אַז איך בין
ניט דיין אָרימאַן' האָב איך געהערט קינדווייז פון מיין פאָטער ז״ל און געוואוסט:
דאָס איז די ה׳-תּרכ׳לער (אָנ׳ 1860ער) יאָרן. און נאָמען פון אַ דאָרטיקן קלויז און
~~דאָס האָט געזאָגט~~ אַ וואוילהאָבנדיקן בעל-הבית פון מיטלן שטאַנד, און נאָמען
פון אַ בקי דעם רב׳ס, וואָס ער האָט געזאָגט דעם דאָרטיקן גביר ר׳ ק
וואָלט איז געווען צדהר קאָרג ביי קמצנות און האָט געשמקט גאַנץ היבש
בתחילה מיטן דלד-אַלף...

פאַרגלייך: אַז מיר ניט פּעטער, — און קויל מיר ניט קיין פעטשלעך,
ב) — " — " ניי מיר ניט קיין שיך
ג) זאָגט מיר ניט קיין מחותן:

221 אַ) בעסער עסן הינערשע יויך *) מיט האָלדערנע לעפל איידער קרופּניק ***) מיט זילבערנע לעפל

דער רייכער יושבניק ווי אויך דער אויפגעקומענער גביר זעצט אויף זאָרג,
עסט גוט, קאָכט אַל ווערעמס 4) די גוטע, פעטע הינער, עסט די געשמאַקע נאָר =
האָפּטער הינער יויך, — און דאָס בך ווט עך וואָל, כאָטש ער עסט דאָס אַפן
ישובישן אופן מיט פּראָסטע דאָרפישע, האָלדערנע לעפל: ער איז ניט

*) דער ווייסרוסישער פּויער.
**) הינער-זופּ, בוליאָן.
***) אַ געמיינער גריפּן, גרויפּן-זופּ
4) וואַרעם-עסן, וואַרעמעס = מיטאָג-עסן

27

אַגבֿ שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פֿון שלום בולינג ראַמאַנען) //

געוואָרט צו דעם גרויסאַרטיגן בּהרונג — צו גאָלד, צו זילבער.
אַך און וועה איז אָבער דעם ורד, דעם געוועזענעם גבֿיר אַדער דעם געפּאַלענעם בעל־הבית, — געלד און זילבער איז נאָך בּאַ אים געבליבן פֿון די פֿריערדיגע גוטע צייטן — פֿון דעסטוועגן איז וועלנער גבֿיר־עשאָבט, אָבער קיין פּרנסה, קיין געשעפֿטן האָט ער שוין ניט מער: ער לעבט געדריקט, בּצימצום, שטאַרק אָנגעזען; רעכנט אַז יעדן גראָשן. צום ווערטל דערלאַנגט מען אים דעם אָרון שיטעך קרופּניק וואָס קאָכט ווייניק און ווייניק געשמאַק, ער האָט פֿון אים גאָר אַ קנאַפּער קליינע הנאה, כאָטש ער עסט דאָס מיט אַ לאַנגען לעפֿל.

(געהערט אין ראַבאָטשעוו, וואַבול. גוב. און די פֿאַרגאַנגענע יאָרן פֿון אַ יִשוב: בּעשר אידנס).

226א אין קויפֿן אַ מציאה — אַ גאָלדענע קוויטל פֿאַר אַ גראָשן, ווען דער גראָשן איז ניטאָ

ב) — א — אַז דער גראָשן איז ניט בּנימצא

(געהערט פֿאַל־אַמאָל פֿון זיין פֿאָטער)

וואָס טויגן אונז די גרויסע גליקן, ווען מיר האָבן ניט די מעגליכקייט דאָס צו ביקומען: דער גליק, דאכט זיך, איז גאַנץ נאָענט לעבן אונז, אָבער וואָס טויג דאָס אונז, אַז מיר זיינען ניט אים שטאַנד דאָס צו דערגרייכן.
(פֿאַרגלייך מיט נ' 225: דער גליק איז נאָענט, אָבער דערלאַנגען דאָס איז זייער אומגליק).

256 — דער אָקס גייט חלב

ווי זאָגט: ~~דער אָקס גייט חלב~~ דער אַנדער יענער אָקס גייט אַוועק אין חלב. אַ זאַך אין וועלט, איז צום אומגליקלעכן אָקס און צו אַ גאַנצע אין געבן. —
איבער הערט? דער אָקס גייט חלב. — ווען? אַז זיי בינדן עם, אַז זיי

~~25.~~ אונדזער שרײַבווערטער און קליינוואָרטלעך (פֿון שיבלינס זאַמלונג)

קײַלעכיק, אַז מע שנײַדט פֿון איהם אַראָפּ די פֿעל, אַז ווי צעבראָכט עס־
מיט דערמאָנט און אַלע זאַכן און אויבן גיט דער טאַקע חלק אַ ברירה
האָט ער, נאָך בעסער, גיך נישט: מע פֿרעגט דערנאָך און ווערט נאָך
גיט דערנישט - די אומגליקלעכע עק פּעלץ, און פֿאַר דערוואַרט זאָגט
מען מיט אַ צעפֿרעסן פּשר־פּנים, - אַז די גויבסט.

די חתונה איז נאָך ווי טאָמיר, - די אָפּקילונג איז ערגער 264A.

(געהערט אין ראַדאָמישל פֿון ה' בנציון וואָלפֿסאָן אין די 1890סטע יאָרן)

מיט אַ חתונה איז טאַקע, אַזאַ הייס: מע שוויצט ווי אין אַ באָד,
בשעת מע ווערט פֿאַרדרעט פֿון [illegible]ייל, איז אַ גרויסע סכּנה - מע קען זיך
שטאַרק פֿאַרקילן.

נאָר אַ סך ערגער די אמתע סכּנה איז, אַט ווען מע קילט זיך אָפּ - ווען מע גייט
אַרויס אין פֿרײַען (פֿאַר דער הויז) אָביסל זיך אָפּקילן: אַט דאָ כאַפּט מען
טאַקע דעם 'טאַרן', צעווײַנט און מע פֿאַרקילט זיך גאַנץ גיך מיט אַלער
חלאתן ביז סכּנת נפֿשות.

און לעבן טרעפֿן אומגליקלעכע זאַכן - עגמת נפֿש נישט אַזוי -
פֿיל בײַ דער טאָשכּל, בײַ דער פּאַסירונג פֿון דער זאַך, ווי דערנאָך -
~~דעם, ווען ס'איז געשען אויס~~ דעם, ווען, ווי ס'ווײַזט דאַכט זיך שוין
אויס, אַז ס'האָט שוין געדאַרפֿט זײַן אַ סוף פֿון די אַלע צרות,
פֿון די אַלע זאָרגן און ווייען.

מע האָט שוין אויסגעשטאַנען אַלץ, ווי מע זאָגט: מע גיט אָפּ אַ גוטן אָטעם-,
נו, דאַכט זיך ס'האָט שוין געדאַרפֿט זײַן אַ סוף צו די אַלע צרות -
אַ גוטער טאָג! ס'הויבט זיך אָן נאָך אַ נײַער סדרה פֿון שלימזלדיקע
דאגות און צרות, און נאָך אַ גרעסער אומגליק וואַרטעט די פֿריערדיקע
זײַנען געווען גלאַט.

ס'קומט טאַקע אויס: די חתונה איז נאָך ווי טאָמיר, די אָפּקילונג איז נאָך ערגער.

אַבער שפּריכוואָרטער און גלייכווערטלעך (פֿון ש. [illegible] ראָטל-בוך)

פֿאַר דער חתונה און אין דער צייט פֿון דער חתונה גייט אַוועק באַדי
מחותנים גלייך ווי וואַסער. ס'פֿליען די צענערלאַך, און די הונדערט-
רובלדיקע, אַז מע זעט זיך ניט אַרום: ברוך השם גאָט זאָל אונדז =
געבענטשט, – טייער איר, אַז איר זאָלט שוין פֿאַרשיין?
נאָך דער חתונה הייבט זיך אָן אַ נייער חתונה, נייע אויסגאַבן:
מ'דאַרף צאָלן כּלי-זמרים, שדכנים, בדחנים, דרשן-(רבנים, חזנים,
שמשים), סאַרווערס, נדבות, בעלי-העגלות, גוט אויף-וואָרט

265 – די מחותנים זייען נאָך ערגער פֿון דעם הזיב ([illegible])

די ווייטערע נאָכן גייען זיינען שוואַכער ווי דער גייענדער [illegible]
פּאַראַלעל תלמודיש: דורות אחרונות משכחות את הראשונות (ברכות יג א)
(די ווייטערדיקע דורות מאַכן פֿאַרגעסן די פֿריערדיקע)
פּאַראַלעל ווייטער: קליינע קינדער לאָזן ניט שלאָפֿן, גרויסע קינדער
לאָזן ניט לעבן. (286, 285 [illegible])

---

277 – אַז די בעסטע עפּל כאַפּט דער חזיר (גייט פֿון [illegible] און [illegible])
ב) די בעסטע שטיקל פֿלייש כאַפּט דער ערגסטער הונט (גייט אויף [illegible])

278 – געפֿלויגן-הויך-און געפֿאַלן צוריק אַלץ צו חזיר (... אויך-אַלץ צו קרומע)
(פֿון דער [illegible])

מיט אַזוי כאַראַקטעריזירט מען ניט קיין פּאַסיקן ~~[illegible]~~ ניט קיין אָנשטענדיקן, ניט
קיין גליקלעכן שידוך (אַ [illegible]), אָדער אַ [illegible] סקאַנדאַל אין דער ~~משפּחה~~
פֿאַמיליע (אַ פֿלעק אין דער משפּחה).

פּאַראַלעל ווייטער: דער פֿלי איז ווי פֿון אַ פֿויגל-און דער פֿאַל איז ווי פֿון אַ
בער (997 [illegible])

— רוסיש: Высоко залетал, а низко пал
(הויך געפֿלויגן, ~~[illegible]~~ און נידעריק געפֿאַלן)

— תלמודיש: מאיגרא רמא לבירא עמיקתא (פֿון אַ הויכן דאַך אין אַ טיפֿער גרוב
[illegible]).

279 א. זײַן פֿון איין ברעג אָפּגעשטאַנען און צום צווייטן ניט צוגעשטאַנען

אַ שילדערט קאָמפּליצירטע (הויכסט טראַגישע) לאַגע: אין שטאַט און ראַטן אויפֿן שטראָמענדיקן טײַך – ניט אַהין און ניט אַהער.

און אַזאַ אין בעסערע און ווילקישערע לאַגע געפֿינען זיך די ~~[illegible]~~ ענינע (?) מענטשן, וועלכע זײַנען אָפּגעשטאַנען פֿון די אייגענע, פֿון זייער גלויבן, פֿון זייער פֿריערדיקע גוטע פֿרײַנד און באַקאַנטע: זיי שטרעבן נאָך צו אַ נײַעם לעבן, צו אַן אַנדער סביבה, צו אַנדערע אידעאַלן און צו פֿרעמדע קולטורן און געטער, פֿאַרלאָזנדיק און פֿאַרנאַכלעסיקנדיק די אייגענע, פֿאַרהאַרעוועטע און געירשנטע פֿון גאַנצע פֿילע דורות און אַ מהלך פֿון הונדערטער יאָרן.

זיי שטרעבן נאָך צו אַן אַנדער ברעג, נאָר אָבער צום גרויסן בידויערן האָבן זיי אין זיך ניט אַלע מזל-פֿיל גוט און מאָראַלישע קרעפֿטן, האָבן אין זיך צו ווייניק ענערגיע, דאָס זיי זאָלן קענען דערגרייכן דעם אַנדערן ברעג, – די נײַע קענטשאַפֿטן און די נײַע אידעאַלן, – און די לאַגע פֿון אַזאַ מענטשן, זייער גורל איז באמת אַ הויכסט טראַגישער, האַרצרײַסנדער, פּונקט ווי ווען מיר וואָלטן שטיין אין ראַטן אויפֿן שטראָמענדיקן טײַך, פֿון איין ברעג אָפּגעשטאַנען און צום צווייטן ניט צוגעשטאַנען: די אַלטע געטער אָפּגעבראָכן און קיין נײַע ניט דערוואָרבן.

פּאַראַלעל רוסיש, בעלאָרוסיש ווי אויך אידיש: От одного берега отстал, а к другому не пристал

פּאַראַלעל אויך Ни пава, ни ворона (ניט קיין פּאַווע (אַ פֿויגל מיט פּרעכטיקע גלאַנצנדיקע פֿעדערן) און ניט קיין ראָב (אַ פֿויגל מיט גראָבע פֿעדערן)).

ב) תלמודיש ¶ קרח מכאן ומכאן*) (אַ מענטש מיט אויסגעפּליקטע האָר, אַ פּליכאָוואַטער)

*) אין דער גמרא (בבא קמא ס׳ ע״ב) ברענגט זיך אַ דוגמא משל פֿון אַ מענטשן, וועלכער האָט געהאַט צוויי ווײַבער, אַן אַלטע און אַ יונגע: די יונגע פֿלעגט אים אויסרײַסן די ווײַסע (גרויע) האָר און די אַלטע – די שוואַרצע האָר, ביז אַזוי און אַזוי איז ער געבליבן גאָר אָן האָר (אַ קאַל-קאָפּ אַ פּליכאָוואַטער).

אידישע שפריכווערטער און גלייכווערטלעך (פון שביליס זאמלבוך)

281 — עס איז קיינער ווייס ניט, ווער עס מאָרגן וועט זיין.

ב) אז ווייס ניט " — " —

דער שפריכוואָרט דריקט אויס דעם געדאַנקען, דאָס קיינער ווייס ניט, וואָס ערוואַרטעט אונז, מיט וואָס, ווען און ווי וועט זיך ענדיגן אונזער לעבן: מיר ווייסן אַפילו ניט, וואָס ערוואַרטעט אונז אַפילו אין דעם מאָרגענדיגן, דעם נאָהענטסטן טאָג.

282 — פֿאָלקסמויל א) היום כאן ומחר בקבר (היינט זיינען מיר דאָ, מאָרגן מיר — און מאָרגן — אין קבר)

ב) פּאַראָדיע: היום כאן — ומחר בכאן (היינט זיינען מיר דאָ — הי — און מאָרגן וועלן מיר מאַכן די פּלוטקע — אַן אַנדערע)

283 — אויך: כל זמן מי קלאַפּט ניט צו מיט דער זאַפּעטקע (גויען חידל) ווייס מען ניט דעם סוף פון דעם מענטשן!! (געהערט פֿאָלקסמויל פון ... און אַנדערע)

תלמודיש: ואל תאמין בעצמך עד יום מותך (אבות): גלויב ניט אַליין צו ביז דעם טאָג פון דיין טויט, — ביז דער לעצטער מינוט פון לעבן).

284 פֿאָלקסמויל אויך: דו האָסט נאָך די מזוזה ניט געקושט

דאָס הייסט: כל זמן איר זייט נאָך ניט אַרויס פון שטוב, ווייסן מיר ניט, ווי וועט זיך דאָרט מיט אונז באַגעגענען, צי וועלן מיר אַרויס פון דאָרטן בשלום. כל זמן מיר האָבן נאָך ניט דורכגעמאַכט אונזער לעבנס-באַן, אונזער נאַרישע וועלטל, ווייסן מיר נאָך ניט, מיט וואָס דאָס חלום זאָל זיך ענדיגן.

עס לעבט אַ גרויסער גביר אין עושר און אין כבוד — און אַ מענטש פון מיטעלע יאָרן שטאַרבט ער אָפּ אַן אָרעמאַן, אַ סגי־נהור, אַ מחוסר לחם על מזון סעודה אחת — אין פֿרעמדע הברחים:

פינטע קבלן — דער גרויסער עושר איז נעבעך געשטאָרבן פון

16.

ייִדישע שפּריכווערטער און גלײַכווערטלעך (פֿון שלום זעליגס זאַמל־בוך)

הונגער בײַ זײַנע גרױסע אוצרות, – בײַ זײַנע הורבעס גאָלד.*)

װי לעבט אַ ייִד אַ לאַנדן, מיט אַ ברײטער ייִדישער האַרץ און מיט אַן אָפֿענער האַנט: כּל ימיו זאָרגט ער על התּורה ועל העבֿודה און על גמילות חסדים; ער איז אַ שײנדל, אַ פֿעדל**) און אַ עושׂה שלום, טוט אָפּ אַל גוטער אַלטער מאַן װאָס זאָגט, אַזאַ און אַקציע, אַז ס'איז גאָר אַ חרפּה און אַ שאַנדע צו דערציילן פֿאַר לײַטן.

ס'איז טאַקע אַן אמת, װאָס מ'זאָגט: כּל זמן מ'קלאַפּט ניט צו מיט דער לאָפּעטקע, װײסט מען ניט דעם סוף פֿון דעם מענטשן!!

*). "פֿרעסע קבצן" איז געװען אַ גרױסער גבֿיר, אַן אָדער: און זײַנע קעלערן זײַנען געװען אָנגעשאָטן מיט פּאַפּיר – אַל דרײַער גאַנצע הורבעס גאָלד. זײַנע געלט איז געװען אומעגלעך צו איבערציילן, אַזױ פֿיל "גילדער־װעכסלען", איז בײַ אים געװען; – ער פֿלעגט די גאָלדענע מטבעות – די "רענדלעך מיט די אימפּעריאַלן" שיטן מיט שופֿלען אַל װאָגשאַלן און נאָך די װאָג האָט מען שױן געקענט װיסן די סומע.

אײנמאָל אין דער אײנער אַלײן און קעלער בײַ זײַנע גרױסע גאָלד, האָט פּלוצלים אַ זאָג געטאָן צו זיך אַלײן: איך װעל שױן ניט שטאַרבן פֿון הונגער!

בײַ זײַן אַרױסגײן פֿון קעלער האָט זיך פֿאַרמאַכט די שװערע אײַזערנע טיר, – און ער האָט זי בשום אופֿן ניט געקענט עפֿענען: ער האָט געקלאַפּט אין טיר, און די װענט, ער האָט גערופֿן, געשריגן, געװײנט מיט ביטערע טרערן, – ס'האָט גאָר נישט געהאָלפֿן – קײנער האָט ניט געקענט דערהערן זײַנע קולות און געװײנען, װײַל די װענט און די טירן פֿון קעלער זײַנען געװען זײער דיקע, און די פֿענסטער־טיל און די װענט און זײער הױך.

די װײַב און די קינדער זײַנע מיט די אַלע משרתים זײַנען האָבן עס געזוכט גאַנצע טעג און נעכט איהן און אויפֿהערן עטליכע װאָכן ... (װאָס־לעבן) נאָך־און־נאָך דעם דאָס האָט ניט געהאָלפֿן: זײ האָבן עס ערגעץ ניט געקענט געפֿינען.

ערשט דערנאָך, – און עטליכע טעג אַרום האָט מען זיך געכאַפּט, – צי איז ער אפֿשר ניט אין קעלער, בײַ די אוצרות?

מ'האָט אױפֿגעבראָכן די טירן, – און מ'האָט אים געפֿונען אַ טױטן בײַ די קופּעס גאָלד: ער איז אױסגעגאַנגען פֿון הונגער בײַ זײַנע אוצרות (געהערט קינדװײַז פֿון מײַן מוטער און מײַן פֿאָטער זאָל זײַן געזונט).

פֿאַרגלײַך מיט דעם טראָװערדיקן שיקזאַל פֿון קרעזוס, דעם רײַכסטן קיסר אַל דרײַװעלט און מיט די מעשׂה פֿון כאַלאָמאַן – דעם בערימטן גריכישן פֿילאָסאָף.

**) פֿאַר שײנדל.

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלאַך (פֿון שלום קהלינ'ס נאָטיץ-בוך)

פֿראַגע א) וואָס דאַרף-מען טון אַזוי, דײַנע שיפֿן זאָלן איבערבראָכן געוואָרן?
ב) דײַנע שיפֿן ברעכן זיך דאָך ניט *)

מיט דעם דאָזיקן אויסדריק לאַכט מען פֿון וועמען אַנדער אַזוי, בארוהיגט מען אַ מענטשן ווען ער דאַרף פֿאַר אומעטיסט; ווען ער האָט ~~[illegible]~~ שברת-הלב, מאָרג און שרעק דערפֿון, ווען ער דאַרף זיך געמאַכט און פֿאַרגאַנגענע שלאָגן און קומען. אויך אַזוי לאַכט מען גוטמוטיק און גינסטיק פֿון אַ יונג-קינד, ווען ער טוט מיט-אַ-מאָל אַ שטאַרקן מיפֿל אַדער האָט פֿאַרבראָכן די הענט צו און אַ גרויסער פֿאַרצווייפֿלונג, וואַרפֿנדיק און מאַכן דאָרט ער זי אַלע יונגע-קינדער, זײַן פֿרעהליך, מונטער, לעבעדיג, אָבער קיין שום ~~[illegible]~~ צער און זאָרגן, און דאָרט טרייבן פֿון זיך אַלע מרה-שחורה-דיגע, מעלאַנכאָלישע געדאַנקען.

אַך ווי טרויעריג און האַרצרייסנד איז, ווען אונזערע גײַסטיגע שיפֿן, אונזערע טײַערסטע און הייליגסטע אידעאַלן ברעכן זיך! ווען עס דערוואַרט זיך, דאָס אונזער [illegible], צו וועלכע מיר האָבן זיך געבויגט און געקניט און פֿאַר וועלכע מיר האָבן מקריב געווען אונזער בלוט פֿון האַרצן און דעם מאַרך פֿון אונזער קאָפּ און ביינער, אונזער רוה, שווייס און מיה, אונזער נשמה און גײַסט, זײַנען ניט מעהר ווי פּוסטע אָפּגעטער, פֿאַלשע און נאַרישע אידעאַלן! ......

אַז די ~~[illegible]~~ אידעאַלע שיפֿן אונזערע ברעכן זיך, ברעכט זיך מיט זיי אונזער האַרץ, אונזער לעבן, די גאַנצע נשמה אונזערע.

*) פֿילמאָל האָב איך געהערט מיט דעם דאָזיקן אויסדריק קינדווײַז פֿון מײַן רבּין (מלמד-) דעם בירזשעווער [illegible]-רוסישן ~~[illegible]~~ ראָמאַנטיקער און פּובליציסט, אַ ליבעראַלער [illegible], ווען ווער פֿון אונז, חדר-יונגלעך, האָט קלײנע תלמידים [illegible] [illegible], ניט וועלנדיק, געבן אַ מיפֿל, און דערבײַ פֿלעגט ער זאָגן מיט אַ מוטערליכער רחמנות, מיט שטאַרק [illegible] זאָך, די [illegible] וואָרטער: קינדערלעך, מיפֿל ניט, — וואָס נאָך האָב צײַט צו מיפֿלן אויף צו דאגה-נעמען!

אידישע שפּריכווערטער און גלײַכווערטלעך (פֿון שלום בראַנדיס "זאַמלבוך")

345 אין אויסגעפּאַרעטעם ~~גאַס~~ גאַסטשטעגל(*) וואַקסט ניט קיין גראָז.

דאָס מיינט אין אַלעגאָריש, אַז אַ פּראָוועצאָוקע, וואָס האָט זיך ניט אָרנטלעך געפֿירט אין דער יוגנט, אָבער וועלכע פּרובירט זיך אויך שפּעטער אַ נאָרמאַלע אויפֿפֿירונג, קען קיין קינדער ניט האָבן, ווײַל אַז אין אויסגעפּאַרעטעם, אויסגעטראָטענעם וועג וואַקסט ניט קיין גראָז.

(דאָס רוב זונות זײַנען עקרות)

346 ראַנדאַר(**) פּיאַניצו לוביטש, אַ דאָטשקו סוואָיו דאַ ניעדזאַ ניע וויבאַוויעטש (ווײַסרוסיש)

(דער שענקער האָט ליב דעם שיכּור, דעם טרינקער, פֿון דעסטוועגן מאַכט ער ניט חתונה פֿאַר איהם זײַן טאָכטער)

דער שענקער איז זעהר גערן צו זעהען אָפֿט דעם שיכּור בײַ זיך אין שענק: ער לייזט פֿון איהם זעהר אָפֿט און ציהט פֿון איהם און פֿון אַ גאַנצער חבֿרה-לײַט שיכּורים זײַן חיונה; אויך פֿאַרברענגט ער מיט איהם זעהר אָפֿט, ווײַל מיט אַ שטענדיגען בייגער פֿון שענק, גאַנץ געמיטליך די צײַט, — דאָך אָבער אין נאָהענטערע באַציהונגען און נאָך זעהר אַ פּשוטאַ שוין אין שידוכים גייט ער, דער ראַנדאַר, דער שענקער מיט איהם ניט אַרײַן.

דער געדאַנקען פֿון אָט דעם דאָזיגען גלײַכווערטל איז אָט וואָס: ניט אַלע מיט וועמען מיר האָבן באַציהונגען און געשעפֿטן, מיט וועמען מיר פֿיהרן אָפֿטע עסקים און אונטערהאַנדלונגען, זײַנען זיי אונז אויטים ליב, — מיט אַ ... ליב פֿון האַרצן, איר גאָרן זיי נאָר אין געשעפֿט, אין האַנדל און אין וואַנדל, אָבער ניט ווייטער [illegible]; אין פֿאַמיליען-לעבן זײַנען איר פֿון זיי פֿרעמד.

(*) שליאַך, וועג, פֿאַרטשטאָפּטער טראַקט

(**) דער שענקער, דער קרעטשמער, וועלכער האָט אין אַרענדע פֿון פּריץ (פֿון גוטסבעזיצער) דעם דאָרפֿישן שענק.

אַדרעס־שפּריכוואָרטער פֿון גליקוואָרטשאַק (פֿון שלום קולינט ׳לאַמע־בוק׳) יז.

א) וואָס דאַרגערט־עס אַזוי, — דײַנע שיפֿן זײַנען צעבראָכן געוואָרן

ב) דײַנע שיפֿן ברעכן זאָך דאָך ניט.

איצט דעם דאָזיקן אָנדריק לאַכט מען פֿון [illegible] וואָרט

אַבּיסל שפּריכווערטער און גלײַכווערטלעך (פֿון שיבֿיליס, זאַמל־בוך)

און ווײַט.

מיט דעם דאָזיקן גלײַכווערטל ווי נאָך פֿילע אַנדערע ווײַסרוסישע (גאַליציש, ~~[illegible]~~ ״אויסשליסלעך״) שפּריכווערטער האָב איך פֿיל־מאָל געהערט פֿון מײַן מוטער און פֿון מײַן ניאַניע דאָקעליאַ דאַרפֿישע ~~[illegible]~~, שטובישע אידענעס), ווי פֿון פֿילע אַנדערע לײַט־מאַנסביל און ווײַבער, און זיי פֿלעגן דאָס ביילײַטן מיט אַ זאָג אין צונאָב: ״ווי דער גוי, להבדיל, זאָגט״, אָדער מיט די ווײַטערדיקע ווערטער: ״ראָק טאָי קאַזאַל״

דער ווײַסרוסישער אויסדריק: ״ראָק טאָי קאַזאַל״ (ווי ערגעץ האָט געזאָגט) איז ענלעך צום תּלמודישן פּירוש: דאָמרי אינשי (דאָס איז טאַקע וואָס די לײַט זאָגן (ווי די וועלט זאָגט), אָדער אויך: מְשָׁל ההמון (דער פֿאָלקסשפּריכוואָרט זאָגט)

קינדווײַז, צוהערנדיק זיך ווי די מוטער מײַנע און פֿילע אַנדערע אידענעס אויהערדער גלײַכן שיטן און געוויינטלעכן אַלטאָגלעכן געשפּרעך מיט אַזעלכע גוט גילונגענע, ~~[illegible]~~ ריכטיקע און קלוגע ״גוי'אישע״ שפּריכווערטער און ווערטלעך, וואָס פּאַסן וואָס דערקלערן דעם ענין פֿון געשפּרעך קורץ און שאַרף, און דערבײַ דערמאָנען זיך די רייד'דיקע, אַלע אייגענע עפּעס ״אַ טאָי״ (״ראָק טאָי, קאַזאַל״) פֿלעג איך מיט באַוואונדערונג טראַכטן: אַך, וואָס פֿאַר אַ חכם האָט געדאַרפֿט זײַן דער ״טאָי״, פֿאַרשטענדיק זיך עס אַ געדיכטער פֿון אַן אַלטן, קלוגן טיף ערפֿאַרענעם גוי (מוזשיק)

מיט טאַקע, — דער המון פֿון ווײַסער פֿאָלק ווי אַ קאָלעקטיוו, און כּלל גע־נומען, איז קלוג און ערפֿאַרן, — און אייגן פֿון דער מאַסע פֿאָלקס און נאַציאָנאַלע ערפֿאַרונגען און געניטן, ווי פֿון דעם גרעסטן לאַנד־חכם. (זעה אַ 446)

אַ 446 אַ גויִשע וואָרט איז אַ טײַער וואָרט
(אַ ״ — ״ ״ — ״ להבדיל אַ תּורה־וואָרט

די ליטווישע, ווײַסרוסישע און ווי אויך די אוקראַאינישע אידן שטעלן זיך הויך די ״גויאישע״, דאָס הייסט די ווײַסרוסישע און אוקראַאינישע פֿאָלקס־

20 אידישע שפּריכווערטער און ווערטלעך (פון שלום עליכמס "מאָטל-בוך")

407א אַ טאַנצער איז ערגער פון אַ רוצח:

די מאַמע צו באַ מאַמע-מאַמען די גאַנץ-און הייסט נאָך טאַנצן: זי דאַרף פאַר איר געבן נדן, נייען כּלה-קליידער, זי דאַרף אויסהאַלטן הוצאות החתונה, און זי דאַרף נאָך גיין אַ טאַנצן, כאָטש אַפילו האַרצן איז קאַלעמוטנע, פֿינצטער און ביטער (געהערט און אויפגעשריבן פון אַ פרוי [illegible]) זי דאַרף נאָך דערצו "קנייפּן" די באַק און שטעלן די פאַרב.

415 בעסער אַ שטרויענער מאַן איידער אַ גאָלדענער זון

([illegible])

ווי דער מאַן זאָל ניט זיין, אַ שלים-מזלניק, אַ גאַנצער בעל-חסרונות, אַ קאָמישער פאַרדינער, אַן אָרעמער ברויט-גייער – זאָרגט ער דאָך וועגן זיין ווייב און קינדער: וואָס ער פאַרדינט און פון ער פאַרדינט גיט ער אָפּ דער מאַמע ... ער – דער בעל-הבית איז ער – דער טאַטע פון אייגענע קינדער.

אַ גאָלדענער זון דאָס הייסט אַ רייכער זון, אַ גבור אַ זון, – אַזוי איך – ער שיט אָפּ זיינע עלטערן מיט גאָלד, ער זאָרגט פאַר זיי שטאַרק? – אָ, דאָס איז אַ גרויסער טעות; צום ביידנער, דאָס רוב אַפילו די רייכסטע קינדער פאַרגעסן און פאַרלאָזן זייערע אָרעמע עלטערן און קומען צו זיי צוהילף, ווען שוין די נשמה קריכט זיי, די עלטערן, נאָך אַרויס, אָדער ווען זייערע לייט מאַכן אַ גוואַלד, אַ גוי: [illegible] ... 'ס איז טאַקי ריכטיק וואָס ~~[illegible]~~ די וועלט זאָגט: בעסער אַ שטרויענער מאַן, איידער אַ גאָלדענער זון.

422א אַ) אַז צוויי זאָגן שיכּור, דאַרף מען דער ערשטער גיין שלאָפן*)

ב) אַז איינער זאָגט-שיכּור, גיי ליגן גאָר שלאָפן.

שפּריכווערטער: אין זיי ליגט פֿיל פּראַקטיש קלוגהייט, זיי זיינען קורץ געפֿאַסט און גוט צוגעפּאַסט, - און זיי אויסגעדריקט איז אין אידיש פֿאַראַן אַ פֿולע פֿאַרשע ~~Kotrent~~ ("גרויסע") שפּריכוו. און פֿאָלקסווערטלאַך ווי אין אידישער איבערזעצונג אַזוי אויך אין אָריגינאַל (בערך 340 ז.)

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פון [illegible]-בוך)

[illegible]

די פיסטראָגן, וואו די קאַץ דאַרף ווערן באַגראָבן

(איבערזעצט פון ערשטן מאָל פון [illegible])
(ברוך גלאַזמאַן)

דערציילט איינער אַמאָל, דאָס אַ מענטשן צוהערט ווי עס אַ וואַנדערט און אַ ווייטן אין אַ אומבאַקאַנטן לאַנד.

פאַרוואָס וואָלט איך איבער אַ הון, וואָס צעבעט עם אַלע שטאַרק? — ווייס ער אַליין ניט

און אַ מאַלדיגע שעה קומט ער שוין אָן אַ הון; ער האָט זיך נאָך ניט גוט אַרומגעקוקט אין זיין נייעם אָרט, און אויף-אַ-מאָל שטאַרבט ער גאָר אָפּ. — סאַיז טאַקע אַ באַזונדער האַרצווייטיק; אַ מוסטערער שרעק נעמט אונדז אָן: ס׳קומט אויס, אַז ווי די פיס וואָלטן האָבן עם געבראַכט אַהער אין די ווייטע מקומות, ווייל אַזוי איז סאַיך נאָר געוואָרן אין השמים, — ער זאָל נאָר דאָרטן געפינען זיין טויט, — זיין אייביקע רוה: דעריבער האָט עם אַזוי שטאַרק געצויגן אַהין.

דער דאָזיקער שפּריכוואָרט שטאַמט פון תלמוד (סוכה נ״ג).

דאָרט ווערט געזאָגט: רגלוהי דבר אינש אינון ערבין ביה לאתרא דאתבעי לתמן מובילין יתיה (דאָס מענטשנס פיס זיינען ערבים — קאַוואָרן, דאָס זיי וועלן עם ברענגען וואוהין עס באַדאַרף ער)

און דער גמרא דערציילט נאָך דערביי אַ מעשה:

בײַ שלמה המלך האָבן געדינט צוויי סופרים (שרייבער). אַמאָל האָט דערזען שלמה דעם מלאך-המוות זעהר אין אומעטיג.

וואָס ביזטו אַזוי טרויעריג? פרעגט עם שלמה.

— ווי האָט מיר באַפוילן, — איך זאָל אַוועקנעמען דעם לעבן בײַ די צוויי סופרים דערהערנדיג אַזעלכע ווערטער, האָט שלמה זיי אַוועקגעשיקט אין די שטעדטל לוז. אָבער ווי זיי זיינען אַריין אין

שפּריכוואָרטער: אין זיי ליגט פֿיל פּראַקטישע קלוגהייט — זיי ווייזן
צווייפֿל גלויבט מען אַנדער ווי איינעם: אַז אַ וועלט האַלט פֿון עפּעס,
אַז אַ וועלט זאָגט עפּעס, האָט אַ בוואוסטן אייניקן ווערט וואָס, איז
דאָס אין הסכּם ריכטיק.

אָט מיט דעם באַווייזן שפּריכוואָרט גיט מען צו פֿאַרשטיין אַ מענטשן,
דאָס ער דאַרף גלויבן, וואָס פֿילע זאָגן אויף אים, כאָטש דאָס איז אים
ניט אָנגענעם צו הערן, ווייַט ניט לרצון, און כאָטש ער סטאַרעט
זאָך דאָס אַלץ אָפּצולייקענען.

„הערט זאָך גוט צו, „ברודערקע", בויערקט מען אים, „אַז צוויי זאָגט - שיכּור",
גיי, לייג זאָך שלאָפֿן: דער יחיד דאַרף גלויבן דעם רבים, די דעה פֿון
אַ יחיד ווערט בטל אַנטקעגן די דעה פֿון אַ רבים, — אחרי רבים להטות.

פּאַראַלעלן תלמודיש: חבֿריך קריין לך חמרא אוכפֿא
עביד אוש (ב"ק צ"ב) (אַז די חבֿרים זייַנען רופֿן דיר אַן — אייזל, טאָ טו אָן אַן איך זאָטל.)
אויך: אם אמרו לך חד אודניך דחמור לא תיחוש, — תרין — עביד לך פרוגי
(בראשית רבה ע"ה)

אַז איינער זאָגט דיר, דאָס דו ביזט — אַן אייזל — גלויבט ניט, אָבער ווען — צוויי (זאָגן
דיר דאָס) — טו זיך אָן אַ צוים!
(2828, 725 זעה פּאָרלא)

* Skoro dwoje mówia żeś pijany, to idz spać, mój kochany (* 2828 רלא

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פֿון שקלאָווער 'פּנקס-בוך')

די פֿיס טראָגן, וואו די קאָפּ דאַרף ווערן באַגראָבן [illegible]

(גערעדט פֿון עטלעכע מאָל פֿון מגידים ... ברוך גלאַזמאַן)

מ'דערציילט איבער אַמאָל, דאָס אַ מענטש ... ווי גיך אַ וואַנדערער און אַ
ווייטן אין אַן אומבאַקאַנטן לאַנד.

פֿאַרוואָס וואָלט מען אים אַהין, וואָס צו טאָן אַזוי שטאַרק? — ווייס
ער אַליין ניט

און אַ מאָל ... קומט ער שוין אָן אַהין; ער האָט זיך ניט
גוט אַרומגעקוקט אין זיין נייעם אָרט, און מיט-אַ-מאָל שטאַרבט ער גאָר
אָפּ. — ס'איז טאַקע אַ בודערער ~~האַרצווייטיק~~ האַרצווייטיק; אַ וואונדער
שרעק נעמט אונדז אָן: ס'קומט אויס, אַזוי ווי די פֿיס וואָלטן האָבן עם
באַוווּסטזיניק געטראָגן אַהין אין די ווייטע מקומות, ווײַל ... אַזוי איז
נגזר געוואָרן אין הימל, — ער זאָל נאָר דאָרטן געפֿינען זיין טויט, —
זיין אייביקן רו: דעריבער האָט עם ... אַזוי שטאַרק
געצויגן אַהין.

דער דאָזיקער שפּריכוואָרט שטאַמט פֿון תלמוד (סוכה נ"ג).
דאָרט ווערט געזאָגט: רגליו דבר איניש אינון ערבין ביה
לאתרא דאתבעי לתמן מובילין יתיה (דעם מענטשנס פֿיס זיינען
ערבים ~~...~~ קאָווערן, דאָס זיי וועלן עם ברענגען וואוהין מ'פֿאָדערט עם)
אין דער גמרא ווערט דערציילט נאָך דערביי אַ מעשׂה:
בײַ שלמה המלך האָבן געדינט צוויי סופֿרים (שרײַבערס). איינמאָל האָט
דערזען שלמה דעם מלאך-המוות ... אויף זיי.
וואָס באַדאַרף ער זיי? פֿרעגט עם שלמה.
— ווי האָט איר באַפֿוילן, — איך זאָל אונטערנעמען דעם לעבן בײַ די צוויי סופֿרים
דערהערנדיק אַזעלכע ווערטער, האָט שלמה זיי אַוועקגעשיקט ~~אין די שטאָט~~
~~שטאָט~~ אין די שטאָט לוז. דער אָבער ווי זיי זיינען אָנגעקומען אין

צווייען גלויבט מען אפילו ווי איינעם: אז „א וועלט האלט פון עמעס,

איז א וועלט" זאגט עמעס, האט א בוואוסטן מיינונג וועגן וואס, איז

דאס און הסכם ריכטיג.

אט מיט דעם באזונדן שפריכווארט גיט מען א פארשטיין א מענטשן,

דאס ער דארף גלויבן, וואס פילע זאגן אויפן, כאטש דאס איז אים

ניט אנגענעהם צו הערן, ווייל ניט לרצון, און כאטש ער סטארעט

זאך דאס אלץ אפצולייקענען.

„הערט זאך גוט צו, ברודערקע" בויערקט מען אויבן, „אז דו זאגט-שכור"

גיי, ליג זאך שלאפן: דער יחיד דארף גלויבן דעם רבים, די דעה פון

א יחיד ווערט בטל אנטקעגן די דעה פון א רבים, „אחרי רבים להטות."

פאראלעל תלמודיש: חבריך קריין לך חמרא אוכפא

עביר אוש (ב"ק צ"ב) (אז די חברים דיינע רופן דיר אן - אייזל, טא טו אן אל דיך א זאטל.

אויך: אם אמרלך חד אדניך דחמר לא תיחוש, תרין - עביד לך פרובי
(בראשית רבה ע"א)

אז איינער זאגט דיר, דאס דו ביזט אן אייזל - גלויבט ניט, אבער ווען צוויי (זאגן

דיר דאס) - טו זיך אן א צוימל
(עצה פרלא 2828, 725)

* Skoro dwoje mówia żeś pijany, to idź spać, mój kochany (* 2828 רלא

ייִדישע שפּריכווערטער און אויסדרוקן (פֿון ייִדישע צײַטונגען)

די טויערן פֿון יענער שטאָט, װײַזן זײַ פֿולצאָליק געשטאָרבן,
אָבן צװישן טאָג באַט נאַכט דערגעבן דעם מלאך המות צו דער פֿאַרלוירן.

וואָס איז אויט דיר די שׂמחה אויגן? פֿרעגט עם שלמה.
— אָט, דאָרטן האָט געשפּראָכן דער מלאך-המות, וואו איך דאַרף זײַן,
דײַנע סופֿרים געדאַרפֿט, אַהין האָבן זײ אװעקגעשיקט.
צו דערזעל האָט אויסגעשריגן שלמה המלך: דעם וועגס פֿיס זײַנען
ערבים, דאָס זיי װעלן עם ברענגען, וואו מען פֿאָדערט עם. — אַנדערש
געזאָגט: די פֿיס טראָגן, וואו די קאָפּ דאַרף וועלן באַראַבן.

4478.A

אַראָפּ פֿון מאַרק. דאָס הייסט: אַ סוף און אַן עק; אַפֿגער::
שפּילט די מאַרישע וואַלטער, די לעבענס-טראַגעדיע, „דאָס ליד איז אויס" —
געשטאָרבן.

פֿאַרגלײַך רוסיש: Отзвонил — и с колокольни долой (אָפּגעקלונגען — און אַראָפּ פֿון גלאָקן-טורעם)

~~אדרב~~: אויך: Лавочка закрыта (די קראָם איז שוין צוגעמאַכט).

פון דער צווייטער אפטיילונג

526. ער קען ניט ~~אַ~~ קיין שײַטל עברי.

דאָס מיינט אזוי: דער וועגן וואָס מען רעדט זאָך דאָ, איז אַ גרויסער עם הארץ, אַ גרויסער פּראָסטאַק, אַ העכסט אומוויסנדיקער מענטש.

ווי דאָרט שרייבן און זאָגן: "אַ צייטל", און מען מיינט דערמיט, דאָס די עם הארצעס קען פון דעם דאווענען מחזור איז זייער גרויס און אַ מאָל-פיל, דאָס ער קען ניט אַל ריכטיג, ווי געהעריג איז, אויסלערנען אפילו אַ צייטל (אַן עמוד) גאַנץ-אָנצוליבע עברי, ווער רעדט שוין פון פאַרשטיין דעם פּשט אָדער דעם טייטש פון די ווערטער (דעם פּירוש המילות) וואָס ער לייענט.

אפשר קען זיין, אַז דאָ רעדט זאָך ניט וועגן אַ צייטל (אַן עמוד), נאָר טאַקע וועגן אַ שײַטל (שײַטעל) — אַ שורה; ער קען ניט אויסערלערנען ריכטיג ווי געהעריג איז אפילו אַ שײַטל (אַ שורה) עברי.

527. פרום ווי אַ קאָטשערגע **)

דאָס הייסט: אַ צבֿועק, ניט קיין אמתער פרומער, אַ שיינהייליגער.

וואָס פאַקט דאָס פאַר אַ זין: פרום זיין, ווי דער לאַנגער אייזערנער שטעקן,

*) די ווייסע ליניע — די "וועגעלע" אַפן זייטן קאָפּ, ווען זי קאַמט באַנאַנדער די האָר אַל צוויי זייטן, הייסט שײַטל (דער "שײַטעל") רעכטס-עבֿליך פון אַ שורה.

**) אַ לאַנגער אייזן מיט אַ פאַרקרימטער ענדונג צו שאַרן די האָלץ און די קוילן אין אויוון. רוסיש: קאָטשערגאַ — Кочерга

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פֿון שלום בוילונס, ראָמעל־דבריק)

מיט וועלכן מי שאַרט די הייסע קוילן פֿון אויוון?

איינציקע דענקען, דאָס דער פֿאַרגלייך באַטײַט: ווי אַ קאָטשערע (אַ קריקע) איז קרום, אַזוי איז ער, דער פֿאַלשער מענטש, און זײַן אויפֿפֿירונג, און זײַנע תּהלוכות ניט קיין גלײַכע, ניט קיין ערלעכע — אַ קרומער מענטש.

דער געדאַנק פֿון דעם דאָזיקן שפּריכוואָרט איז טאַקע ריכטיק אַזוי, נאָר די דאָזיקע זאָגן ניט פֿרום, נאָר קרום, (ווי אַ קאָטשערע פֿאַרגלייך): ער איז אַ קרומער צדיק (ניט קיין פֿרומער צדיק, נאָר אַ קרומער צדיק)

529

530 ער איז אַ פֿולד (אַ פֿולדע).

דאָס הייסט, אַ גרויסער נאַר, אַ פּתי, אַ שוטה גמור, אַ הפֿקרט נאַראָנישער מענטש, וועלכער גלייבט אין יעדער דומהייט, יעדער גוזמא. פֿולד איז די ראָשי־תּיבֿות פֿון די ווערטער: פּתי מאמין לכל דבר (אַ נאַר גלייבט אַלץ)

(די דערקלערונג האָט מיר געגעבן מײַן צאַרסקאָ־סעלאָ אין ... און שוועסטער־קינד, דער געשטאָרבענער צבי הירש רובינשטיין פֿון ראָדאָמיסל)

531 — ער איז פֿרום ווי אַ שטעקן.

מיט אַזוי דריקט מען אויס וועגן אַ מענטשן, וועלכער איז אַ פֿרומאַק, שוין ביז צו נאַרישקייט — וועגן אַ חסיד שוטה.

כאָטש יעדערער פֿון אונדז דענקט, דאָס אין דעם וואָרט־"שטעקן" מיינט מען טאַקע אין אמתן אַ שטעקן, אַ וועלכן מי שפּאַרט זיך אָן, און פֿאַרשטייען דעם שפּריכוואָרט מיט אַזוי, אין דעם מיינונג אַן: דער און דער מענטש איז פֿרום, גלייך ווי אַ שטעקן: ווי אַ שטעקן לאָזט זיך ניט בייגן, אַזוי בייגט זיך ניט, מאַכט ניט קיין פּשרות מיט זײַן געוויסן (מיטן יושר) מיט דער דאָזיקער מאָראַלישער פֿרומער מאַן

און אמתן איז דאָ נאָר אַ געווענדער טעות און בײַט: אין דעם וואָרט שטעקן דאַרף מען פֿאַרשטיין דעם וואָרט — שטאָק — זעהר, אונגעהייער

ייִדישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פֿון י. בערנשטיינס זאַמל-בוך)

*) (ultra - אולטראַ)

ער איז שטאַרק פֿרום, הייסט: ער איז איבערטריבן, איבער דאָס פֿרום, פֿרום שוין ביז צום לאַכן, צופֿיל פֿרום, און וואָס ס'איז צו, ווי מע ווייס, איז איבעריק, טויג ניט, איז אומנוציק.

538 A א) איין זכר אין מאָסקווע

ב) ער מיינט, אַז ער איז איין זכר אין מאָסקווע

מיט אַזאַ דריקט מען אויס אויף אַזאַ מענטשן, וואָס האַלט פֿון זיך אַז עולם ומלואו, וואָס ער מיינט, אַז ער איז איינער אין דער וועלט, אַז מען עם שטעלט זיך אויף די גאַנצע וועלט.

זי דאַרף זאָגן און שרייבן: ... איין סוחר אין מאָסקווע.

נימשל: אין מאָסקווע זייַנען פֿאַראַן פֿילע און פֿילע סוחרים אויסער עם, ער האָט דאָך ניט וואָס איבערצונעמען, ער דאַרף ניט שטאַרק שטאָלצירן, זי וועט אויסקומען אָן עם אויך: ער איז דאָך ניט איין סוחר אין מאָסקווע, אין דער גרויסער און ברייטער האַנדל-שטאָט!

די עטלעכע דערקלערונגען, וואָס איך ברענג אין מיין בוך צו די פּאָר-דוצנד פֿאַרגרייטע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך, מיינען ניט מער ווי השערות פֿון מיין זייט און זיי מיינען ניט געגרינדעט. אַלע קענער און פֿאָרשער אויספֿאָרשונגען מיט מיינונגען פֿון מומחים (ספּעציאַליסטן).

בערנשטיין האָט אויך זייער שטאַרק יעדן ליבהאָבער פֿון אַזעלכע ייִדישע שפּריכווערטער, גלייכווערטלעך און דאָס גלייכן וואָס אויך עקספּערטן באַזונדער אין זאַך קענער פֿון ייִדישן פֿאָלקלאָר - פֿאָלקן מיר אייערע מיינונגען און אויספֿאָרשונגען נאָך אין אַלטיגער אַדרעס: Иркутск (Восточ. Сибир.) Сол. Хаим Бейлину подготов... און איך וועל דאָס אויפֿנעמען מיט יעדערע נאָמען (קיום אחרון) מיט גרויסן דאַנק.

38

*) זי זאָגט דאָך אין ייִדיש: שטאַרק בלינד, שטאַרק פֿינצטער.

ייִדישע שפּריכווערטער און גלײַכווערטלעך (פֿון [illegible] ־בוך)

פֿון דער דריטער אָפּטײלונג

542. א) אין פּאַלאַץ ווי דער הלוי*)

ב) פּאַלאַץ ווי די גויִשע אומה

ג) פּאַלאַץ ווי דער גויִשער קיסר.

אַזוי, דריקט מען אויס ווען אַ פּאַלאַץ איינציק, ווען אַ שיינע בילדער, ווען אַ צבֿורה, ווען אַ שטאַרק באַראָקישן בנין, און אויך ווען אַ זאַך וואָס קיין ~~[illegible]~~ ~~האָט קיין~~. האָט און איך קען נישט אַנטלויפֿן, קיין שום פּערספּעקטיוו (זעה * 521: ניט גיטן, ניט קפּלוגן)

543. אויפֿן הײַלאַ יריד:

דאָס הייסט: אַן אומגליקלעכע זאַך, אַ מאַרשקווס, אַן ערשטיגער טאָג, אַ טשעפּוכאַ, אַ רעש, אַ גוילדער, אַ ליאַרם, אַ טומל, אַ גוואַלדעס, אַ בהלה...

איך האָב געהערט אין די 1890טער יאָרן (אין [illegible])

אַ גלײַכווערטל (אַ ווערטל), וועלכער דריקט אויס דעם זעלבן אויסדרוק:

ווען האָט אַ מאָל די [illegible] אָנגעהויבן צו טראַכטן ווען מען געשעפֿטן? – אין... "שׂונאה עשׂירה": אַלע מתקבלים שטייען אויף ביות־ האַנדל שטיל, רובֿם, און די בעלנים צום מזרח־וואַנט פּאַרטיפֿט און די תפֿילות, און דאַוונען – אַך, ווי טראַכט זאַך גאָר געשעפֿט וועגן ווען ... זייער ... געשעפֿטן: דער טראַכט וועגן זײַנע פּלענער, – ווען די האָלץ און קלעצער, וואָס שווימען אויפֿן וואַסער, דער אַנדערער וועגן זײַנע טרייד געשעפֿטן, דער דריטער וועגן זײַנע שניט־סחורות און אַזוי ווײַטער א. א. וו.

צום סוף שׂונאה עשׂירה גיט יעדערער אַ זאָג: "יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה'" (זאָלן זײַן גינסטיק מײַנע טראַכטונגען פֿון מײַן האַרצן פֿאַר דיר, אויך פֿאַר אַנטקעגן דיר, אָ, גאָט מײַן באַשעפֿער), ~~[illegible]~~ קומט דאָך טאַקע אויס, דאָס די אַלע סחורות און געשעפֿטן פֿון דרויסן קומט פֿאַר פֿאַרן רבונו של עולם, – און אויפֿן הײַלאַ

מעשׂהלעך, שפּריכווערטער און גלײַכווערטלעך (פֿון ש. פֿעלדמאַן "זאַמל־בוך") 24

ווערט טאַקע אַ גאַנצער יריד.

דער דאָזיקער שפּאַס איז געווען אַ קריטיק ווען די דאָזיקע לײַט וואָס דאַכטן זיך אַז קיין שום כּוונה, ווי אויך אַלע די גערעדעכץ און דאָס גערעדער, וואָס פֿאַרהערן מען די קלאַנגען שולן אין און די מנינים בײַן דאַווענען, מאַכט ~~אַ~~ אַ דערקלערונג צום שפּריכוואָרט.

דער אויסדרוק: אויפֿן הימל אַ יריד ווערט געזאָגט דערפֿון: ראש השנה און יום כּיפּור, אין יום־נוראים־טעג צײַט, קאָכט אויפֿן הימל: די וועגט און די ווערט די מצוות מיט די עבֿירות, די ~~שרײַבערס, די מלאָכים און די~~ שרײַבט און פֿאַרמעסטן דעם גזר־דין, שפּילט מען מיט מלאָכים, ס'אָרט זיך נאָך קיין אויסן סניגור אַזוי ווי אַ יריד; ס'איז אַ הו־האַ, טאַקע אויפֿן הימל אַן אמתער יריד.

ער מאַכט פֿון זיך אַ גאַנצע סדרה. 548.

מיט אַזאַ דריקט מען זיך אויס ווען אַ קליינער, אײנפֿאַכער מענטשן, וואָס קריכט אין גדולות, און מאַכט פֿון זיך אַ גאַנצן פּירוש, אַ גאַנצן צימעס: באַדאַרפֿט פֿון זיך, האַלט זיך פֿאַר אַ גאַנצן יאַ־טעביר ד"ה, מיט איין וואָרט ווען אַ מענטש וואָס איז אַ רודף אחר הכּבֿוד, וואָרעם ער פֿאַרדינט קיין שום רעספּעקט, ~~און אַכטונג~~ קיין שום כּבֿוד.

צו דעם דאָזיקן שפּאַס ווערט גוט ווען צו אַזאַ אַ כאַראַקטעריסטיק: ס'איז פֿאַראַן אַ סדרה נח, אַ סדרה יתרו, אַ סדרה קרח. נח איז געווען פֿיל קלענער פֿון ~~יצחק~~ יצחק און צדקות, און וואָלט און צדיק. "נח איש צדיק בדורותיו" (נח איז געווען אַ צדיק אין זײַן דור, אפֿשר אין אַבֿרהמס צײַטן וואָלט ער ער אפֿשר פֿאַר קיין צדיק נישט געווען פֿאַררעכנט.

די סדרה נח הייבט זיך אָן מיט די ווערטער: "אלה תולדות נח";

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פון שלמה בקאַנעם, דאַמאַלס־יונג)

~~דאָס מאָל מאָגן~~ אויך אַזוי הייבט זיך אָן די סדרה תולדות,
מיט די ווערטער: ואלה תולדות יצחק; האָט זיך געדאַרפט זיין
אויך אַ סדרה־יצחק, — אַזאַ סדרה איז דאָך ניטאָ, און אַ
סדרה נח איז יאָ דאָ. איז דאָך דאָס טאַקי אַ קשיא.
— נאָר דער תירוץ איז אָט וואָס: וואָס דער מענטש איז קלענער,
ער קריכט ער אַלץ מעהר און גדלות, בלייבט דאָך — מאַכט
פון זיך אַ גאַנצע סדרה*)

אָט אַזוי איז אַ סדרה יתרו. ווער איז יתרו? — אַ
„גלח". ווער איז געווען דער פיינער מענטש — קרח, ווייסן מיר דאָך
אַלע — אַ קריגער, אַ קלאָפּעניק, — און דאָס אַלץ איז גאַנצע סדרות.
וואָס דאַרפט איר מעהר ~~אפילו~~ אפילו דער קריגער, דער מצורע —
דער פּאַרך איז אויך אַ סדרה,

(געהערט אין אוקראַינע פון ערשטן מאָל און נאָר אין וואָל ב' חשון תרע"ח פון אַ
איד פון דוברעוונע מאָהיליאָווער גוב')

פּאַסטעליוק מיט מאמר חז"ל: אסתרא בלגינא קיש קיש קריא (ב"מ פ"ה)
(אַן איינציגער מטבע אין אַ לעדיקן קרוג קלינגט שטאַרק)
רוסיש: В пустой бочке и звону много
(זעה פּערלאַך — אוצר לשון חכמים)

ב') תלמודיש: הדיוט קופץ בראש (ויורד) (אַן אומוויסנדיקער
אַ אומדאַנע שפּרינגט פאָראויס)
אויך דייטש: דער עזל געהט פאָראָן

ג') ער בריקט זיך ווי אַ פּאַרך (רוסיש: Ломается
как пьяница пред чаркой вина
(מאַכט אַן אָנשטעל ווי דער שיכור וועלכער ~~פאַר~~ די גלעזל בראָנפן)

---

*) סדרה איז אַ גאַנצע אָפּטיילונג פון דער תורה, וואָס ווערט געטיילט אין עטליכע און פופציג
חלקים (54), וואָס מ'לייענט יעדן שבת ביי שחרית־דאַווענען אין שול און אין דער היים, בכדי
צו ענדיקן די חומשים פון יאָר. יעדע וואָך אָפּטיילונג רופט זיך סדרה, סדרות, און טראָגט
די נאָמען — רעכענונג פון ~~דאָרטן ווערט~~

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלאַך (פֿון ש. ביילין, זאַמל-בוך) 29

549. ער מיינט טאַקע, אַז ער איז "אַמר-בר-רב אַשי".

דאָס הייסט: ער האַלט זיך באַ זיך זייער גרויס, ער האַלט זיך פֿאַר אַ גרויסן מאַן, פֿאַר אַ גרויסן פֿיינער בריאה, פֿאַר אַ גרויסן יחסן (אַריסטאָקראַט), ער מאַכט פֿון זיך אַ גאַנצן ווען; אַזוי טאַקע ווי ער וואָלט געווען אַמר בר רב אַשי (אַמר, רב אַשיס זון).

—

רב אַשי, איינער פֿון די באַרימטסטע אמוראים, איז געווען דער [illegible] ער[illegible] / רעדאַקטאָר פֿון דעם תלמוד בבלי, און דער ראש ישיבה (רעקטאָר) פֿון דער גרעסטער און בעסטער סורא-שער ישיבה (אַקאַדעמיע) אין בבל; געלעבט און געווירקט אין די [illegible] יאָרן פֿון 5טן יאָרהונדערט. און [illegible] צייט נאָך רב אַשיס טויט איז געוואָרן דער גמרא [illegible] (דער פֿאַרטרעטער אַלע [illegible] זיין [illegible] און טביומי, וועלכן פֿאַר [illegible] גרויסע [illegible] און פֿאַר [illegible] תוספות צום תלמוד-בבלי (צום פֿאַרטיקן רעדאַקטירן [illegible] און געגעבן דעם גרויסן עבר[illegible]) אַמר, [illegible] ער איז [illegible] אין די תלמודישע ספרות (~~[illegible]~~ ליטעראַטור) ביז היינטיקן טאָג.

אַמר בר רב אַשי — דאָס איז אַ יחוס פֿון יחוסים, אַ גרויסער [illegible] [illegible], אַז [illegible] ער פֿיינער און [illegible] מען [illegible] דער [illegible] פֿאַרגלייך, מיינט טאַקע, אַז ער איז אַ [illegible], אַ זון [illegible] בר רב אַשי, אָבער און [illegible] איז ער דאָס ניט געווען [illegible] אַ גרויסער [illegible], ס'איז ניט געווען [illegible] (פֿאַרגלייך 548 [illegible] פֿון זיך אַ גאַנצער [illegible])

550. פֿאַרגלייך: ער איז באַ זיך אַ גאונ'ער רב שמואל קיעלער
ב) ער מיינט אַז ער איז פֿון די רב-שמואל-קיעלערס
די שמואל-קיעלערס איז אַ זייער יחסנישע און אַלוועלטלעכער משפּחה און געלערנטן
ג) ער האַלט פֿון זיך אַן עולם ומלואו
ד) ער מיינט, אַז ער איז אַ גאַנצער פּריץ (פֿאַרגלייך 548: [illegible] איז אַ [illegible] [illegible])

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פֿון שלום קאַלאַט, „זאַמל-בוך")

ס'איז צו באַוואונדערן, וואָס פֿאַר אַ היסטאָרישער פֿאָלקס-זכּרון ס'איז בײַ אידן: אַז בר רב אַשי *) לעבט נאָך ביז הײַנטיקן טאָג אין זכּרון בײַ אונדזערע אידן און ער איז נאָך ביז איצט דער צײַכן (~~דער משל~~) פֿון גרויסקייט, פֿאָרנעמקייט און פּראַכט.

552 א) ואל תאמר אני העשרתי את אברם
ב) ולא תאמר " " " "
ג) זאָגן ניט (אויך אײַנזען ניט) אַז דו האָסט אויסגעגליקט

ס'טרעפֿט מערער מאָל, דאָס מיר זאָגן נאָך אַ פֿון אַ גאַנץ גוטן און בשׂרן פֿאַרדינסט, אָדער מיר זאָגן נאָך אַ אונטערהאַלטן אַ מענטשן און יעמאָנס אַ געשעפֿט, וואָס גיט גוטע און ריכטיקע פּרנסה; ס'טרעפֿט מערער מאָל, דאָס מיר זאָגן נאָך אַ פֿון יעמאָנס אַ טובֿה, — דאָס אַלץ זאָגן מיר זיך דערין, חלילה, יענער זאָל ניט אײַנזען, אַז ער האָט אונדז גליקלעך געמאַכט: ער זאָל ניט טראַכטן און אפֿשר פֿרעגן זאָגן פֿאַר חלומען, דאָס נאָר איהם האָבן מיר צו פֿאַרדאַנקען מיט און דעם דאָזיקן פֿאַרדינסט ~~אָדער די טובֿה~~

אונדזער שטילשווײַגן אָבזאָגן זאָגן פֿון דער טובֿה אָדער פֿון דעם פֿאַרדינסט פֿאַרשטאַרקן מיר מיט די לעצטע ווערטער וואָס אַבֿרהם אָבֿינו האָט געזאָגט

---

*) דער פֿאַרצײַכנטער שפּריכוואָרט: ער מיינט "דאָס ער איז אַ בר רב אַשי" האָב איך געהערט אין זשאַרקאָווע-סולאַ (ב״ר פּאָדאָליע) פֿון אַלטן אין די 1880ער יאָרן פֿון דעם אַלטן געשטאָרבענעם ר' אַבֿרהם גאָלדמאַן, וועלכער האָט געהערט האָבן נאָך בײַ זײַנע אין זשאַרקאָווע אין די 1830ער יאָרן און געבורטיק פֿון דובראָוונע אַהער געקומען. אויך האָב איך געהערט מיט דעם דאָזיקן אויסדרוק אין אוקראַינע (...) פֿון אַ אידענע אין דובנא.

אידישע שפריכווערטער און גלייכווערטלאך (פון י. ריװקינס "ראָמאַ-בוך") 31.

דעם מלך פון סדום, אבראַהאַמס זאָג צו נעהמען אַ חלק פון די מלחמה-רויב, וואס ס'האָט איהם אָנגעבאָטען ארויסגעקומט: איך וויל גאָר נישט נעהמען, אפילו קיין פאָדים און קיין קנעפל פון אַ שוך, כדי דו זאָלסט נישט קענען זאָגען: איך האָב רייך געמאַכט אברהמ'ען (ולא תאמר אני העשרתי את אברם, - בראשית יד, כג).

553 פאַסליך אַ) ווי מיר נישט קיין פעטער - און ווי מיר נישט קיין ... (... און קיין מיר נישט קיין פאַטשיילע)

554 אויך: איך דאַרף נישט דיין האָניג - און דאַרף נישט דיין ביס (און) לא מדובשיך ולא מעוקציך *)

זעה 554: נישט דאָס אייַ נישט לאָז (גיב נישט און מאַך זאָג נישט).

555 אויך פאַסליך: בעסער דאָס ביטערע ברויט פון גאָט איידער דאָס זיסע פון מענטשען **)

564 ער ווייס נישט פון בשכבה ובקומה (ער ווייס נישט פון איבערלייגן און ... איבער אויפשטיין)

565 ער ווייס נישט פון ארור המן ביז ברוך מרדכי

566 ער ווייס נישט וואו איין און וואו אויס.

זעה — " — פון איין און פון אויס.

567 פרעגן עם בחרם

568 דאָ ווייסער נישט דעם אָנהויב און דאָרט ווייס ער נישט דעם סוף

569 פרעגן עם בחרם, ווער ס'האָט עם באַשטראָפט (בעטהאָרט)

570 ער ווייס נישט פון מאַה דקאמרי רבנן (אויך ... פון די קאַמערער רבנן)

די אַלע גלייכווערטלאך ווי אויך ער קוקט ווי די הן אין בני אדם ...

א) לא מדובשיך ולא מעוקציך (מדרש רבה במדבר כ')

אא) אמרה יונה לפני הקב"ה: יהיו מזונותי מרורין כזית ומסורין בידך ואל יהיו מתוקין כדבש והיו מסורין ביד בשר ודם. (עירובין י"ח)

אונדזער שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פֿון שלום עליכמ'ס 'מאָטל-בוך') 32

דריקן אויס דעם געדאַנק און זאָגן דאָס ווער, וועמען [illegible] די ווערטער,
האָט קיין שום בגדר ניט פֿון דעם זײַן וועמען וועלכע ס'רעדט זיך דאָ:
ער האָט קיין שום בגדר, - ער ווייסט ניט, וואָס טוט זיך מיט אים, אַקוראַט
ווי דער אָנגעשיכורטער לוט, וועגן אַבֿרהם אָבֿינו'ס פֿליטעניק, האָט ניט געוווּסט
פֿון זײַנע טעכטער'ס ליגן זיך לעבן אים און פֿון זייער אויפֿשטיין (בשכבה ובקומה)
ער קען זיך ניט אָריענטירן, ער קען זיך ניט פֿאַרנאַנדערקלײַבן, און
ער פֿאַרשטייט ניט די גבֿורה וואָס פֿון פֿאַרהאַלטן זאָל און האָבן ביז
געבענטשט זאָל זײַן מרדכי, "*); בײַ אים איז אַלץ איינס וואָס המן
וואָס מרדכי. איר קענט אים טראַכטן, אַז ער ווייסט ווען אין פֿרייערדיקן
און חרם (דאָס מאַכט אים באָמבאַרדירן), דאָך ווייסט ער אויך גאָרניט
זאָגן, ווײַל ער ווייס פֿון קיין זאַך ניט.

מיט דעם שפּריכוואָרט: דער ווייס ער ניט דעם אָנהויב און
דאָס וויסער ניט דעם סוף לאַכט מען אָפּ אָט פֿון די דאָזיקע
לייטזעליגע און אויפֿדערוועלטיקע קריטיקער וועלכע רעדן און דערמאָ-
נירן (אויפֿגער זאַך) וועגן אַ זאַך אָדער ~~[illegible]~~ וועגן אַ האַרבן ענין
~~[illegible] פֿון וועלכע זיי האָבן אַ שוואַכן בגריף~~, וועגן זיי
האָבן אַ שוואַכן בגריף פֿון דער פֿון; און זיי פֿאַרקריפּלטעט עס, דעם
שפּריכוואָרט, מיט מזל און מעשה:

~~[illegible]~~, זיי איז, איז פֿאַרגינגען [illegible] אַ שול אָדער אַ בית-
המדרש, האָט ער ווי אַ איד ביים דאַווענען געזאָגט: "ד' את כל אוהביו
ואת כל הרשעים ישמיד. טראַכט ער, - וואָס איז דאָס דער אָרט? ווערשיקט
זאָך דאָס? גאָט פֿאַרטיליגט אַלע זײַנע ליבהאָבער און די רשעים.

---

*) זעה דעם מקור: (מחייב איניש לבסומא בפוריא) עד דלא ידע בין ארור המן
וברוך מרדכי. (מגילה ז׳) (אין פורים איז מחויב, דאָס הייסט, איז ערלויבט) ~~[illegible]~~
זיך שיכור מאַכן, דאָס מען זאָל ניט קענען אונטערשיידן פֿון ארור המן ביז ברוך מרדכי.

**) דאַווענען - קומט אַרויס פֿון וואָרט, ווי אַנדערע רעכענען, פֿון דביר פֿון שפּראַך, רעדן מיט
תפֿילה. [illegible] [illegible] דבבנו. אַנדערע באַהויפּטן, דאָס קומט אַרויס פֿון
דאָבֿנו (פֿון די אָבֿות): די אָבֿות האָבן תקנה געווען די תפֿילות שחרית, מנחה, מעריב
[illegible] זאָל מען שרײַבן דאַבֿנען אָדער דאַווענען.

מידבּרישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פֿון שׂיקלינס משל־בוך)

אַ צווייטן מאָל, פֿאַרקלערנדיק לעבן שול, האָט ער ווי איינער דאַווענדיק געזאָגט: שומר ה' את כל אוהביו ואת כל הרשעים (גאָט באַוואַכט אַלע זײַנע ליבהאָבער און די רשעים). וואָס איז דאָס? גאָט באַוואַכט דעם צדיק ~~אַזוי~~ און אויך דעם רשע, ווידער גאָט היטעט זיי ביידן. היינט ווי קען דאָס געמאָלט זײַן, אַז ס'זאָל ~~אַז ס'זאָל~~ גלײַך זײַן דער גורל פֿון אַ צדיק און פֿון אַ רשע ווי אין שכר אַזוי אויך אין עונש־באַשטראָפֿונג? ס'איז עפּעס אומפֿאַרשטענדליך.

נאָר דער תירוץ איז גאָר אַ פּשוטער: דעם ערשטן מאָל האָט ער ניט דערהערט דעם אָנהויב און דעם צווייטן מאָל — דעם סוף.

ווען אָבער ער וואָלט אויסגעהערט דעם גאַנצן פּסוק ווי געהעריק איז, פֿון אָנהויב ביזן סוף, וואָלט קיין שום קשיאות ~~ניט געווען~~ און קיין שום נישט־פֿאַרשטענדענישן ניט געווען: ס'איז דאָ אַלץ פֿאַרשטענדליך און אין אָרדענונג:

דער פּסוק זאָגט: שומר ה' את כל אוהביו, ואת כל הרשעים ישמיד (תהלים קמ"ה): גאָט היטעט אַלע זײַנע ליבהאָבער, און די אַלע רשעים (אָדער אָבער אַלע רשעים) פֿאַרטיליקט ער.

געהערט אין צאַרסקאָיע־סעלאָ אין יאָר 1888 פֿון אַלעקסאַנדער [illegible]

(פּאַראַלעל 141: פֿאַר אַ נאַר ווײַזט מען קיין האַלבע אַרבעט ניט).

דער ראָבֿ ברענגט אין זײַנע "אגרות", אַז ס'קען טרעפֿן דאָס אַמאָליקע אין שול געפֿינען בײַם דורכבלעטערן קען מען פֿון פֿרומע ייִדן ~~[illegible]~~ טליתים און תּפֿילין אַ צעטל ווערטער, פֿון וועלכע אַ באַזונדער אָנהויבן וואָס ~~[illegible]~~ ווײַטער און וואָס גיכער ווי אַ פֿיל פֿון בויגן. און אָנהויבן אָבער אויך די ווערטער הייליקע און די ייִדן־פֿרומע זײַן כּשרה לײַט.

ווי קען דאָס זײַן? — דער ראָבֿ ברענגט אַ בײַשפּיל: אַט האָט איר אַ פּסוק פֿון ~~[illegible]~~ תּורה (אין קריאת שמע). נאָר אָבער אָהן דעם אָנהויב: ... וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם (דברים י"א), דאָס הייסט: ... איר זאָלט אָפּטרעטן, איר זאָלט

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלאך (פֿון פֿײַגעלעס, זאַמל־בוך)

✡ דינען פּראָזאַדע אַבעסטער, אויך זאָגט זאָך צו זײַן בוקן (קויפֿן)?
שטיפֿס, וואָס איז דאָס פֿאַר אַ ווערטער? דאָס איז דאָך שרעקליך, דאָס
איז דאָך אַן אמתע כּפּרה!

האָט ניט קיין בהדרגה, זאָג איז דאָ דער פּשוט: דאָ פֿעלט דער אָנ
הויב: דער שרײַבער האָט ניט געדרוקט דעם אָנפֿאַנג פֿון פּסוק ד
די ווערטער: השמרו לכם פּן יפתּה לבבכם' היט זאָך אַכט
אַפֿ, טאָמער ווערט איבערגעריסן ווערן אייער האַרץ — און דער
אויסבעסערן דעם אָנהויב איז אַן סוף: מיט דעם אָנהויב פּסוק איז דאָס
אַן אזהרה — אַ פֿאַרזאָג, אַ באַוואָרענונג פֿון שלעכטס, אָהן דעם איז
דאָס אַ שלעכטע, אַ אומגעזעצלעך.

(איך האָב צו פֿאַרדאַנקען פֿאַר די אויפֿקלערונג־אויפֿטײַטשונג הרב ר' נטע
אָלעווסקי).

580 ✡ אין טאַטע אייוו זיידע האָבן געקושט אין פּטר רחם, וועל איך אויך קושן אין פּטר רחם

מע אַזוי זאָגט מען אויף די דאָזיקע הערליכע אַבער די שטאַרק אמונה־
שפּאַרער קאָנסערוואַטיווער לײַט, וואָס צוהערן זיך בלינד נאָך זייערע אַלטע
געוואוינהײַט־טער פֿאַלשע זיטן און מנהגים, נאַרישע זאַבאָבאָנעס (אַבער־
גלויבערײַ) און דאָס גלײַכן, האַלטן זאָך פֿעסט אָן זייער שטאַנד און
אייבן, און האָבן נאָר איין תּירוץ, ווען מע מאַכט זיי אויפֿמערקזאַם אַז
זייערע אַלטמאָדישע נאַרישקייטן: אונדזערע עלטערן האָבן אַזוי
געטאָן וועלן מיר אויך אַזוי טאָן.

דעם גלײַכווערטל באַגלייט אַ מעשה מיט דעם ווערטערבוכן ביישפּיל:

אַ ישובניק, דאָס הייסט, אַן עם הארץ, פֿרעגט קיין די תּפֿילין
ניט וואו זיי דאַרף מען דערקענען, ניט ביי די ווערטער 'וקשרתּם',
נאָר ביי 'פּטר רחם'. (די אויסער עפֿענונג)

אַז מע האָט אים געמאַכט אויפֿמערקזאַם אַז איין טעות, האָט ער אַ זאָג־

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פֿון שלום בערנשטיינס זאמלבוך). 35.

גיטאַן; איין טאַטער האָט געקויפט און פּעטער פּראָק ווייל אויך אונז דאַרפֿן קומען!
(געהערט פֿון דעם זיידן וואָס איז נאָר איין מאָל פֿון ר׳ ...)

592a אַז איך וואָלט קענען, וואָלט איך דאָך קיין כּתבֿ־ליניע* דאַרפֿן.

מיט דעם דאָזיקן שפּריכוואָרט דריקט מען אויס דעם געדאַנק, דאָס דער אמתער אומן, דער אמתער ספּעציאַליסט דאַרף קיין שום ראָיה ניט האָבן אום צו באַווייזן, אַז ער איז אויסגעלערנט, דאָס ער קען גוט און ריכטיק זיין פאַך, זיין זאַך.

דער מאמר חז״ל לערנט אונדז: מעשׂיך יקרבוך ומעשׂיך ירחקוך, דיינע מעשׂים וועלן דיך דערנענטערן צו מיר און אויך דיינע מעשׂים וועלן דיך דערווייטערן.

צו דעם דאָזיקן שפּריכוואָרט "אַז איך וואָלט קענען א.א.וו." דערציילט מען אַזאַ מעשׂה:

אַ געפּאַטשער בעל־הבית איז געקומען צום רבֿ פֿון זיין שטעטל מיט אַ בקשה, ער זאָל אים העלפֿן אין זיין נויט. וואָס קען שוין דער רבֿ העלפֿן, אַז ער אַליין איז נעבעך, ווי דאָס רובֿ רבנים, אַן אָרעמאַן און לעבט אין דחקות..? נאָר דער רבֿ איז געפֿאַלן אויף אַן המצאה און זאָגט צו אים: איך וועל אייך אַרויסגעבן אַ כּתבֿ, אַז איר זייט אַ "גרויסער חזן". נעמט אייך צוויי גוטע אונגעלאַק־זינגערלאַך מיט געשמאַקע און שיינע שטימען, לאָז. איר וועט קומען אין אַ שטאָט, וועט איר ווייזן דאָרטן אַן כּתבֿ, דערנאָך וועט איר אָנקלעפּן אויסרופֿן, אַז ס׳איז געקומען אַ גרויסער חזן, וועלכער וועט דאַווענען שבת. צו קבלת־שבת, אַז דער עולם וועט זיך אויפֿקלייבן אין שול, וועט איר זאָגן,

*) אַ צייגניס, אַן אַטעסטאַט, אַ ראָיה, אַ הסכּמה, אַ רעקאָמענדאַציע.

36. מוזיקאַלישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלאַך (פון שלום קיפּניס "זאַמל-בוך")

דאָס איז באַט זאַך עפּעס אַ ביסל צוגעקלעפּט, קאָנט איר ניט דאַוונען, און דער-
ריבער שטעלט איר מקבל-שבת זיין איינעם פון אייער אומגליק.
דעם עולם וועט גיפעלן ווערן זיין דאַוונען, און נאָך שבת וועט מען
אייך, ווי ספּערט זאַך, אויפמאַכן עטליכע רובל. דעם אַנדערן שבת
וועט זיך וואָטער גיפינען עפּעס אַ תּירוץ, - איר האָט עפּעס ניט וויט
אַלמען, און איר וועט שטעלן מקבל-שבת דעם צווייטן מיט'ן גורל, - און אַט
אַזוי וועט איר טאָן און יעדער שבת, - און גאָט זאָל אייך העלפן!
דער גיפאַלענער בעל-הבית האָט גיוויזן דעם פּתק, - און האָט טאַקע אַזוי
גיטאָן, ווי דער רבי האָט איהם גיגעבן די עצה.

ערגעץ אין אַ שטעטל, וואו די אומגליק דעם חזנ'ס משוררים-לאַך
האָבן שטאַרק אויסגינוצט, האָט מען פאַרבעטן דעם חזן צום נגיד פון
שטעטל שבת-נאַכט אויף אַ "מלוה-מלכה".
בײַ צולעבנדיק קיין טיש ~~[illegible]~~ האָט דער בעל-הבית מיט
די איבעריגע בעלי-בתים, דורכגיט, גיבעטן דעם אורח, דעם חזן, "זאָגן
עפּעס אַ שיינעם ניגון *)", דאָס הייסט זינגען עפּעס אַ שיינעם ניגון.
דער חזן ענטפערט גאַנץ אָפן-הערציג: "ברידערלאַך, איך
קאָן ניט זינגען".

---

*) אין דער ליטע ווען מ'בעט אַ חזן, אַ זינגער, ער זאָל עפּעס זינגען אַ גוט-שטיקל, דריקט
מען זאַך אויס: "זאָגט עפּעס", אָדער - "זאָגט עפּעס אַ גידאַנקען".
דער אויסדרוק איז פּסיכאָלאָגיש זייער ריכטיג, - ווייל אין יעדן ניגון, און בפרט
אַז ער ווערט גיזונגען פון אַ מענטשן מיט אַ פיינעם גישמאַק, מיט אַ גוטן אויער און
אַ טיפן גיפיהל, ליגט באמת אַ טיפער גידאַנקען; דער ניגון כאָטש אָהן ווערטער אפילו
רעדט צו אונז - צו אונזער האַרץ און צו דער נשמה, וועקט אין אונז פאַרבאָרגענע
גיפיהלן און גידאַנקען, זאָגט אונז עפּעס, ווייניג אין בכלל זאַך, - היינט ווען ער איז מיט
ווערטער, איז אַ ודאי און איהם גאַנצע רעיונות, נאָך מעהר פיל די ווערטער זאָגן.

ייִדישע שפּריכווערטער און גלײַכווערטלעך (פֿון שלום בילאָוס זאַמלבוך) 37

~~קען נישט לייענען~~"

– ס'טײַטש, האָבן אַלע אַ פֿרעג. גיט אַ פֿאַרמאָגנדיקער, – ווי קען דאָס געמאָלט זײַן? איר האָט דאָך אַ כּתב!

– אַז, רבותי, וואָס פֿאַרשטייט איר נישט, אַז איך וואָלט קענען געקויפֿט אײַנגעמען, האָט געענטפֿערט דער חזן, וואָלט איך דאָך קיין כּתב נישט דאַרפֿן.

(געהערט פֿון ערשטן מאָל און נאָך אַ מאָל און נאָך ר' [illegible] פֿון ר' אַהרן בלומענטאַל ז"ל, פֿון פֿאַמיליע [illegible] און [illegible]).

צעטל אַבֿרהם אָבֿינוס שטוב (געהערט און איבערגעשריבן [illegible])

דאָס איז אַ הויז וואָס איז אָפֿן פֿאַר אַלע דורכפֿאָרער און דורכגייער, פֿאַר אַלע עובֿרים ושבֿים, סײַ אָרעם סײַ רײַך, – פֿאַר אַלעמען גלײַך.

דאָס איז אַ שטוב וואָס שטייט אָפֿן רעכטן שליאַך (טראַקט) אָדער אָפֿן רעכטן שיידוועג, פֿון וואַנען ס'גייען זיך פֿאַרצווײַגער עטלעכע וועגן אַלע פֿיר זײַטן; ווער נאָר ס'גייט דורך פֿאַרבײַ אָדער פֿאָרט – דאַרף שטעלן זיך דאָרטן אָפּ, ווײַל דאָ איז עם אַ קבלת־פּנים פֿרײַנדלעך, בסבֿר פּנים יפֿות, – אײַנגעהערט דאָרטן צו אַלעמען מיט אַ גוט־וואָרט, מיט אַ פֿרײַנדלעכן און ליבלעכן שמייכעלע, מיט אָפֿענע הענט, – מיט עסן און טרינקען און מיט אַ גוטן און רויִקן נאַכטלעגער.

די אורחים פֿילן זיך ווי אין דערהיים באַהויזט.

געבענטשט איז אַזאַ שטוב און געבענטשט זאָל די צײַט אַלע שטענדיק פֿון גאָט!

(צום שלום עליכם – די „שטעטל", אויך מענדעלע – שלמה רב חײמס)

האָט אַזאַ אַן גאַסטפֿרײַנדלעכע הויז, וואָס די בעלי־בתּים איבער לײענען די אַלטע אַכסניא־אורחים ווי אונדזער עלטער־פֿאָטער אַבֿרהם און וועלכער ס'איז פֿאַראַן פֿון כּל טאָג, רופֿט מען „אַבֿרהם אָבֿינוס שטוב"

אידישע שפּריכװערטער און גלײַכװערטלעך (פֿון י. פֿײַלס זאַמל-בוך)

אַבֿרהם אָבֿינו, װי דער עבֿר באַרימט אַזױ, איז געװען דער גרעסטער און דער געטרײַסטער מכניס-אורח: די הױז זײַנע איז געװען אָפֿן, פֿרײַ און פֿרײַ פֿאַר אַלעמען; ער האָט געהאַט פֿענצטער און טירן פֿון אַלע פֿיר זײַטן װעלט, כּדי אַז זאָל ניט דורכלאָזן קײן שום אורח-אורח און װײַטער ~~[illegible]~~ דורכגײער און דורכפֿאָרער האָבן אין אױסגענומען איז געװען בײַ אים אַ טײַערער און אַן אָנגעזעענער גאַסט.

604 פֿאַרגלײַך: כּל דכפֿין (װער סע װיל) — דאָס הײסט: פֿרײַ און אָפֿן פֿאַר אַלעמען: װער נאָר װיל, קען קומען און עסן און אױך זיך און טרינקען מיט בעל-הבית און זײַן הױזגעזינד װיפֿיל זײַן האַרץ גילוסט נאָר.

דער אױסדרוק "כּל דכפֿין" שטאַמט פֿון דער הגדה (של פּסח) פֿון "הא לחמא", װאָס סע זאָגט אַזױ: "כּל דכפֿין ייתי ויכול" (װער סע װיל, זאָל קומען און זאָל עסן).

605 אױך: אַ שטוב פֿון כּל טוב
ב) דאָס איז אַן עשירותדיקס (אָן אַ אָרעמקײט)

606 דאָס איז אַ שטוב פֿון וכל המזונים (אױסגעדרײט די װערטער פֿון "וכל המזונים")

פֿאַרגלײַך תלמודיש: יהי ביתך פּתוח לרווחה ויהיו עניים בני ביתך (אבֿות): דײַן שטוב זאָל זײַן פֿרײַ אָפֿן, און אָרעמע-לײַט זאָלן זײַן דײַנע אײַנגעזעסענע.

צום אױסדרוק — "כּל דכפֿין" גיט מען צו װיצונגען שפּאַס: מאַך צו די טיר, סע זאָל װער סע איז ניט אַרײַנגײן (אױך: ... אַן אָרעמאַן זאָל ניט אַרײַנגײן):

פּסח צום סדר זאָגט דער בעל-הבית הױך אָפֿן קול און גאַנץ בהתלהבֿות: כּל דכפֿין ייתי ויכול און דערבײַ זאָגט ער צו דער װײַב שטילער אָדער צו דער דינסט: מאַך צו די טיר, סע זאָל װער סע איז ניט אַרײַנגײן! װי װײַט איז פֿון װאָרט צום טאַט. פֿאַרגלײַך: פֿון [illegible] ביז [illegible] איז אַ מרחק רב.

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך פֿון שלום קאַלאָס, [illegible]

39.

635 A מ'וואַרט אויפֿן מלאך, און ס'קומט אַ גלח

דאָס הייסט: מ'וואַרט אויף גוטס און ס'קומט שלעכטס; מ'וואַרט אויף אַ בשורה טובֿה און ס'קומט אַ בשורה רעה; מ'וואַרט אויף אַ מענטש ~~[illegible]~~ [illegible] מענטשן, פֿון וועלכן מיר האָפֿן צו קריגן, שטיצע, הילף, טרייסט און באַרואיקונג, און אַנשטאָט עם קומט ~~[illegible]~~ גמר אַ ייִד, אַ רוח, אַ שווערער יאָר, אַ פֿאַרדריסלעכער, אַ משומד, דאָס וואָס מ'זוכט אַ פֿאַרשטעער, ~~[illegible]~~ וואָס פֿאַרביטערט אונדז די יאָרן מיט די טעג, פֿאַרדריסט אונדז דעם קאָפּ, אַז מיר ווייסן ניט וועלכע וועט מיר זיינען: אַנשטאָט אַ מלאך משיח (גואל) ~~[illegible]~~ אַ גוטן בריינג בריינגען מיר אַ משומד, אַ דם שונא, פֿון וועלכן מ'קען קיין מאָל ניט פּטור ווערן

די גלחים (~~[illegible]~~ די קריסטלעכע גייסטלעכע) האָבן מיט זייער גאַנצן פֿאָלק מיט זייערע בייזקייט, פֿאַלשקייט, רשעות און עשׂיות און מיט די עלנדיקע קיום, וואָס זיי האָבן אָנגעטאָן ייִדן אין פּויליש און אַלערליי צייטן: זיי, מיט זייערע בלוט-פֿאַרגיסן, צבֿיעות-ייִדן, באַלדיקע נפֿילות, מיט זייערע רעליגיעזע פֿאַרגיפֿטעטע רייד וועגן גאָט און קריסטן-ליבע און דער פֿייט ווען זיי האָבן געבראַכט און ברענען טויזנטער אומשולדיקע נפֿשות אויפֿן שייטערהויפֿן (~~[illegible]~~ די קלאָסטערס) זיינען געוואָרן ביים ייִדישן פֿאָלק דער סימבאָל פֿון משחיתים פֿון מלאכי חבלה, מלאכי מות, דער היפּוך פֿון אַ מלאך מושיע

~~672 A ווען איז דער חתונה אויסגעפֿירט? — אַז ער האָט אַ כלה מיט אַ פּדיון רחבֿ אין איין טאָג~~

~~דאָס הייסט, ס'איז ניט גוט, ס'איז אַ פֿאַרשטערטע שׂימחה~~

701 ער האָט מיר אָנגעשריבן אַ גאַנצן אָמר רבי יוחנן

דאָס הייסט: ער האָט מיר אָנגעשריבן אַ לאַנגער טרויעריקן און יאָמערלעכן בריוו, אַ קלאָג-בריוו, אַ קינה (רוסיש - [illegible])

"אָמר רבי יוחנן" - רופֿן זיך די אַלע טרויעריקע און האַרצרייסנדע

54

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פון שלום בּיליִנס ,,זאַמל-בוך'')

שילדערונגען און באַשרייבונגען פון די גרויסע און שרעקלעכע צָרות און גזירות, וואָס האָבן געטראָפן מיט די יידן אין די אומגליקלעכע צייטן פון דעם צווייטן חורבן" און טיטוס הרשע׳ס רעגירונג און אין די צייט פון חורבן ~~[illegible]~~ ביתר (און בר כּוכבאס אויפשטאַנד אַנטקעגן די רוימער) און אין די בלוטיקע רדיפות פון אַדריאַנוס-קיסר.

די דערציילונגען און מעשיות געווען אין דער גמרא און מדרש פון רבי יוחנן: די ערשטע פון זיי הייבט זיך אָן מיט די ווערטער - ,,אָמר רבי יוחנן (עיין גיטין נ״ה-נ״ט) און פון דער פון נאָך דער דערמאָנטער אויסדרוק

702. ער האָט אים איינגעריבן אַ גאַנצע מגילה.
[א] גאַנצע מגילה: דאָס הייסט, אַ לאַנגער אַ גרויסער בריוו כּדוגמא ווי די מגילת אסתר.

708. ער גייט ווי דער ביבער אין פּאַסטקע.
[ב] ער קלאָגט ווי אַ ביבער
[ג] ער ביליסט זיך מיט טרערן ווי אַ ביבער

אַזוי דריקט מען זיך אויס וועגן אַ מענטשן, וואָס טוט אַ זאַך ~~[illegible]~~ בּעלינווטער היטס, געגן זיין איינענעם ווילן; נאָך דעם, ווען ער ווייסט שוין גוואוסט, אַז די זאַך איז פֿאַר אים אַן אומגליק, אַ ~~[illegible]~~ חרטה, אָבער דאָך טוט ער דאָס, מיט בלוטיקע טרערן, מיט אַ צעבראָכענער הצלה, מיט אַ שווערן אָנגעוויינטן געמיט: ער ווייס דאָס טאָן, ווייל זיין וואָס מוזט אים, ער קען נישט אַנדערש, דאָס איז זיין גורל!
~~[illegible]~~ ריהרענד איז דער דערמאָנטער שפּריכוואָרט אַנטשטאַנען ... ריהרענד איז די עקזיסטענץ פֿון אים.

די ליטווישע אידן דערציילן, גלייבן שטאַרק, אַז דער ביבער גייט אַליין אַמאָל מיט אַ גליקן אין אַ ביוואַטען וועג, פון וועלכן ער קערט זיך קיינמאָל נישט אָפּ; נישט אַלע רעכטס און אַלע לינקס: אַנדערש קען ער

[א] פּאַסטקע, פּאַסטאַנקע, פּאַלע, שלינגע, מיט וועלכע מען כאַפּט וועלדער און פֿאַנגט חיות און עופות. Капкан, ловушка

41. אידישער שפּריכווערטער און גלײַכווערטלעך (פֿון ש. קיפּניס, זאַמל-בוך)

ניט – דאָס אַזאַ נאַטור האָט ער שוין פֿון געבוירנט אָן.

די פּאַנײער (די כאַפּער) ווייסן זייער גוט די דאָזיקע אייגנשאַפֿט פֿון דעם טײַערן און איידעלן ביבער, און דעריבער שטעלן זיי אים אַלע זײַן וועג אַ פּאַסטקע.

דער ביבער שווימענדיק אָדער גייענדיק אַל דער יבשה, ווען ער דערזעט די געפֿערלעכע פּאַסטקע שטעלט זיך אים שרעק: ער זעט גאַנץ גוט זײַן אומגליק, זײַן מלאך המות, – נאָר, שלעכט, – ער איז דאָך זײַן ווײַטער מיט גלײַכן וועג! קיין ריק אָדער אָפּקערן זיך אַ־אַ־זײַט קען ער ניט; ס'דערלאָזט אים ניט זײַן נאַטור. ווײַל און ווײַט איז אים – ס'איז ביטער ווי דער טויט! ער זעצט זיך צו און הויבט אָן יאָמערן צו קלאָגן; ער ביגט זיך מיט ביטערע טרערן (טאַקע ווי אַ ביבער) און גייט דאָך ווײַטער מיט זײַן גלײַכן וועג, ביז ער פֿאַלט טאַקע נעבאַך אַרײַן צו זײַן גרויסן אומגליק אין די פּאַסטקע! *)

דער שפּריכוואָרט דריקט אויס אַ העכסט טראַגישע און אַ זונדערבאַרער לאַגע; אויך דעם רוח פֿון אַריסטאָקראַט און עהרע (עהרענפֿעסטיקייט), פֿון דער אַנדערער זײַט: די גבֿורה און די אומגליקן וואָס שטייט פֿאַר דעם ~~…~~ אַריסטאָקראַטישן מענטשן בײַ אַ זעלכער אונווײַדלעכער געלעגנהייט.

709. ער גייט ווי צו דער עקידה

דאָס הייסט: ער טוט די זאַך מיט אַ שווערן האַרצן און מיט אַ ביטערן געמיט, דאָך מיט פֿולן ביוואוסטזײַן, דאָס ער ~~…~~ ערפֿילט אויסיק און שטאַרק זײַן הייליקן חוב. אַזוי איז געגאַנגען צו דער עקידה יצחק; אַזוי האָט עם געפֿירט זײַן ליבענדער פֿאָטער אַבֿרהם; אַזוי האָט מקבל באַהבֿה געווען רבי עקיבֿא זײַן שמערצלעכן טויט ~~…~~ ווי די איבעריקע

*) דער שפּריכוואָרט נעהמט זיך אַפּשר דערפֿון, ווײַל אַ ביוואוסטער אַרט פֿון די ביבערס מיט נאָמען "לאַסקאַ" בײַ פּאַנײען, ווען זי איז אין גרויס געפֿאַר, גיט אַרויס אַ לאַנגזאַמען געשריי ענלעך צו אַ טרויבן קוויטש (צישען – шипение) (זעה: פֿ רעטן דאָס לעבן פֿון די חיות דעם וואָרט "לאַסקע")

אידישע שפּריכווערטער און גלײַכווערטלעך (פֿון שיבולים, זאַמל-בוך) 42

הרוגי מלכות זײַנען שטאַרבליכן טויט פֿון די הענט פֿון די אַכזריים און די אידישע שונאים – פֿון די רוימער; אַזוי זײַנען געגאַנגען צו דער עקדה פֿאַרברענט ווערן אויפֿן שײַטערהויפֿן (אויפֿן קאָסטיאָר) על קידוש השם אומצאָליקע הײליקע און פֿרומע קדושים מיט דעם אויסגע-שריי – שמע ישׂראל; אַזוי זײַנען געגאַנגען די רוסישע מאַרטירער צו פֿאַרוועלקן אין די טורמעס און קאַזעמאַטן ווי אויך אויפֿן עשאַפֿאָט, ראַנגלענדיק זיך מיט די טיראַנישע צאַרישע רעגירונג (ימח שמה); אַזוי זײַנען געגאַנגען צום טויט און מאַטערניש די ערשטע קריסטן און נאָך פֿיל טויזנטער מאַרטירער-קדושים – אידעאַליסטן אין פֿאַרשידענע לענדער און אין אַלע צײַטן ביז הײַנטיקן-טאָג! יהי זכרונם לברכה!

אויך באַטײַט דער דאָזיקער שפּריכוואָרט דעם ווײטיקדיקן אויף: ער גייט ווי דער אָקס צו דער שחיטה, צ) ווי דער ביבער און פּאָסטקאַרט (זעה A 808) – דאָס הײסט מיט בלוטיקע טרערן און מיט אַ צאַמוועטיקער האַרץ

די חיה, סטאַרעט ניט אַל המוציאס 731A

דאָס הײסט: דער פֿאַרדינסט, די פּרנסה איז ניט מספּיק, גענוג ניט אַל די אַלע הצטרכותן, די הוצאָה איז פֿיל גרעסער פֿון דער הכנסה,
דער באַבעטס ווערט אײַנגעשלונגען פֿון דעם קרעדיט; די מאָגערע עסן אויף די דיקע (די מאָגערע שלינגען אײַן די פֿעטע בהמות, ווי בײַ פּרעה אין 732
חלום).

אום צו פֿאַרשטײן גוט אַט דעם דאָזיקן שפּריכוואָרט (די חלה סטאַרעט ניט אַל המוציא-ס) דאַרפֿן מיר וויסן די שפּאָרעוודיקייט און די אָרעמקייט פֿון די ליטווישע אידן, און ווי עס גײט צו באַ זײ פֿרײַטיק אין אָוונט און שבת-באַ די ערשטע צוויי סעודות: אַל שבת באַקט די בעל-הביתטע נאָר דרײַ חלות, ניט קײן גרויסע און ניט אויסערגעוויינלעכע – צוויי חלות ליגט אין פֿרײַטיק אין אָוונט אויפֿן טיש פֿאַרן פֿאָטער – דעם הויפּט פֿון דער פֿאַמיליע, אַנדערע פֿאַרן עלטערן

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פון שלום בחלומו „דאָס־בוך")

און, ווען דער פֿאָטער איז ניט אין דער היים.

דער פֿאָטער מאַכט קידוש איבער װײַן, ווען ס'איז ניטאָ קיין װײַן (צימוקים) שנײַדט פֿאַרנאַנדער איבער ניט ווי אַזוי חלה פֿון צוויי זײַטן די ברויטקעפּ: ניצלאַך, וואָס טראָגן דעם נאָמען המוציא־ס, און טיילט פֿאַרנאַנדער כּסדר יעדעם איינציקן פֿון די הויזגעזינד, ~~פֿון די ...~~ פֿריִער דער װײַב, דערנאָך דעם אורח, דערנאָך דעם עלטסטן זון א.א.וו. ביז דעם לעצטן קינד.

~~ס'הערשט אַ שבת־יום־טובדיקע שטילקייט~~

~~ס'הערשט אַ פֿײַערלעכע שטילקייט,~~

ס'הערשט אַ פֿײַערלעכע רויִקייט, אַן אמת שבת־יום־טובדיקע שטימונג, אַ הדרת הקודש; יעדערער מאַכט ערנסט מיט אַ צופֿרידקייט און פֿרום „אַ המוציא" (~~ברכת המוציא~~ די ברכה „המוציא") אַז דעם המוציא־פּעניצל חלה און עסט דעם ~~...~~ געלעגענעם שטיקל מיטן ברויט מיט גרויס הנאה, מיט אַפּעטיט און גאַנץ געשמאַק ווי אַ דעליקאַטעס.

(סדריקט איר די האַרץ אַט דווקא פֿון די קינדערס־יאָרן).

אַזוי ביגײַט זאָך אויך שבת בײַם וואַרעמס (טשאָלנט), בײַ דער צווייטער סעודה, ווען די הויזגעזינד איז אָפֿן „צו הרגע", ווי געוויינטלעך באַ אונדז, אַ גרויסע, דאַן סטאַרעט קוים־קוים די גאַנצע חלה אַז איינע המוציאס, דאָס הייסט – צו בעטלען אַלעמען אַפֿילו ניט קליינע דינע שנײַדלאַך.

דעם ריכטיקן און דעם אמתן ווערט, דעם ווירקלעכן שמועס, וואָס ליגט אין דעם באַגריף אויסדריק, קען נאָר פֿאַרשטיין נאָר אַ איד פֿון דער לעבן אָדער גלויבן, וועלכער האָט זאָך גוט צוגעקוקט צו דעם באַגריף אידישן דורות און שבתות. אָדער וועלכער האָט אַליין אויסגעלעבט דעם גוט און די מוראקווייט פֿון יענע פֿאַרגאַנגענע צײַטן מיט 50–60 יאָר צוריק אָדער אויך אין די שרעקלעכע אונגליקלעכע אונרויִקע צײַט.

אָך, ווי לעבהאַפֿט און טרויעריק שפּיגלט זאָך אָפּ אין אַזעלכע שפּריכווערטער דאָס פֿאָלקסלעבן!

פֿאַרגלייך ביבליש: כּי קָצַר הַמַּצָּע מֵהִשְׂתָּרֵעַ וְהַמַּסֵּכָה צָרָה כְּהִתְכַּנֵּס.
(ישעיה כ"ח, כ')

(ס'איז קורץ די בעט צו אויסצושפּרייטן זאָך און די צודעק איז ~~די צודעק~~ צו שמאָל צו אײַנצודעקן־זאָך).

44. אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פון שלום בחלונס, מאַטל-בוך)

44 ער לעבט ווי גאָט אין פראַנקרייך

(געהערט אין ווארשעווער מיט, אַז קינדער אין די פופציקער יאָרן)

דאָס הייסט: ער לעבט אַ גוטן טאָג — גליקלעך, רויִק, האָבן קאָפּ דרייענישן, האָבן דאגות, האָבן דאגת פּרנסה.

צו דעם דאַרפן שפּריכווערטער ברענגט מען אויך פון כאַראַקטעריסטיק:

דער רבונו של עולם האָט מאַכן מאָראַלען אַז די ערד אַמאָל אום יום כּבֿר לעבן, וואָס טוען זיי אידעלעך. האָט ער אַרום אין אַ ליטווישע "שול", ער זאָגט, ס'שטייען דאָרטן און אייער מאַכן גוט פּראָטעסטאַנט פּאָליטיקער*, דאָרט אויסגעאַרבעט, פאַרשטאַנען אידן, די ווינט, זיי שרייען "גוואַלד, רבונו של עולם הדור" צוגעטראָטן פאַר, גיט אַ שטיקל תּורה, שיק מיר זמנים, ס'איז אַ גיפּולדער, אַ גוואַלדעריי, ער ליב השם.

דערנאָך איז ער אַוועק אין פּאַריז אין שול, — ס'איז אַ באַלעבאָטים: ס'שטייען רייך גיקליידעטער אידן, פעטע, דיקע און זייערע קאַמפּליזון, אַז שרייט ניט, זיי וויינט ניט, ס'איז אַ מחיה.

דערווייל איז אָנגעקומען צום שול אַ קאַרעטע פון אוהר, איז אַרויס אַ פראַנצויזישער איד העכסט שעהן און רייך גיקליידעט; ער האָט זיך געשטעלט לעבן טיר און האָט אַזוי געזאָגט: "איך דאַנק דיר, ליבער הערר גאָט, פאַר דיינע אַלע חסדים, וואָס דו האָסט גוט דיר און גוט מיין גאַנצער הויזגעזינד געטאָן דעם גאַנצן יאָר. איך בעט דיר אַז אַזוי זאָלסטו מיר זיין באַגלייטן אויך אַלע דעם ~~קומענדיקן~~ ווינטערדיקן יאָר. ~~אדיע~~ אַדיע, לויבער הערר גאָט!" איך האָב וויטער קיין צייט ניט, היינט איז קאָמען מיר צו פּאָסטשטאָג**) האָט זיך גענומען שעהן און הערליך אָפּגעזאָגט און איז אַוועקגעפאָרן ווייטער.

ניו, זאָגט אַליין, לעבט ניט גאָט אַ גוטן טאָג טאַקע, מאַמע פראַנקרייך? פאַרגלייך: ער לעבט אַ גוטן טאָג ווי גאָט אין אָדעס — 45 לוֹ

אויך, די אָדעסער 40-50 יאָר, גיט וויי געווען צו דעם צווייטן שפּריכוואָרט: אין, ס'איז שוין דאָרטן אויך גרעדינג.

*) קאָמפּאָניש — אַ לוינדערהויט

**) אַלזאַסישער איד פון סטראַסבורג, וואָר לויך האָט געגעבן זיין ... פאַרשטאַנען דעם אידישקייט. פון אַן אַנדערש וואָס ווערט פאַרשטאַנען, דאָס ווי ביידעמען צו אָפּגעשן זייער גרוון און פּטור

חניצער שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פֿון זלמן קיילינס זאַמל־בוך)

835א אַז דאָס וועט געדויערן אַזוי לאַנג ווי פֿון אסתּר־תּענית ביז פּורים

ב) דאָס וועלבא מאַכן דויערן — ״ ״ ״ ״

מיט אַזוי דריקט מען זיך אויס ווען א מענטש, וועלכער איז דאָ זיך ניט
פֿעסט אין דער דעה, וועלכער איז אַליין ניט איינגעשטעלט און לויטמאַניק
און מיינט א יינגעלעך און איבערדייגעניגט: מיט האָט ער זיך באַשלאָסן אַזוי
און אַזוי צו טאָן, אָבער אין א וויילע אַרום ווערט שוין בא אים גאָר און
גאָר אַנדערש

~~ווען די באַוועגונג פֿון אַזאַ~~ ווען די אונטערנעמונגען פֿון אַזאַ ווין
~~מענטשן~~ אונטערנעמערישע מענטשן דריקט מען זיך אויס מיט באַר =
דראָס איבער געמיטלעך: "דאָס וועט בא אים דויערן ניט מער ווי
פֿון אסתּר־תּענית ביז פּורים"
(פֿון אסתּר־תּענית ביז פּורים איז א מעשׂה צווי ניט מער ווי
פֿון רגעים: ווי נאָר לענדיגט זיך דאָס ערשטע דריקט זיך שוין ~~דאָ דאָס ערשטע~~
דאָס צווייטע
פֿאַרקערט אָבער מיט לאַנגע צייט דריקט ~~מען~~ אויס. דער שפּריכוואָרט,
פֿון ויצא ביז כי תצא.

835 אַזוי גרויס ווי א משומד ווינדיג (אויך: גרויס ווי א משומד)
ב) — ״ — ״ א הונט —
ג) ווי א קאָפּ גרעסער פֿון א הונט

א משומד, א רענעגאַט, איז א "נידריגער" מענטש, ווינדיג איז ער
~~דאָך ניט־דאַכער~~ ~~און הפקר~~ דאָך נאָך קלענער ("נידריגער")
~~דאָס איז א וואַרט־שפּיל~~; דאָ איז א בויסיגער וואָרטשפּיל;
א משומד איז ניט קיין גרויסער, גאָר א קליינער פֿערזענלעכקייט, א "ניד =
ריקער" (א ווינדיגער) (א עלענדער קרופּ): די נידריקייט פֿאַרבינדט זיך דאָ באַגריפֿן
מיט די קערפּערלעכע קליינקייט

865 בעטן חזנים ברכות און די ווינט קללות האָבן קיין מעשׂות
(גזירות און אַרום פֿון דעם געשטאַלט פֿון ה׳ יאָר ראַטנבערג
פֿון ~~קריאַסע~~ קראָנש קאַמערגע (2 ч) די
ביידער חזן זאָגט אונדז אָן און דאָ באַגיין די בעטער און טשערסטער ברכות

ייִדישע שפּריכווערטער און גלײַכווערטלעך (פֿון [illegible])

אין אַ פּוסטער וואָך, – און ער טראַכט [struck] וואָס! אויך: ער זאָגט
דאָס פֿון סידור צו פֿון מחזור נאָכן נוסח, גאַנץ אויסגעלייענט.
אויך דאָס [struck] די וועכס קללות: זי שילט דעם מאַן אַז
וואָס די וועלט שטעקט מיט טויטע קללות. מיינט איר אַז זי טוט
דאָס פֿון שלעכטסקייט אָדער פֿון צאָרנקייט? – ניין, זי שילט זאָך
פֿון האַרצווייטיק, פֿון דאָרג, פֿון דאגה, פֿון קלעמענישן, פֿון מרירותקייט:
ס׳איז איהר נעבעך ביטער אויפֿן האַרצן, שילט זי אויס אויפֿן מאַנס קאָפּ
אַלע בייזע חלומות.
די דאָזיקע שפּייען, שוכן און קליידן״ אַ גאַנצע גוזמא מיט [struck]
הײַזער פֿול פֿינגער, – די קינדערלאַך גייען אָפּגעריסן, אָפּגעשליסן, –
באָרוועס, נאַקעט. ״בעטן עסן״, ווײַנען די פּאָטשיס; מאַמע, גיב עסן! –
און וואָס צו געבן איז ניטאָ... יאָ, וואָס און ווען איז דער ביטערער
דער מאַמען... לאָזט זי אויס ״איהר ביטערן האַרץ, דעם כעס איהרן
צו איהר ברויטגעבער. צום מאַן, צו דעם טאַטן פֿון איהרע אומגליקלעכע
קינדערלאַך
זאָל. נאָר צו קעגן דער מאַן איהרער, ״די שווער זאָל ניט זײַן״ [struck]
[struck] ״חלילה וחס אַ קרענקונג״, ווערט זי אַ
פֿאַרביטערטער מיט אַלע גלידער; די אמתע צדקות און די
איבערגעבנקייט, דער רחמנות איהרער ווייסט זאָך דאָמאָלסט
אַרויס פֿון אַלע זײַטן
ניו, טאָמער זאָגט איר אַליין, האָט מען וואָס צו נאַכפֿרעגן ווערן פֿון די
וועכס קללות? – זאָגט דאָס איז אַלץ פֿול ווי פֿון דעם חזנס ברכות:
זיי האָבן קיין ממשות ניט – אַ נעכטיגער טאָג, אַ פֿאַראיאָריגער
שניי. (זעה אויבן 96)
פֿאַרגלייך ווײַטער הערשאַ הויטערקאַ טאַקאַווּ (דאָס איז ניט
מעהר ווי אַן אויסדרוק־פֿאָרמע אין זײַן לשון).

8 א) בעסער זאָל שוין דער מגפֿה קלאָגן | אָדער אויך זאָג קלאָגן

שוועסטער ליידן
דאָס מיינט אַזוי: זאָל פֿון די צרה אָדער פֿון די אָדער וועלט זאָך [struck]
בעסער אַזאַ וואָס פֿאַרליט אָרנטליך דערפֿון, דער וואָס האָט דערפֿון

טו

אידישע שפריכווערטער און גלייכווערטלעך (פון ... זאמלונג)

~~אמאל~~ גאר צו קליינעם עגמת נפש אדער אזעלכער גאר קיין שום הארצווייטאג, אונדזער דער וואס לייזט טאקע קאמען דער פון, וועמען דער ווייטיג דערגייט טיף ביזן הארצן,

צו דעם דאזיגן שפריכווארט ברענגט מען אזא און גלייכווערטל:

~~צום ביך פון~~

און א שטעטל זיינען געקומען צום דאקטער רב א יונגע פאר-פאלק מאך ~~אפגעט~~ אפגעטן. שטארק אפן גט אונז ביישטאנען דער מאן: ווי ס'ווייזט אויס, האט ער די ווייבל זיינע שוין גוט דערצעהלן דעם לעבן, דאבוואר ווייט דעם לאנג און לעבן!

ווי גיוואנטליך האט מאך די רבנים ווי א פראגע איבערגעגעבן מיינ-גימושט „און א שלום ווען האט אנגעהויבן איינצורייסן דעם יונגען מאן, דעם מגרש, ער זאל מאך נאך גטן; געוואלד-גישריען, זאגט די רבצין צו אים: דער מזבח קלאגט דאך ווען א מאן גט מאך אפ אויס א ווייבל (א).

— רבצין טייערע, האט אוהר איבערגעיאגן די רייד ~~דער מגרש~~ דער יונגערמאן: זאל שוין בעסער דער מזבח קלאגן איידער איך זאל קלאגן דעם גאנצן לעבן!

(געהערט צום ערשטן מאל און אויבנוטסך פון דעם הויכן וויסנשאפטלער רב ר' ירחמיאל קנעטע-מאשיוואצקי פון ראוואר... אין ...)

פארגלייך: ביז אויפהייבן זאל מאן שוין ~~קרעטער~~
~~אויפהייבן אשואב אוידער א אידן (זעה ...)~~
אויפהייבן ~~א~~ בעסער א משומד איידער א אידן (זעה א. 1021).

א) כל המגרש אשתו ראשונה אפילו מזבח מוריד עליו דמעות (סנהדרין כ"ב)

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פֿון ש׳בינס „מאַמע-בוך״)

קאַליע מאַכן א שידוך קען אַפֿילו א קאָל*) **) 874א

דער מחבר פֿון דעם דאָזיגן שפּריכוואָרט איז גאַנץ פֿאַרשטענדליך און זייער איינפֿאַך: צעשטערן, מאַכן ס׳זאָל זיך פֿאַנאַנדערגיין א שידוך, איז זייער גרינג, דאָס איז קיין שום קונץ ניט, צו דער צו דאַרף מען ניט האָבן קיין גרויסע חכמות; דאָס קען אַפֿילו דער גרעסטער שוטה, דער גרעבסטער נאַר, וועלכער האָט שוין ניט מער ווי א קאָל, - ווייל אין שידוכים-ענינים איז גענוג א כאָטש איין וואָרט, דער קלענסטער וואונק אויף דעם שידוך קאַליע צו מאַכן; - דער שידוך זאָל זיך פֿאַר נאַנדער גיין.

מיט דעם שפּריכוואָרט דריקט מען זיך אויס, ווען איינער סטראַשעט, וויל אונז פֿאַרשרעקן, דער ... וועט אונז שטערן דאָס, - די זאַך, און וועלכע מיר האָבן אַריינגעלייגט פֿיל טירחה און מיה, און וועלכע ס׳איז אונז ליב און טייער, - דעמאָלסט זאָגן מיר יענעם מיט האַס, מיט פֿאַראַכטונג, אָבער ניט פֿאַרזאָרגט: קאַליע מאַכן איז גאָר ניט קיין גרויסער קונץ, קאַליע מאַכן א שידוך קען אַפֿילו א קאָל די נאַרישטע בריה אויף דער וועלט.

דאָקטאָר אפֿרים חולענקאָן פֿון מאָסקווע האָט מיר דערקלערט אין יאָר ב׳-ת-ר-מ״ח (1888), דאָס אין דעם דאָזיגן שפּריכוואָרט שטעקט א נישטפֿאַרשטענדעניש; און דעם וואָרט קאָל, מיינט מען ניט די באַוואוסטע חיה פֿון וועלכער מיר רעדן דאָ, נאָר די ראשי תיבות פֿון כּהן צדק (כּ״ץ): א כּהן טאָר דאָך ניט חתונה האָבן מיט א גרושה, מיט א געגטער פֿרוי; קומט אויס, אַז א כּ״ץ קען קאַליע מאַכן, קען צעשטערן א שידוך, - דער שידוך קען זיך פֿאַרנאַנדערגיין ווייל דער חתן איז א כּהן.

---

*) קליאַ-מאַכן, קאַליע-מאַכן, שאַדן, פֿאַרדאַרבן, רואינירן, צעשטערן, צעקאַליעטשען (קאַליעטשען - калечить, מאַכן פֿאַר א קריפּל, פֿאַר א הינקער) קומט אַרויס פֿון דעם תלמודיש-אַראַמעאישן וואָרט קליאָ.

**) נאָך דער מיינונג פֿון דעם אידישן המון איז א קאָל די נאַרישטע באַשעפֿעניש אויף דער וועלט, ווייל זי האָט קיין שום זכּרון ניט, א קורצער מח, האָט א קורצער זכּרון, - א נאַרישקייט.

א ייִד, ער שפּריכווערטער און גלײַכווערטלעך (פֿאַרקלײַנערונג, [illegible]-בוך)

קינדווייז האָב איך געהערט פֿון מײַן קאָזין (גראָסוואָטער) בענער דוכן (געבאָרענער אין שקלאָוו ~~[illegible]~~ אנו עדך און יאָר ה׳ תקס״ג-1803) אַ הומאָריסטישע פֿאָלקסטימלעכע ערקלערונג, פֿון וואַנען ס׳נעמט זיך אָט דער דאָזיקער שפּריכוואָרט

אַז אַ ריוואַן צו אַ ייִד, וואָס פֿלעגט אַוועקגיין איבער די הײַזער, — אַ "בעטלער", האָט גענאַרפֿט טאָן אַ שידוך מיט אַ זײַנער צו טאָכטער ~~[illegible]~~

דער ריוואַן האָט "אָפּגעזאָגט" זיך די מחותנים וועלכע האָבן געוווינט אין אַן אַנדער שטעטל. די כּלה־ס עלטערן, ווי געוויינטלעך האָבן געוואָלט זיך אויסווײַזן פֿאַרן חתנ׳ס צד, אַז זיי זײַנען ניט גאָלעס העלפֿט ניט פֿון די "פּאָליעדקעס", "ניט עפּעס אַבי וואָס ס׳איז פֿון גאַס", האָבן צוגעפֿונט די בעט מיט אַ גאַנצן באַרג בעטגעוואַנט ביזן סטעליע (באַלקן, דעקן) און דאָס אַלץ איבערגע-דעקט מיט אַ שיינער קאָלדרע (דעקע).

אין ריוואַן גראָד בײַ און דער ליטער און רויסן אויז בעטגע-וואַנד (בעט-צייג, קישנס, פּערענעס און דאָס גלײַכן) די בעסטע ניידלעכסטע און נוציגסטע זאַך און דאָס דער קאָל־הביזמס [illegible]; זאָל זײַן כאָטש אַלץ וואָס דער קאָפּ צו לייגן נאָך דעם גאַנצן טאָג האָרעוואַניע און עגמת נפֿש

די געקומענע מחותנים זײַנען נתפּעל געוואָרן, ווען זיי האָבן דערזען אַזאַ רײַכקייט און בעטגעוואַנט: דאָס האָט געמאַכט אויף זיי דעם בעסטן אײַנדרוק, — זיי זײַנען דאָך בײַשטעהנדלעך, אַז זיי האָבן אַן עסק מיט בעלי־בתּים "געפֿאָלענע לײַט, אָבער דאָך אַ טייל פֿון באַלעבאַטישן שטאַנד, — און ס׳האָט זיי געהאַלטן אין אַ פֿרייִדיקער שטימונג ביז צום ~~[illegible]~~ תּנאָים־שרײַבן.

אויפֿן בעט אויף דער קאָלדרע האָט זיך געשפּילט אַ "שפּרינגער" (פּרעהאָליקאַ, ליעבידעוו) קעצל: אַ שפּרונג אַהין, אַ שפּרונג אַהער; שפּילנדיק האָט זי אָנגעכאַפּט דעם גלײַכגעוויכט און איז פֿון איר פֿאַלן פֿון בעט, פֿאַרשלעפּנדיק מיט די נעגל און קאָלדרע, וועלכע זי האָט אַראָפּגעשלעפּט אויף דער ערד... און, אַ גוואַלד־געשריי, וואָס ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן: די גאַנצע בעט איז געווען פֿול ניט מיט בעטגעוואַנט, נאָר מיט הילע לומפּן-שמאַטעס, וועלכע זײַנען געווען קוים אָנגעבעטעט

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלאַך (פֿון שלום קוויליס, ״אַמאָל-בוקי״)

און אויסגעלייגט מיט קישנס און בעטגעוואַנט.
דער שידוך ווי אָפּגעשטעלט איך, איז נאָך פֿאַרנאַנדערגעגאַנגען
דעם שידוך האָט קליאַ געמאַכט די נאַרישע קאַץ און דערפֿון זאָגט
מען, אַז ~~קאַץ~~ ״קאַליע מאַכן אַ שידוך קען אַפֿילו אַ קאַץ.״

845 חלבנה האָט מען אויך געדאַרפֿט אין די קטורת

חלבנה איז אַ שטינקעדיקע געוויקס, נאָר צו די קטורת (רויכערפֿעס פֿאַר די קרבנות) האָט מען דאָס געדאַרפֿט האָבן אין בית-המקדש. מיט דעם דאָזיקן שפּריכוואָרט דריקט מען אויס ~~[illegible]~~ ~~קהל דאָס~~ אַז אין אַ געזעלשאַפֿט, דאָס ״עדה״ איז, עדה מענטשן איז צוזאַמענגעשטעלט גוטע און קרומע מענטשן: ס׳איז גאָר ניטאָ אַן אונטערשייד ליגט, אַפֿילו אַ שלעכטער איד, אַ שלעכטער מענטש, אַפֿילו אַ פֿאַלשער ישׂראל קומט אויך צוניץ אַמאָל ערגעץ וווּ ס׳איז, אויף זיין אָרט און נאָך וואָס - אין אַזאַ אָרט, וואָס ס׳איז טייער און בילוג ווי די קרבנות ווי קטורת.

פֿאַרגלייַך: כּל ישׂראל יש להם חלק לעולם הבא, - און כּלל (און קאָלעקטיוו) צווישן זיינען אַלע גוט, יעדער אויף זיין אָרט און זיין צייט.

846 - פּאַרדאָן איז אויך אַ מדינה.

דאָס מיינט אַזוי: איך האָב דאָך עפּעס אויך אַ מעלה, צו זיין אַזוי, צו זיין שטיל דאַרף מען און אַזאַ זאַך אויך צוהערן, איך האָב עפּעס אויך אַ דעה.

אַ דאַנק מיינען, איז די גאַנצע שפּריכוואָרט האָט אין זיך אַן אָפּקלאַנג פֿון דער צייט, ווען די ליטווישע און פּוילישע אידן זיינען געווען אויטאָנאָמע ~~[illegible]~~ און געזעלשאַפֿטלעך פֿאַרבונדן מיט אייגענע אָרדענונג און ״ועד״

אידישע שפּריכווערטער און גלײַכווערטלעך (פֿון י. [illegible], זאַמל־בוך)

שׂל אַרבע אַרצות.

ווי ס'ווײַזט אויס, איך ווייס נישט צי דײַן הַשׂדרה איז רוקנביין)
האָט מען זאָגן מיט דער מחיצה פֿון סאַנדאָמיר (אוקראַיִנער) אויגן
וואָס וועניק, נישט גאָר שטאַרק גערעכנט זאָך, מיט האָט זאָך צו
זײַן נישט אַזוי אויפֿגעבראַכט, ווי געהעריג איז, זיך באַזונדער,
און די דאָזיקע ווערטער האָבן געקלונגען ווי אַ פּראָטעסט ווי אַ
אַן אויסגעפֿרעגנהייט.

(געהערט נאַך אַמאָל אין [illegible] אין די 1880ער יאָרן פֿון י. א.
וואָלאָשין)

צו חזן אַל דער עלטער ביזט ווי אַ הונט 896 א׳
און הירשעט ווי אַ פֿערד

ווײַל דאַמאָלסט איז ער שוין אַהין צײַן און פֿאַרלירט די שטימע.

צו דעם דאָזיקן שפּריכוואָרט איז צוגעפּאַסט דער ווײַטער דיגער ביוסדיגער שפּאַס.

איז גאָט האָט באַשאַפֿן דעם הונט, האָט ער גיפֿרעגט דעם רבונו של עולם, וואָס וועט זײַן די עבֿודה זײַנע אַל דר'וועלט?

— דו וועסט היטן, האָט אים געענטפֿערט גאָט, ווי טאָג ווי נאַכט דעם ביתֿ הבית שטוב און גוטס, וועסט לײַדן תּל און קעלט און צוזאַמען אויך הונגער, און מע וועט דיר שלאָגן אָהן רחמנות אַפֿילו רֶצח.

פֿיל וויל איך לעבן אַל דר'וועלט, האָט געפֿרעגט זיפֿצנדיק דער הונט?

— אַן ערך דרײַסיק יאָר.

האָב רחמנות, רבונו של עולם, האָט זיך געבעטן דער הונט — נעהם אַראָפּ פֿון מײַן ביטערן לעבן וועניגסטנס כאָטש אַ יאָר צוואַנציק.

אויך דער פֿערד האָט געפֿרעגט בײַ גאָט — וואָס וועט זײַן די עבֿודה זײַנע אַל ~~דר'וועלט~~ דער ערד?

— דו וועסט שלעפּן משׂאות באַרג אַרויף און באַרג אַראָפּ, האָט ~~עם~~ אים געענטפֿערט דער רבונו של עולם; מ'וועט פֿאָרן אַל דיר אַל באַרג און אַל טאָל, ווי בײַ טאָג אַזוי בײַ נאַכט, מ'וועט דיך טרײַבן און שלאָגן

א׳) הירזשען (רוסיש — [illegible]) — ווי'הערן, היילזעריג שרײַען

אויפגעשטאַנען ... און געוואָרטן ... (פֿון שלום־עליכם, צוועלף־קינדער)

און אויסגעלאַכט די קינדס און פּראָצענטס.
דער שידוך, וואָס פֿאַרשטייט זיך איז געווען און דער ~~...~~ אויסגעגאַנגען
דעם שידוך האָט געמאַכט, קלוג־געמאַכט די כּלה, און ...
געמאַכט ... כּלה, ווען אַ שידוך קען אפֿילו ... כּלה.

אידישער שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פון ש. גילין ס. זאמל-בוך)

איז אַ פּויער, ווערט ליידן הויל און קאַלט.

וויפיל וועל איך לעבן אַלץ דער די וועלט? האָט געפּרעגט איז אַ שוואַך
גימאָט דער פערד.

– אַ יאָר פופציק, האָט געענטפערט גאָט.
האָב רחמנות, באַראַבאַרציגער פאָטער, נעהם אַראָפּ פון מיין שווערן
און ביטערן לעבן ווייניגסטן כאָטש אַ יאָר צוואַנציק! האָט געבעטן
רחמים דער פערד.

און גאָט האָט באַשאַפן דעם חזן, פרעגט ער: זאָג
איר, גרויסער גאָט, וואָס וועט זיין מיין עבודה אויף דער ערד?

– דו וועסט גיין אַלע בריתן און חתונות און אַלע זאַך אַנדערע
אידישער שמחות, האָט איהם געענטפערט גאָט, וועסט עסן גוטע
וואַרעמעס און ווייטשערעס, גוטע צוקאַלבעלעך, דו וועסט פאַרטרינקען
די פעטע און געשמאַקע חלקים פיש און פלייש מיט וויין און אַנדערע
משקאות און אַז וועסט דער זאַך לויבען גאָט.

וויפיל וועל איך לעבן אַלץ דער וועלט? האָט אַ פרעג געטאָן
מיט גרויס שמחה דער חזן.

– אַן ערך אַ יאָר זיבעציק, האָט געענטפערט דער רבונו של עולם.
האָרעוואַנער פאָטער! האָט אויסגעשריען דער חזן, ~~דער לעבן~~
~~אויף יאָרן~~ דערפערנדיק, וואָס פאַר אַ גוט לעבן איהם שטעלסט
פאַר, דערלויב גיב מיר אויך יאָרן!

– און דער רבונו של עולם האָט ערפילט זיין בקשה: ער האָט
איהם גישענקט צוואַנציק יאָר די הינטישע און צוואַנציק יאָר די פערד-
ישע – און דערויבער איז דער עלטער בילט אַ חזן ווי אַ
הונט און שרייט (הוראַשעט) ווי אַ פערד.

(געהערט און אויסגעשריבן פון ... זאמל אין די 1900
יאָרן פון א פוילישן אידן)

אידישער שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פון ש. ביילינס זאַמל-בוך

898 אַ מגיד איז ווי אַ ווערסטאַווער סלופּ.

דער ווערסטאַווער סלופּ ווײַזט אַלעמען דעם וועג און אַליין שטייט ער אַלץ אויף איין אָרט (גיהערט און ראַדאָמישל פון דעם ... פּנחס ווארהאַפטיג)

ג) דער שמש וועקט אַלעמען צו סליחות און אַליין ליגט ער זיך שלאָפן (גיהערט און אוקראַינסק פון ... ניטער אַוו"סקי)

~~Авен~~ Інш людей
карає, а сам лихо робит

פאַראַלעלע אוקראַאיניש

(דער פּאָפּ, - דער גייסטליכער זאָגט דעם עולם מוסר, ~~[illegible]~~ און אַליין טוט ער גרויסע עבֿירות ~~שמאַרק, עבֿירות~~

899 אַ רב איז ווי אַ טשוועק (נאָגל) אָהן אַ קעפּל:

דעם טשוועק אָהן אַ קעפּל קען מען ניט אַרויסציִען פאַר קיין אופן ניט, ווײַל ס'איז ניטאָ ~~פאַר וואָס~~ פאַר וואָס עם אָנצוכאַפּן;
אַט מיט דעם דאָזיקן פאַרגלייך מיינט מען: ווען אַ קהלה טרעפט אָן אַ ... ניט קיין גוראַטנעם, אַ ניט קיין לומדן, גילוינעם רב, ווען ער ביי פֿירונג ניט די געוויינלעכע ... - וואָס טוט מען דעמאָלט? ס'איז טאַקע ניט גוט, - מ'קען פון עם ניט פּטור ווערן, ווײַל דער כּבֿוד התורה דערלאָזט ניט, מ'זאָל אָפּזאָגן אַ רב פון זיין שטעלע - פון רבנות, און וואַרטן ביז וואַנען ער וועט זיך אַליין אָפּזאָגן אויף אַ קליינע ...

900 פאַרגלייך: א) האַלט זיך אויס דער דובע (פּויליש, אוקראַיניש ... ~~דרה~~

ב) האַלט זיך אויס דער צ'רה

901 אַ רב דאַרף האָבן קאַטער (שנופּון).

דאָס מיינט מען: פון אַ רב און אַ שטאָט פּערזאָן ... אַז ער זאָל זיין ... (נאַכט ..., ...) ער זאָל זיין מיט אַלעמען גוט-און
~~[illegible] ער זאָל מיט קיינעם ניט נאָר ... ניט קריגן~~
דערובער קען ער זיך מיט קיינעם ניט נאָר ניט קריגן זיך, - ער איז נאָך ניט ווילנדיג צוזעהן און פאַרשווייגן פיל עבֿירות, ער איז זיך נאָך
ניט ... און ניט הערנדיג ~~[illegible]~~ ... בלויז ...

טויבמאַנ'שע ריכטווערטער און גלייכווערטלאַך (פֿון מ. בעליס, מאַזל-בוך)

ווי ער פֿאַרשטייט גאָרנישט, וואָס סטייט זאָך אַרום ~~[illegible]~~ עפּעס; ~~[illegible]~~

צו דעם דאָזיקן שפּריכוואָרט האָב איך געהערט דעם ווײַטערדיקן משל:

מ׳זאָגט, אַז בײַ דעם לייב, ווען ער איז הונגעריק, גייט זיך שטאַרק אָפּ (שטינקט) פֿון מויל.

איינמאָל, ווען ער איז געווען שטאַרק הונגעריק, האָט ער באַגעגנט אַ שעפּס, פֿרעגט ער בײַ אים: זאָג מיר, שעפּסעלע, שטינקט בײַ מיר פֿון מויל?

די שעפּס האָט אַ שמעק געטאָן און האָט געענטפֿערט ווי דער אמת איז, אַז ס׳גייט זיך אָפּ אַ שטאַרקער גערוך פֿון לייבס מויל.

— האָ, וואָס זאָגסטו! האָט אויסגעשריען דער לייב מיט כּעס: דו האָסט אויך די העזה צו זאָגן מיר, דעם ~~קיסר~~ מלך פֿון אַלע חיות, אַז ס׳שטינקט פֿון מיר! — און האָט אים צעריסן אויף שטיקלאַך און אויפֿגעגעסן.

דער לייב גייט ווײַטער און האָט זיך באַגעגנט מיט אַ וואָלף. ~~פֿרעגט~~ פֿרעגט דער לייב: זאָג מיר, וועלפֿל: ס׳שטינקט בײַ מיר פֿון מויל?

— ~~ניין, ענטפֿערט דער וואָלף~~

— ניין, אַדוני הקיסר, פֿון דײַן מויל האַרט זיך אַ גוטער ריח, ענטפֿערט מיט שרעק דער וואָלף.

אַ, דו ליגנער, האָט אויסגעשריען דער לייב: איך ווייס דאָך גוט, אַז ס׳שטינקט דאָך יאָ ~~[illegible]~~ בײַ מיר פֿון מײַן מויל, האָסטו די העזה צו זאָגן מיר אַ ליגן!... און ער האָט דעם אויך צעריסן און אויפֿגעגעסן.

דער לייב גייט ווײַטער: ער איז נאָך אַלץ הונגעריק און באַגעגנט זיך מיט דעם פֿוקס און פֿרעגט אים דאָס זעלבע זאַך.

דער פֿוקס איז דאָך דער פּיקח פֿון אַלע חיות, טראַכט ער, ווי זאָל ער ענטפֿערן? אַז ~~[illegible]~~ אמת, איז שלעכט, און אַ ליגן, איז אויך שלעכט; זאָגן דעם אמת איז אַ סכּנה, זאָגן אַ ליגן טויג ווײַטער ניט. ~~[illegible]~~

און גיט אַ זאָג: אַדוני הקיסר, איך קען דיר ניט געבן קיין תּשובה אויף דײַן ~~[illegible]~~ שאלה: איך האָב שטאַרקן קאַטער.

(געהערט צום ערשטן מאָל און ניט איין מאָל אין אירקוטסק ~~[illegible]~~ אין 1918 יאָר פֿון דעם אַלמאַנאַך ~~[illegible]~~ ... פּיאַנקאַ פֿון ~~[illegible]~~ ראַדאָמער געבוירענער)

(פֿאַרגלײַך א...) אַ ליגן טאָראַנטע זאָגן ... כּלומרשט אַזוי ... מען זאָגן

דאַרף מען ניט זאָגן

אידישער שפּריכווערטער און גלייכווערטלאך (פון שלום ביילין, זאמל-בוך)

901 ב) וואס איז די נפקא מינה צווישן א רב און א רבין?

— א רב איז אויך א ייד, און א רבי (חסידישער) איז אויך א ייד.
דאס מאכט אויס אזוי: דער חסידישער רבי איז א העכערער ייד, האט מער
פונק פון אידישקייט; ביים מתנגדישן רב איז ווייניק התלהבות — ניטא
דער ברען פון א אידן.
אזוי זאגן חסידים
מתנגדים אבער זאגן: ...

901 ד) א רב איז א קאַפּ־וויטיג, א רבי איז א בויך־ווייטיג

די לומדות פון א רב געפינט זיך און צו וואס, ס'איז דאָך א טלייגט אויפן
פּנים, ווי קאָפּווייטיג.
און די לומדות פון א חסידישן רבין דאַרף זיך האבן אוועק־געבן
געהט מען ניט, נאר צו דאַרף עם גלויבן — און הסתם קען דער רב איז
דער רבי, זו לאזן: גלויב עם ווי צו גלויבט אויזעם ווען ער זאגט, אז דער
בויך טאקעם וועט (געהערט פון ר' נטע אָזשעווסקי)
~~פון דער~~ אונדזערס, איז דער אויסדרוק — א בויטיגער וואָרט א טאטער
או איז א רב, או איז א רבין.

901 ג) וואס דאַרף זיין א רב?

א שוחט דאַרף זיין על פּיו דין — ~~א פרומער איד~~ א ירא שמים (א גאַנץ פארטיגער) צו פארגלייבט
דאָך אים עם כשרות)

א חזן דאַרף זיין אויך על פּי דין — א מרוצה לקהל, זקנו מגודל
פרקו נאה (א בוועלטער פון אלע בעלי־בתים פון שול, וואו ער איז
א שליח־צבור, גוט א פּינקטער אויסגעהאט ~~אזא~~ און אזוי ווי)
וועגן א רב רעדט מען ניט עפּעס בייזן דורך.
וואס'זשע דאַרף מען פאָרט פאַרלאנגען פון א רב (אויסער לומדות)?
— ער זאל זיין א קלוגער. (געהערט און אורקוטסק פון ה' גרשון חמיאַס.

901 ד) וואס איז די נפקא מינה פון גוי צו עם

צו האט גיבראכט באַ א ישובניק, דאס היינט באַ מען עם הארץ; וואס איז דער
אונטערשייד פון גוי צו עם? האט ער ~~באלד~~ באלד אפן שטאָל געענטפערט גיך און גוטי:
— גוי, איז א זאכספיל, און עם, איז א נקבה (א זוגער). (געהערט פון די
אורדנע שטייגן פון פינסקן!)

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פון ש. יבחלינס, זאַמל-בוך)

919 א) גיקויפט זיך אַ מפטיר *)

אוט דעם דאָזיגן שפּריכוואָרט דריקט מען זיך אויס, ווען אַ מענטש שלאָגט
זיך אַליין אָן אוט זיין גוטן ווילן און פולן באַוואוסטזיין אַן אַ שווערע
ארבייט, וואס מאַכט איבעם פיל ~~אונרוהע~~ אונרוהיגקייט, מאַטערניש און
אויה; ווען אַ מענטש נעהמט אַן זיך מיט אייגענעם ווילן אַ שטאַר־
קע הכבדה, אַ שווערן חוב, גרויסע דאגות און פּראָבלעמען, אומזיסטע
זאָרג, האַרצווייטיק און קלאָפּערס, אומזיסטע שרעקענישן, -אַט

אַקוראַט ווי ווען איר קויפט אין שול באַ קריאת התורה - מפטיר;
פאַר אייגענע און גוטע געלט און נאָך אַליין זאָך אַנטשלאָגן, האָט
איר פאַרן גאַנצן עולם און שול עפעס ווי אַ און עפענטליך עק;
זאָגט - אַ גאַנצע פאַראַנטוואָרטונג: איר דאַרפט זאָגן ~~הויך און שיין~~
די ברכות פון מפטיר ווי אויך די שווערע הפטרה (אַ גאַנצן קאַ־
פּיטל פון נביאים) הויך אָפן קול אוט אַ באַזונדערן שפּעציעלן
ניגון לויט נאָכן טראָפּ (נאָך די טעמי הנגינות).
צו-דער-צו טרעפט נאָך אַ מאָל, ניט פאַר אונז געדאַכט, אַז אין
די עבֿרי איז מען אַ גרויסער טועה, ס'איז אַ מגפה און די עבֿרי
ווי אויך דער טראָפּ און דער מנגינה פון די ווערטער זאָגן ניט אויסגע־
רעדט זיין הינקט צו גאַנץ הויכש, - הייסט נאָך צו אַלע צרות די
איימתא דציבורא (דער שרעק אַרויסצוטרעטן עפענטליך פאַרן פּובליק
פאַר אַ גאַנצן עולם), און אַז ווי איז נאָך צו-דער-צו ניטאָ קיין קליינער
בּושה, - אַ שטעמפּלונג פון נאַטור, - קען מען אויך שוין פאַרשטיין
וואס ס'טוט זיך נאָך אוטן בעל המפטיר: הברכיים כושלות,
די קניה טרייסלען זיך, דער קול ציטערט, אַז איין גאָט זאָל
טאָקי רחמנות האָבן.
אוט איין וואָרט, דער מפטיר גיט אַרויס דעם בעל מפטיר "באַקאַק"
ט'איז שוין ניט נוחא דער גאַנצער עסק, - און טאַקע טאַקי אויס
ווי מ'זאָגט: גיקויפט זיך אַ מפטיר, אַן זוואַזוסטן כלאַפּאָט, עבֿן;
ליך ווי מ'זאָגט אין רוסיש אביסל וואולגאַריש: Не было у бабы
хлопот, купила себе петуха
(די אַלטעקע האָט ניט געהאַט קיין זאָרג, האָט זי זיך געקויפט אַ האָן) א דער
ווי מ'זאָגט אויך: ב) אוט אַ געזונטן קאָפּ אין אַ קראַנקער בעט
אויך ג) דאָס פעלט איר צום רואל (גיבראַכט אין נאָמענדיק פון שרה ברכה, זכ)
ד) דאָס פעלט איר צו מיין שבתדיקער קליידער

*) אין פולער שטאַנדט און די קהלה וועדרשים און אין די שולן פאַרקויפט
מען די עליות (די צורופונגען צו דער ספר תורה) באַ דער
קריאה שבת און יום טוב; דאָס געלט גייט אַן צדקה-זאַכן
אָדער אַן די שול ~~[illegible]~~ הוצאות
מפטיר איז די בעסטע און פיינסטע עליה - דער בעסטער כבוד
לויט [illegible] - פאַר בחורים - חתנים, און פאַר יונגע מאַנסביקעס־רייכע
איידעלע - און פאַרן מפטיר צאָלט מען גוטע געלט. אָבער דער־
פאַר איז טאַקי פאַראַן מיט וואָס זאָך אַרויסצוּוואַרפן פאַרן עולם:
מיטן שיינעם ניגון, מיט דער הפטרה ... נאָר פאַר אַבעלער מענטשן

צ"ע
582 א

7. אידישער שפּריכווערטער און גלײַכווערטלעך (פֿון ש. בערנשטיינס "זאַמל-בוך")

קללות(*)

954*

דער אידישער לעבן, דער לעבן פֿון [illegible] (דעם), פֿון דער מאַסע, אין ליטע און אין פּוילן איז געווען אַ ביטערער, אומגעוויינלעך אַ שווערער און אַלע אופֿנים דערפֿון ~~און עקאָנאָמיש, דעם און פּאָליטיש~~ עקאָנאָמיש, דעם פּאָליטיש, אויך [illegible]: דערצו פֿון די אַרומיקע פֿעלקער: אַ לעבן אין מיטן שׂנאה, צווישן [illegible] ווי הערינג אין אַ קויל, די קאָנקורענץ און די אָרעמקייט איז געווען גרויס... דאָס אַלץ קען אפֿשר זײַן איז די אמתע סיבה, פֿאַרוואָס די ליטווישע און פּוילישע אידן, בייזונדערס די ערשטע, האָבן און זייער אומגליק, אין זייער לעבעדיקן, אַזוי פֿיל קללות און אידלערייען(**) בייזונדערס זייער רייך אין קללות אונזערע ווײַבער; די שילטן זאַך צווישן זיך און שילטן די מאַנען ~~[illegible]~~ ווי אויך די קינדער זייערע מיט טויטע קללות. נאָר אָבער דאָס טוען זיי ניט אַזוי פֿון ~~שלעכטסקייט, ניט אַזוי פֿון [illegible] אָדער פֿאַרשייטקייט~~ שלעכטסקייט, ניט פֿון פֿאַרשייטקייט און אַפֿילו ניט אַזוי פֿון פֿאַרביטערט-קייט, ווי פֿון גרויס עגמת נפֿש, פֿון שטענדיגער זאָרג און דחקות, פֿון ביטערן און פֿאַרפּײַניקטן לעבן.

(די אָרעמקייט [illegible] קומען צו מאַן אידן איז שטאַרק און פֿאַרשפּרייט [illegible] גאַנצער [illegible])

ניט פֿאַרגעבליבן זאָגט מען: "דעם חזנ'ס ברכות און די ווײַבס קללות האָבן קיין מקיימות ניט" (זעה *865)

איינער כאַראַקטעריסטישער קללות וועל איך דאָ ברענגען [illegible] און די ווײַטערדיגע שורות(***):

דאָס קינד "ענטשולדיגט" (באַט זאַך מיט טרערן) ~~[illegible]~~ און זאָגט צו דער מאַמען: "מאַמע!" און די ענטפֿערט דעם קינד מיט האַרץ פֿאַרביטערט - און נאָך צום

(*) און אין זאַמל-בוך ברענג איך איבער 30 ליידלע רייען, (*953) מיט פֿאַרקלערונגען, פֿון וועלכע איך ברענג דאָ נאָר עטליכע אָבן ~~[illegible]~~ דערהער: קאָבלשטיל, פּאַטשטראָמער, רחמנישיק, [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible], [illegible], "[illegible]", [illegible] ([illegible]), [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] ([illegible]), [illegible] ...

(**) אַ פֿראַגע און אַ שפּאַס אַזאַ אין שאלה: פֿון וואַנען איז געוואָרן, אַז דוד המלך האָט ניט געהאַט קיין ווײַב? — ענטפֿער: אַז ער וואָלט געהאַט אַ ווײַב, וואָלט ער דאָך ניט געוואָרן אַנקומען צו [illegible] — די ווײַב מיט שילטן זאַך (זעה *866)

(***) און זאַמל-בוך ברענג איך (אויס שלום עליכמ'ס קללות פֿון 2 טאָל פֿון יאָהר 1920 - [illegible]) איבער 300 [illegible]. דאָ נאָר עטליכע

אידישע שפּריכווערטער און גליקווינטשלאַך (פֿון שלום קוליניס „זאַמל-בוך")

גראַם: „זאָל דיר זײַן אַ יאָמער"

מאַמע און טאַטע האָב איך געהערט אויך פֿון אַן ~~[illegible]~~ אָרעמער פֿרויסטן און נאַוואַהרודאָק און אין רײַסן (ווײַסרוסלאַנד). מאַמע און קלוה איז ווי ס'ווענדט אויס, איבערגעגאַנגען פֿון די ~~[illegible]~~ בעלאַרוסן, וועלכע זײַנען אויך שטאַרק פֿאַראָרעמט, פֿאַרוואָרפֿן און דערנידעריקט.

„מאַמע, גיט מאַך דאָס קינד און זאָגט: גיב מיר אַ טרונק!"
אַרבעט איז באַ מיר, באַ דער אָרעמער און געטרייער מאַמע איבער דער האַלדז, קיין ברויט איז ניטאָ און די האָרף איז פֿאַרקלעמט, — און זי ענטפֿערט אים פֿאַרביטערט: ~~אַ וואָלאָס~~ זאָל דיר זײַן אַ זונק!

מאַמע איך וויל עסן! יאָמערט דאָס קינד.
דער מאַגן איז ביטער אָפּ האַרצן: עסן איז ניטאָ וואָס צו געבן און קויפֿן איז ניטאָ פֿאַרוואָס, ס'איז ניטאָ אַ גראָשן ביי לייב און לעבן, — לאָזט זי אויס דעם כעס אויפֿן קינד — און ענטפֿערט מיט אַ ווייטיק און האַרצן: עסן זאָל דיר ווערן. נאַ, ווערג זאָך! שרײַט זי אויס ווען זי גיט אים שוין דעם שטיקל טרוקענעם ברויט „מיט נישט", וועלכע איז קאַרג און שטויב און ס'כאַפּט קוים פֿאַר די גאַנצע הויז-געזינד די שולט פֿון קלאַפּערס און פֿון רחמנות

מאַמע, מיט וואָס וועל איך עסן?
דאַן הערט זאָך ווען עפּעס צו דעם שטיקל ברויט, ווי אַ אויגערטאַק, אַ שטיקל הערינג, אַ ברעקל קעז און דגל, — און זי ענטפֿערט מיט אַ פֿאַרביטערטער האַרץ — מיט דער צונג.*)

די אָרעמקייט, דער נויט און די זאָרג פֿאַרשווינדן די געפֿילן, מאַכן בייז און אויפֿגערעגט, נערווירן דעם מענטשן, און אויך הערט קללות און פֿאַרפֿלוכן דאַרטן, וואָס ס'דאַרפֿן זאָך הערן ווײַטער ריין, גוטע ווערטער און האַרציקע ווינטשונגען.

נאָר אָבער אַ גוטער אָרט און אַ גוטער האַרץ ווערט באַלד בײַטן אַז מען זאָגט קללות צו די אייגענע ליבע קינדער און מאַכט זיי ניט קיין פֿלוכן און פֿאַרדרייען, נאָר אַ פֿאַרביטערטער האַרץ, צרות און דאגות, דאָס איז אַ פֿלוכן דעם ביטערן נויט און דער גרויסער אָרעם:

*) מיטגעטיילט אין אַ פֿרײַנדלעכן בריוו פֿון ה' זעליג זונדעלעוויטש פֿון טאָמסק (געבאָרן ~~[illegible]~~ און דערצויגן געוואָרן און שטודירט איר אין [illegible]).

אידישע שפּריכווערטער און גליקווונטשן (פון שיבחליס, זאָגל-בוך) 59

קווט, - די צרות אונזערע: דאָס איז א וועלטגעשרײַ, ווי נאָר זי רירט זיך -
אַן עק אונזערע בלוטיקע ~~[illegible]~~ אָפּגעגעבענע וואונדן!
ערגער אָרעמע פּרוי, ערגער אָרעמער אויטער קען זײַן ניט חנה-ס טעכטער:
בּי מרוב שׂיחי וכעסי דברתי עד הנה (שמואל א, א) - פון גרויס קומער
און צער האָב איך ~~(רעדט)~~ גערעדט (ריינע) איך דאָס.
ביטער און פינצטער איז דעם אָרעמאַן! אַן אָרעמאַן זאָל בעסער ניט געבאָרן
ווערן!

פון ,מאַרק-ווינקער' (העגדלערינס) האָרט מען זייער אָפט
און אַ ווילנער אַדער און אַנדערע ליטווישע שטעדט אזעלכע מיני זידלער
ריווען און קללות:
א) די בויך א קאָלבאַסע און א מזוזה מיטגעוואַקלט,
~~ב) זאָל מען אים [illegible] ריווען און [illegible] ([illegible]) [illegible]~~
ו) מיט דעם קישקע זאָל מען פעלד מעסטן (דאָס הייסט מיט די געדערעם
זאָלן מען מעסטן די קישקע אויפן בית-עולם אַנשטאַט פּאַדעם-קנוילאך
ח) א קאַטערינקע דיר אין בויך (אינטוויקלט פון [illegible] קאַטערינקע, ער
האָט דאָס געהערט אין ווילנע), דאָס הייסט מקנא זײַן אַ געשפּרונגען וואַן-קאַטער
ל"ג) זאָל דײַן נשמה מגולגל ווערן אין אַ חזיר
נ"א) רייסן זאָלסטו זאָגן ,רבונו של עולם, ~~אָבער~~ [illegible] דו גלייכער וועלט.
ס"ב) מיטן קאָפּ אין קעסל מיט די פיס אין קוימען און פון אויבן א דעקל
(דאָס הייסט שטאַרבן אַ משונה
צ"ג) אין זאָל זײַן (שטעקנבריקן) געדיכט צוויי און שטער זאָלן דיך אויפגעגעסן
ק') לך בשלום און גיי מיט פּמיר (געהערט אין אורקוטסק
קי"ג) זאָל דיר גאָט געבן פון נאָז און מויל (דאָס הייסט זאָל אין א שוואַכער אַלטער
סאָל רינען פון נאָז און פון די אויגן)
קכ"ב) זאָלסטו דיר דערלעבן די זײַטן
קכ"ו) לויפן זאָלסטו דיר די אַדערן (אויך - די צרות)
קל"ד) זאָל ווערן דיר ניט הוליט זאָגן צו זאָגן און געבן / די ה-חברותא
אַ טאַרטורע זאָל זײַן דיר שלום (געהערט אין [illegible] פון אײַן [illegible] ד
[illegible])

60. יידישע שפּריכווערטער און גלײַכווערטלעך (פֿון שלום־עליכם, [illegible])

מיט 955 (שבועות)
— 956 (ברכות און ווינטשן)
— 957 חדר פּראָזע
— 958 פּאַטריאָטיק, אָדער ישיבה־בחורישע פּאָלעמיק
— 959 וואָרטשפּיל

לאָז איך דאָ דורך

960. איבערגעדרייטע פּסוקים און מאמרים (פּאַראָדיע / אָדער פֿאַרדרייען)

~~[illegible]~~ וי און אַז וואָס פֿאַר
אַ אופֿן דרייען איבער (פֿאַרדרייען) [illegible] די לוסטיקער און ריי־
נישע אויך אַ פּסוק פֿון תּנ״ך אָדער אַ מאמר חז״ל (אַ תּלמודישער פֿאַר־
טײַטש) צוליב אַ [illegible] אָדער צוליב אַ געוויסן גע־
דאַנקען: וואָס די דאָזיקע און ווען די דאָזיקע אַמאָל אין אַ אייגענעם
אַ פֿרײַען אָפּטײַטש (אַ [illegible] אָדער אַ [illegible]) (און אָדער
איז דאָס לעצטער גאַנץ מעגלעך) אָדער ~~[illegible]~~ נאָך מער, אויך פּאַ־
צו אַן אייגענעם וואָרט, וואָס פּאַסט צום ענין.
די [illegible] אַרויס, די שפּריכט אויס דעם צוגעבעטענעם אָדער דעם
נייטיקן וואָרט אויף אַ באַזונדער ״קוועטש (באַטאָנונג)״ — און
דער פּסוק אָדער דער מאמר באַקומט גאָר אַן אַנדער זין און
באַדײַטונג — באַקומט נאָך דאָס, וואָס מיר ווילן זאָגן — אַ [illegible] ווי
[illegible] — אַ גילײַכענער [illegible].

לאָמיר נעמען צום בײַשפּיל דעם באַוואוסטן פּסוק פֿון משלי:
״זהללך זר ולא פֿיך (זאָל דיר לויבן דער אַנדערער, אָבער ניט דו
זיך אַליין).״ א״ע (א״)
מיט דעם דרייען דעם פּסוק הייסט ער אַמאָל ווי אַזוי אויפֿן:
״זהללך זר — ולא — פֿיך: זאָל דיר לויבן אַן אַנדערער, אָבער

אידישע שפריכווערטער און גלייכווערטלאך (פון שילינגס זאַמל-בוך)

2459. קללות*)

דער אידישער לעבן, דער לעבן פון בוך, פון דער מאַמע, און ליטעראַטור און פּאָעזיע
אַשווערער
איז זייער א ביטערער, אומגעוויינליך און אַלע הינזיכטן

*) אין מיין זאַמל-בוך, ברענג איך (אין א 2959) ליבערהויטן. איבער 30; [illegible]
מאכט דאָ לאָז איך (דאָ) דורך.

61. אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פון שיבולים, זאַמל-בוך)

ולוּ (ווען אַז אַנדערער וויל דאָס ניט טאָן, מאַכט קבֿיון צו אוועק
קבֿיון אַ שווייג ווען דיין ערנסטע אַרבעט, מ׳מאַכט דאָס צו
קליינגעלט), דערנסטמאָל איז שוין -פּיר; ליין-מיניער אַן-אַ-צייט
די שעהאַוודיו, די מצוות דיינע און ליב זאָק געקסט אויס
פאַר לייטן, פאַר די וועלט.

ז) ~~אל תב~~ כל מן דעביד רחמנא לטב (נחום איש גם זו
און רבי עקיבא-ס ווערטער); אַלץ וואָס גאָט טוט איז צום
בעסטן (איז צום גוטן)
דריוט מען איבער אַ מאָל: וואָס ניאָר גאָט שיקט-צו אַ צרה
אַ שטראָף, אַן אומגליק, איז לטב, טרעפט דאָס דעם גוטן מאַן
דעם אמונה׳דיקן מענטשן, דעם אומשולדיקן, דעם תם
דער גער, דער פּאַשעטער מאַן, דער באַטראַכט דריוט מאַך דאָס רוב
אַרויס פון אַלע צרות, די גזירה, די קול טרעפט גרעסטן טיילס
דעם אמונה׳דיקן מאַן: ער ליידט צום ערשטן און מער פון אַלעמען
(געהערט פון ר׳ יצחק צבי ברודאָצקי)

ח) רבות מחשבות בלב איש ועצת ה׳ היא תקום (משלי)
(דער מענטש טראַכט-און גאָט לאַכט)
אַז די אַדורה די ווייב ווערט געפערליך קראַנק, זאָגט שוין
דער מאַן ~~...~~ איהרער: די ווייב איינע ווערט דאָך שוין שטאַרבן,
נו, מילא, וואָס קען מען טאָן? ס׳איז דאָך אַ גאָט-זאַך: איך וועל
חתונה האָבן מיט אַן אַנדערע, מיט אַ גוטע, מיט אַ שיינע, מיט אַ יונגע
און אַ רייכע נאָך צו-דער-צו (רבות מחשבות בלב איש-פיל
זייער חלומות איז ביי מאַן) (ועצת ה׳ היא תקום) - וואָס טוט
גאָט: זי שטייט אויף פון בעט, -און ווערט געזונט ווי אַ ~~פערד~~
אויבן, דעם מאַן, אַז צולאָכעס (להכעיס) ~~...~~
(געהערט און ~~...~~ ראַפּאַטשאַן פון ... וואָרקאַבעטש אין די 1890-ער
יאָרן).

~~ט׳) אל תבטחו בנדיבים בבן אדם שאין לו תשועה (תהלים קמו)~~
~~(פאַרלאָזט זיך ניט אויף די גבירים אויף מענטשן, וועלכער קען ניט העלפן.)~~

אידישע שפּריכווערטער און גלײַכווערטלעך (פֿון שלום קעלעס, זאַמלונג)

ע) אַל תּבטחו בנדיבים בבן אָדם שאין לו תּשועה (תּהלים קמו)
(האָפֿט נישט אויף די רײַכע לײַט, אויף דעם מענטשלעכן, ס'איז נישטאָ פֿון אים קיין הילף)
דאָ מאַכט מען אַ פּאַראָן אָפּשטעל ~~[illegible]~~ נאָך די ווערטער "שאין לו",
און סקומט אויס אַזאַ זין געדאַנק:
האָפֿט נישט אויף די רײַכע לײַט, — בבן אָדם שאין לו — פֿון
אַזעלכע וואָס האָבן נישט, — תּשועה ווייסט זײַן די הילף: דער אָרעמאַן,
וואָס האָט אַליין נישט, איז גרייט בעסער צו טאָן אַ טובה דעם אַנדערן:
ער איז מער מיטפֿילנדער, ווי דער גביר, דער רײַכער מאַן.
פּאַראַלעל רוסיש: "Голодный голодного понимает", "Сытый голодного не понимает"
(דער הונגעריקער פֿאַרשטייט דעם הונגעריקן)
(דער זאַטער ~~[illegible]~~ פֿאַרשטייט נישט דעם הונגעריקן)

אויך פֿאַראַנדערט מען דעם פּסוק אַט אַזוי: אַל תּבטחו בנדיבים בבן ד
און דאָ שטעלט מען צו אַ פּ, און די וויכטיקסטע ווערטער ווערט
זײַן אַ פּ. קומט אויס: ~~[illegible]~~ האָפֿט נישט אויף רײַכע — אַפֿילו
אויף אַ זון פֿון רײַכן.

לא לחכמים לחם.
אַט דעם דאָזיקן טייל פֿון פּסוק פֿון קהלת, — דאָס נישט אַלע חכמים האָבן
ברויט, — זײַנען אַנטיסעמיטן פֿאַרדרייט, — דרייט מען איבער אויף אַזאַ אופֿן
לא-לחכמים-לחם = נישט קיין חכמים שטייען האָבן ברויט.
אַנדערש געזאָגט: די שוטים לעבן גליקלעך, זײַנען מער מאַטעריעל
פֿאַרזאָרגט, ווי די קלוגע; די [illegible], די אומגעבילדעטע לײַט ~~[illegible]~~
האָבן גרינגער פּרנסה ווי די געבילדעטע.
דאָס איז דער טעמע פֿון די קולטורעלע פּראָלעטאַריער — דאָס איז פּראַקטישן
[illegible] מאַטעריעלן לעבן, לעבן שווער און אומבאַקוועם.
(געהערט צו אויך פֿון אַ [illegible] 1920 יאָר)

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פון ש. ביליגן, צמח-אַנ...)

ווערטער און ווערטשפּילן פֿאַרבונדן מיט די אידישע פֿילשפּראַכיקייט 961

דער איד איז פון נאַטור וואַנדערנדיק און בּאַווייגלעך און אַ בּאַוואַנדערטער וואָס אויך קולטורעל. די קאָמפּאַקטע אידישע מאַסע, דאָס הייסט דאָס רוב אידן פון מזרח און דרום-מזרח אייראָפּע: דייטשע, ווייסרוסישע, ~~בעסאַראַבישע~~, פּוילישע, אוקראַאינישע, באַלטישע און רומענישע ~~[illegible]~~ לעבן צווישן פֿאַרשידענע פֿעלקער און נאָך דערצו הערשנדע פֿעלקער, דעריבער זיינען די דאָזיקע אידן ווייַט ביז היינט וויילעדיק פֿילשפּראַכיק — און מערסטנטייל זיינען פֿאַרשיידענע לשונות: אידיש, ווי די פֿאָלקסשפּראַך פון דעם גרעסטן טייל פון דעם אידישן פֿאָלק; העבּרעאיש (לשון קודש) ווי אַ רעליגיעזע און נאַצאָנאַלע שפּראַך; דייטש, ווייסרוסיש, רוסיש, אוקראַאיניש, פּויליש און נאָך אַנדערע (לעטיש, עסטיש, ליטויש, מאָלדאַוויש, רומעניש).

דאָס אַלץ, באַזונדערס די פֿילשפּראַכיקייט, איז די וויכטיקסטע סיבה, וואָס אין אידיש גיט עס אַ מערער צאָל ווערטער און ווערטשפּילן; ניט-פֿאַרשטענדעניש, צווייטייטשונגען (לשון הנופל על הלשון) און דאָס גלייכן.

בײַ אַזאַ פֿילשפּראַכיקייט באַנוצט זיך דאָס פֿאָלק מיט ווערטער פון פֿאַרשידענע לשונות, און אַזאַ אין אופֿן גיט זיך איבעם אַ מין צו באַשאַפֿן וואָס אין ווערטער דאָרט, "וואָס ס'בעט זיך", — אַ שאַרפֿן ווייז, אַ המצאה, אַ ווערטשפּיל אָדער אַ שטיפֿעריש, אַ שפּילנדיקן גראַם (פּערז) און א.ד.ג.: טאָמער פֿעלט אויס דער נויטיקער וואָרט אין אידיש, נעמט מען — ליידט מען בײַ אַ וועלכער, אַ מיטפֿאַסיקן וואָרט פון לשון קודש אָדער פון די באַקאַנטע שפּראַכן פון די אַרומיקע פֿעלקער, און ס'ווערט באַשאַפֿן אַ גלייכווערטל, וויץ, אַ פֿיין אויסגעטראַכטער ווערטשפּיל א.ד.ג.

מיט איין וואָרט, די פֿילשפּראַכיקייט פון אונזערע מזרח-אייראָפּעאישע אידן מאַכט דעם אידיש רייך און פֿאַרביק אין ווערטער, המצאות, אײַנפֿאַלן, ווערטשפּילן, צווייטייטשונגען, ניט-פֿאַרשטענדעניש

~~אידישער שפריכווערטער און גלייכווערטלאך (פון ש. בערנשטיינס, זאמל-בוך)~~

~~אין דעם דאזיקן פסוק מאכט זיך אַן אָפּשטעל נאָכן ואמרת לו,~~
~~און סקוטשט אויס מהא און גידראַמפן; אַל תבטחו בנדיבים, בבן אדם~~
~~שאין לו – תשועה; האָסט ניט צו דיגנדירן, פון אַ מענטשן וואָס~~
~~האָט ניט (בבן אדם שאין לו), פון דעם אָרעמען וועמען האָט די~~
~~ישועה (תשועה), דאָס מיינט איז: דער אָרעמער מענטש איז שוואַך~~
~~אַ נישטיקער, דער ווי דער גביר, ווי דער רייכער מאַן~~

ד״ר

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פֿון ש. קיילין, דאָזל-בוך)

און דאָס גלייכן *)

(און מיין דאָזל-בוך איז פֿאַרצייכנט מער ווי הונדערט
ביישפּילן, דאָ ברענג איך נאָר עטלעכע)

א) יהללוך זר ולא פיך, אַ טאָן בודזשע ליבקא
(זאָל דיר לויבן דער צווייטער, און אויב ניט ~~איז ניט~~
(~~[illegible]~~) דו ווערסט זיך לויבן, איז ניט גוט.
העבראיש מיט ווייסרוסיש צום גראַם

ב) שכר הליכא] די באַלוינונג פֿון גיין איז נאָר פֿאַר דעם
דעם דאַווענען, פֿאַר די תפֿילות, נאָר אויך פֿאַרן גיין פֿאַר
ביים מען מיט דעם ווייסרוסיש וואָרט "ליבקא" ~~[illegible]~~
~~קריגן שמועסן~~

*-) נאָך אַן אומשטאַנד אויסער די פּסיכאָלאָגישע איז די
סיבה וואָס און אידיש גייט-אַן לעבער פֿיל ווערטער און ~~[illegible]~~ וואָרט
שפּילן, ווי אויך ניט פֿאַרשטענדניסן, דאָס איז וואָס דער דאָמאָלט
און דער אַקוואַטיוו צייטן גלייך מיינער מיט דעם אַנדערן,
אויך וואָס די ליטווישע אידן מאַכן קיין שום אונטערשייד ניט
~~צווישן א חולם~~ און אויסשפּראַך צווישן א חולם און א צירה,
ווייטער די פֿאַרשיידנאַרטיקע אידישע דיאַלעקטן און ענדלעך וואָס
אַ פּראַגער-מאָל און אַן ערדישלענגער-מאָל צייטן פֿינאַל אַמאָל היימישליך,
לאָמיר נעמען איינער ביישפּילן: אי פֿירט דעם שטיב קאָלן
(געפֿירט פֿילמאָל קינדווא און חדר ווי אַ וואָל), דאָס הייסט: צו דעם שטיב
און זיין קינדער, צו דער אַרבעט, פֿירט מען קאָלן און [illegible]
אַן, דאָס איפֿירט קוילען דעם שטיב (דען שטיב)
הנרות הללו (די דאָזיקע ליכטלעך) און איבער-פֿאָלקסן דיאַלעקט
קומט אויס האָנאָרירס (הנערות) די פֿרייליכע, די דאָזיקע מיידלעך
צו ער לשמו יתן (דאָס וואָרט גיבן מיין פֿאָלק קראַפֿט) בײַם ליטוואַק
קומט אויס נאָך מיין אויסשפּראַך ~~[illegible]~~ ער - אַ צונג.
"אַלץ וואָס איך האָב געהערט שלעכטס אויפֿן רבין איז אַ ליגן" (אַ ביישפּיל)
אַלץ וואָס איך האָב געהערט שלעכטס אויפֿן רב איז אַ ליגן (1920)

צר

65 אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלאַך (פֿון ש. ביילינס זאמל בוך)

(קרייניק, שמעדצן), קומט אויס דאס דער גאנג ווערט בילאַנט מיט שמעדצן, מיט ~~[illegible]~~, אומאַנגענעמע קייטן.

ג) כל המחאיר תבא עליו ברכה (וואס זי איז אַלף שטרענגער צו זיך אַליין, איז אַלץ פֿיינער דאָס ער זיין געבענטשט

דעם דאָזיגן תלמודישן מאמר דריקט מען אויבער אין האַלב-אידיש דייטש: כל המאַך איר — (דער וואָס מאַכט, טוט פֿאַר איר, זאָל זיין געבענטשט.

ד) ושונא מתנות יחיה (משלי) — דער וואָס האָט פֿיינט מתנות וועט לעבן, (וועט זיין גליקליך) דריקט מען אויבער! שיינע מתנות יחיה, (דער וואָס ביקומט שיינע, גוטע, טייערע מתנות לעבט אַ גוטן טאָג.

א לשון קודש דיגער וואָרט האָט מען פֿאַרביטן מיט אַ ~~[illegible]~~ אידיש-דייטשן וואָרט.

ה) כי האָט פֿיר טייטשן (אויב, ווען, טאָמער, ווייל) אַ פֿינפֿטער טייטש — כי ~~[illegible]~~ בהמות (Kühe-קיהע)

ו) אַז דער איד קומט ערב שבת פֿון באָד (פֿון מרחץ), ער איז אויסגעפּאַרעט, אויסגעוואַשן, אויסגערוהט, פֿריש און לעבעדיג און טאַקי גוט אויסגעהונגערט: צו קבלת שבת איז נאָך ווייט, אַ פֿאַר שעה גאַנצע, הונגערן ביז קידוש, ביז וועטשערע איז שווער, און דאָך מאַך ביז צו נאַכט, טוט אויך ניט רעכט וואַרט נאָך דער קידוש איז די ערשטע שבת-דיגע סעודה — עסט מען דער ווייל דעם גישמאַקן, דעם היסן און פֿעטן לימעס: דאָס איז אַ לייכטער איבערביסן אַ פֿאַר שעה ביז די שבת-דיגער וועטשערע.

דער ליטווישער אידישער עולם ווערטלאַך, אַז ס'איז אַ בפֿירושער פּסוק און שיר השירים, דאָס קומענדיג פֿון באָד

אידישער שפריכווערטער און גלייכווערטלאך (פון שיבחלינס זאמל-בוך)

איז ווען מחויב צו נעהמען זאך עם צוזעס: מ̈בער
לצ̈ותך* (גיהערט אין צ̈ארסקאיע-סעלא פון ר' אליהו מארגאלין
פון נאחאראדאק און די פון גאז צו דעם צוזעס
1880 סט יאהר)

ז) אז ער איז א רייכער איז ער אויך א קלוגער
דא איז פארקיטן א אידישער ווארט מיט א העברעאישן
איז די צווייק א צונה.
ריינער פון ווארט "זונות", אן אויסגעלאסענער מאן

ט) בא א̈ן ארל-ישראל-איך פארדערט א רוסישער קאזאק
ער זאל אים אפגעבן זיין געלט
דער ארל-ישראל-איך, וואס רעדט לשון קודש, זאגט נאר אזוי
"דל אני (איך בין אן ארעמאן)". דער קאזאק שרייט:
קאמו טי ביאל (וועמען האסטו געשלאגן) און פון כעס
שלאגט ער דעם אידן ביז בלוט. הייבט אן צו וויינען
דער ארל-ישראל-איך: אי, דם, דם, אי, בלוט, בלוט
באוואלסט פארשטיין דער קאזאק און פרעגט: "טאק טי ביל
סקאזאל" (אט אזוי האסטו פריער געזאגט, זאגן)
אז די ווערט געבן דם-בלוט, רוסיש - דאם-איך
וועל געבן (פון אידישע חדר-וויצן)

ט"ז) דעם העברעאישן ווארט בטן (בויך) פארבינדט מען
מיטן אידישן ווארט בעטן-בעטען, און מ'טייטש אויף
דעם פסוק פון משלי (י"ג) ובטן רשעים יחסר (און דער
בויך פון די שלעכטע מענטשן וועט זיין לעדיג) גאר אויף אן
אנדער אופן: בא שלעכטע לייט, בא די רשעים פעלט
דער בעטן; זיי בעטן ניט, נאר זיי נעהמען מיט געוואלד
מיט רציחה (גיהערט און אויפגעשריבן פון דעם שמש פון שקלאווער
בארשטאה שוהל פון יוסף יודעל)

*) דערווייל דריטער צעטל.

[illegible]

67. אידישער שפּראַכווערטער און גלײַכווערטלעך (פֿון י. בילינס
זאַמל־בוך

כ"ן) אַ הויכגעשטעלטער רוסישער ייִד, אַ באַוואוסטער שונא ישׂראל, געהאַט אַמאָל אַ אידישער דעפּוטאַציע צו זיך שטרענג און גראָב; ער טראַכטעט, דאָס ער וועט עקר מן השורש זיין אַלע אידן פֿון זיין געגנט, ער וועט זיי רחמנא ליצלן פֿאַרביטערן דעם לעבן מיט פֿאַרשיידענע גזרות (רעפּרעסיעס). די אידישע דעפּוטאַטן שטייען פֿאַר עם פֿאַרגליווערט פֿון שרעק און עגמת נפֿש און קענען ניט עפֿענען דאָס מויל.

דער עלטסטער פֿון דער דעפּוטאַציע, דער פֿאַרשטעהער איהרער, דער אַלטער און פֿרומער רבֿ, שאָקלט צו מיטן קאָפּ נאָך יעדער טראַכטונג פֿון דעם צורר היהודים, דעם הויכן באַאַמטן און זאָגט אַלץ: דאַ וואַשע וויסאָקאָפּרעוואָסכאָדיטעלסטוואָ, דאַ
וואָס איז דאָס? איז דען דער רבֿ מסכים מיט די רייד פֿון דעם דאָזיגן רשע?
— ניין, דער פֿרומער רבֿ האָט באַוואוסט געמיינט ניט "דאַ, יאָ", נאָר "דע" (דאָס "דע" פֿון פּרקי אבֿות דע-וויס, דו צורר היהודים, לפֿני מי אתּה עתיד ליתּן דין וחשבון, אַז דו ביסט פֿאַראַנטוואָרטליך פֿאַר אַלע דיינע טואונגען. דער רוסישער "דאַ" איז פֿאַר עם ביטן אויף דעם העברעאישן "דע".

כ"ל) דער רוסישער רבֿ, גלחט אויף אַ גאַנץ חסידים און ווינקט אַ רוסישער לויבל: קאַטאַרינאַ מאַטושקאַ כאַדי סודי (די מוטער קאַטערינע, קום אַהער)
וואָס איז דאָס? דער חסידישער רבֿ, און געמאַכט וואָרט־פֿאַרדרײַ (פּשוטיק) ווערטערן
די גבאים האָבן געטראַכט דעם פֿאַרוואונדערטן עולם, אַז דאָס זיינען קיין אַנדערע ווערטער ווי צו אַנדערע זיין:

נעמליך: בת רינה מלא דיצה וחדוה

די פיתה אלאמים, וואס זיינען פארגאס דעם
רבונו של עולם שירה, זיינען פול מיט פרייד און
גלוסטיקייט. (גיהערט פון דעם שוחט ר' שלמה
באשוק פון נאוואראדאק).

(ב') פון וואנען ווייס מען אז אשה האט
גיהאט גלעט און וואס האט ניט קינדער?
סטייט דאך ויאמר ד' אלהים לאשה (זאגער)
וואס האסטו גיזאגט צו אשה - לאשה.
דא קענען דאך דער פאלקס וויל מיט דעם
אידיש פאלקס שפראך (גיהערט פון דער באראנאוויטשער)
~~אשה~~

(אשה פ' אורעפ ... (אשה האט))

פון וואנען ווייס מען אז לבן איז געווען
א חזן?
ווייל יעקב האט גיזאגט צו איהם פאר א
באס (בת)
דא פארגייט זאך דער העברעאישער ווארט "בת"
(~~אט~~ א טאכטער), מיט דעם אייראפעאישן
ווארט באס (דער זינגער)

זיבן איז א ליגן. פון וואנען איז דאס
גיקומען?
- "זי - בן", "זי" איז א בת (א טאכטער),
א בער ניט קיין בן - ~~אמת~~.

דער בעל הבית (דער ארימאן) ווייסט דעם פארדיענער
א האר און סידור; ער קען ניט דעם פסוק מיט היות, דער
~~...~~ דער אידיש-דייטשער ווארט היי (דא פארגייט זאך) פון דער אונטערטייטש
(פרוקענע גראם) מיט דעם אות ה'

אויך, שפּריכווערטער און גלייבווערטלעך (פֿון ש. ביאַלאָס זאַמל־בוך)

פֿון דער פֿערטער אָפּטיילונג

1894. איר האָט אויך אַלע דרײַ ברירות,

ס׳טרעפֿט אַז אַ פֿאַרלאַנגט פֿון אונדז הויל, שטאַרק, אַטאַקע און קאָמפּליצירן אָדער אַ וואָרט פֿון אונדז אַ גרויסן חוב, וואָס מיר זיינען ניט אין שטאַנד דאָס צו דערפֿילן און אָפּצוטאָן, ווײַל דאָס איז צו שווער ניט צו זײַן, מיר ווילן דאָס ניט טאָן.

זיבן זאָגט מען אַ שטאָט־צו צו אונדז ווי אויף אַ דערציילונג פֿון האַלבער, מיר אַ מאָל געטראָפֿן: נו, האָט איר אויך די ברירה, און דער, צווישן דערביי מאַכט מען עשה;

אַ גרויסער מיד איז געשטאַנען אַן אַ אַכסניה עטלעכע וואָכן און סוף כּל סוף האָט ער ניט געהאַט וואָס צו באַצאָלן.

דער בעל־אַכסניה איז אָבער שטאַרק און גראָב צו אים צוגעגאַנגען, ער זאָל אים געבן אַ ברירה צו באַצאָלן, וואָס סקומט.

— גוט, אויבער האָט אויך זאָגט דער אורח, געב איך דרײַ ברירות, — טוט אײַך ווי איבער געפֿעלט: אָדער זאָלט איר מיר אָפּלייגן דעם חוב, אָדער איך וועל גיין איבערן שטאָט־איבער די הײַזער, אויפֿקלייבן עטלעכע רובל נדבות אַלע אַרויסצאָלן דאָס אויף אײַך, נאָר איר ווערט דאָך געוויס ווערן האָבן אָפּלאָזן מיר פֿון פֿלעק, טאָמער וועל איך אַנט־לויפֿן, טאָ האָט איר זיך די צווייטע ברירה — גייט מיט מיר צוזאַמען איבער די הײַזער.

נאָר אָבער שטייט אויך ניט אָן גיין מיט מיר — וועט איר אַקעגן, האָט איר זיך די דריטע ברירה — גייט אויך זיך געזונטער־הייט אַליין איבער די הײַזער.

(געהערט פֿון ... און נאָר ... און ... טבת תרצ״ט פֿון דעם ... אברהם ... פֿון בראָדער גאַס)

איך נאַר דעם מאָגן (איך .. הכ..) 9824

מיט אַ מאָל דריקט מען זיך אויס ווען אַ מענטשן, וואָס
נאַרט זיך אַליין, וועלכער פֿאַררעדט זיך גלויבט די צײַטן
אַנדער, ווי מען זאָגט, - "שווענקט זיך אַיין פּײַגעלעך אין בוזעם".
דעם דאָזיקן שפּריכוואָרט באַגלייטן מיט דעם ווערטער-
דיקן מעשׂה דאָס.
ווי לאַנג באַוואוסט האָט מען אין די יידישע קרייזן
פֿאַר אַ ווייטער מעלה צו גערידן אַנדער צו מאָגן קראַנק
הייסן ~~ראַפּענעם טאַבאַק~~ טאַבאַק-ראַפּעניע.
און אַלטער ייד, וואָס האָט שטאַרק געליטן פֿון מאָגן,
ליידנדיק אין יתּ הבֿאַ האָט ער געהאַלטן אין מויל אַ פּינטעלע
לולקע ~~נאָר~~ מיט טאַבאַק און פֿײַער, געזאָגנט מיט די
אויגן, צוהעט און זיך גענומען ~~שמעקן~~ געשמאַק פֿון ד. באַק בלויעדיקע
אַזוי-ווי ער וואָלט אין אַן אמתן פֿאַרציהען זיך
מיטן רויך, און בלאָזט ער אַרויס ~~דעם שמאַק~~.
פֿון מויל די מיט איין וואָרט ער רייכט אַ לולקע.
אַז מ׳האָט עם געפֿרעגט, וואָס קען דאָס ביטן
אָרעמע און מאָדנער ראַפּענע, האָט ער נאָר געענטפֿערט
ווערט: איך נאַר דעם מאָגן!
(געהערט און ~~פֿאַרצייכנט~~ פֿונעם און וואַרשע 1875 פֿון ווילנע-
חבר דעם געשטאָרבענעם אַלטן עליאַקים ...)

פֿאַרגלייך: אַלץ בעסער ווי אָהן אַ בריל

איינער האָט געטראָגן אַ פּאָר ברילן: איין אויג פֿעלט
גלאָט און דאָס צווייטע איז פֿאַרשטאָפּט מיט אַ בעלמל.
אַז מ׳האָט עם געפֿרעגט, צו וואָס ניצט ער דאָס
מאַנצנער בריל? האָט ער געענטפֿערט: בעסער אַלץ בעסער
ווי אָהן אַ בריל.
(געהערט און פֿאַרצייכנט פֿון ר׳ יצחק פֿירבריידער פֿון באָטאָשאַני)

(אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פון שלום ביילינס "גאַמל-בוך")

די גאולה האָט שוין לאַנג געפּלאַצט. №996.

האָט מיט די דאָזיגע ווערטער פאַרענטפערט זיך די קאַליטע
פאַרשטענדלעכער רעוועקאַנט, ווען מ'איז געווען, דאַכט זיך, האָט זי
דאַרפט ווערן שטאַרק אויפגערעגט און אַרויסגיין פון די כּלים.
צו דעם דאָזיגן ווערטל ברענגט זיך נאָך אַזאַ מין מעשה:
אַ פרומער ייִנגל, אַ ~~[illegible]~~ שיינער בחור בראַכהאַט געגעבן
זיין אייגענעם טאַטן אַ ... אַ ~~[illegible]~~ אויגן אַ פּראַשק און
~~[illegible]~~ פּנים און זיך ביי באוועגן, דבֿרי כּל עם ועדה,
דער אומגליקלעכער פאָטער שטייט נעבאַך און שמייכלט ביטער-צין,
עפעס אַזוי ווי ס'האָט גערײַצט אונגעוויינלעכע און שרעקלעכע
געדאַנקען,
„שטיל“, האָבן אויסגעשריען די וואָס זיינען געשטאַנען דערבײַ:
'ווי פלאַצט נישט באַ איך די גאולה!
— נו, ברידערלעך, האָט געענטפערט מיט אַ ביטערן געוויין
דער אַלטער, ~~[illegible]~~ די גאולה האָט שוין לאַנג געפּלאַצט
נאָך מיט כּמה יאָרן צוריק!

אין אונדזער דור: ס'איז שוין נישטאָ קיין כּחות ... שטאַרק
אויפגערעגט צו ווערן; ס'איז שוין געווען פאַר אונדז רחמנא לצלן
נאָך ערגער ~~[illegible]~~ ... ~~[illegible]~~ און נאָך ... באַרג:
פּייניקער.

(געהערט און ראַהאַמעשאַווו אין די 90 ער יאָרן פון ה' קאַרוב ...)

72. —

אויך, שוין פריבווערטער און גלייכווערטלעך פון שלום ביילינס ,דאס בוך

1000 א

חזיר־האָר איז אַ גוטע פּרנסה, נאָר אָבער אַליין רייסן די האָר פון חזיר איז אַ מלאכה־בזויה

דעם דאָזיקן שפּריכוואָרט בײַגלײַט מען מיט אַזאַ מין מעשה:
אין אַ קליין שטעטל האָט מען אויסגעקליבן אַ געהויבענעם
רב׳: מע האָט איהם אַרײַנגעשיקט מיט אַ שליח מיוחד אַ
פײַנעם כּתב־רבנות (מיט אַ [illegible] בריוו), און ווײַל
ס׳איז אויסגערעדט געוואָרן גאַנץ היבשע שכירות, ווײַל
ס׳איז געווען פֿאַראַנענדער געלט נאָכן רײַסטער אַלע די בעלי־
בתים פון שטעטל, נאָר אָבער אויפֿמאַהנען די שכירות
ווער דאַרף דער רב אַליין פון יעדן בעל־הבית באַזונדער.
אַז דער רב האָט דערזעהן, מיט וואָס ער האָט דאָ
מיט עסק, האָט ער אַזאַ דרשה געזאָגט פֿאַרן קהל:
‚ברידער, חזיר האָר איז אַ גוטע פּרנסה, נאָר אַליין רײַסן
די האָר פון חזיר איז אַ מלאכה־בזויה, — און מיט דערמיט
האָט ער געגעבן אַ קאָמפּלעטער אָנצוהערעניש, אַז דאָס זאָלן אַן
אַנדערער רב, נאָר ניט ער.

(געהערט אין ראַפּאַפּאָרט פון דעם געשטאָרבענעם ר׳ בער ליפשיץ אין יאָר 1893).

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלאך (פֿון שלום בילינס זאַמלונג)

100. א) פֿאַרוואָס זײַנען די גבירים אויסגעלאַסן.
ב) פֿאַרוואָס טוען די גבירים אויספֿאַלן עוולות
ג) — " — " — כּל דבר אסור.

ט

דער אָרעמער, פֿאַרשמאַכטער קלאַס בײַ אידן בעצײַטס צוריק איז האָס און פֿאַראַכטונג צו די רײַכע, נאָגעזעגענע און עגאָאיסטישע רײַכע לײַט, וואָס האָבן שטאַרק פֿון עולם הזה, באָדן זיך אין וואוילטאָג און האָבן אַלע פֿאַרגעניגן, וועלן ניט וויסן פֿון רחמנות, אידישע צרות, צניעות און ענוות און זײַנען גרויסע בעלי־תאווה־ניקעס. וועגן וועלכע גבירים איז פֿאַראַן בײַ אידן אַזאַ און בייזער גלײַכווערטל:

די לוחות, אויף וועלכע ס'זײַנען געווען אויסגעקריצט די עשׂרת־הדיברות, זײַנען געווען פֿון רײַנעם גינגאָלד און טײַערע בריליאַנטן.
אַז משה רבינו האָט זיי צובראָכן, האָט זיך דער עולם אַ וואָרף־געטאָן כאַפּן די צעבראָכענע שטיקער.
די גבירים מיט זייערע ~~דעה~~ גרעסטע דעה־ס, מיט די גרעסטע קאַרקן און שטאַרקע קולאַקעס (פֿויסטן), מיט זייערע תּקיפות און עזות זײַנען פֿאַרלאָפֿן אַלע פֿריִער און האָבן פֿאַרכאַפּט די גרויסע שטיקער; די שוואַכע אויסגעהונגערטע און אויסגעמאַטערטע לײַט אָבער, וועלכע זײַנען צוקוים דערקראָכן מיט פֿיל מאַטערניש און שוועריקייט שפּעט, איז איבערגעבליבן נאָר די קליינע שטיקלאַך.
אַזאַ אופֿן איז די אָרעמע לײַט ~~[illegible]~~ געבליבן נאָר די אַלע לא־ען (מיט אָרניט דאָס, מיט אָר ניט יענער) און בײַ די גבירים איז געבליבן דער תּגנוב, תּרצח, תּנאף, תּחמוד — גנבֿע, גזלען, רײַטן, בחס, שטיק, וועג און טו, וואָס די האַרץ גלוסט!

(געהערט אין צאַרעקאָנסטאַנטין און די ה־תרמ״ט־ער יאָרן (1880 סטע) יאָרן פֿון דעם גושטאַרט, ברוך גאַרבאָן)

[illegible] אויך אידישע: אַ [illegible] פֿאַרגעניגן, [illegible] צרות

100. די קאַלע ווייס דעם מקח.

מיט דעם דאָזיקן גלייכווערטל דריקט מען אויס אַז ווי מיט אַ
ביליקן גוטעטער, ווען מיר הערן פון דעם, וועלכן עס קויפט
אַ שטיקלעך אדער אַ קאַרגער ווענדט זיך - אַ קונה; "עס, סאיז
ניטאָ וואָס צו דאַרקערן", זאָגן מיר מיט אַ באַקומ[illegible]
און מיט אַ סאַרקאַסטישן שמייכל: "די קאַלע ווייס דעם
מקח".
אַ דערקלערונג דעם דאָזיקן גלייכווערטל מיט דעם וואָסער[illegible]
אַנטקעגן דאָס (וועלכן איך האָב געהערט אויסגעווען פון זיין פאָטער עליה
אין נאָוואָהראַד)

שרייבט פייבער (דער קאָוואַסטער ווילנער וועדלינג און קאָ=
מיקער)* איז אַ מאָל אַ פאַראַמעטערטער און אַ בונגעדריקטער
מאַרשגעגאַנגען אין ווילנער און אַ שענקל. אַפּן טיש איז גע=
שטאַנען אַ פולע שיסל מיט פעטע וואַרעמע בלינצעס.
ער האָט געקוקט די שענקערין, זי זאָל אים געבן
אַ גלעזל ~~[illegible]~~ בראָנפן - ער האָט געמאַכט אַ שנאַפּס
און האָט פאַרביסן זאָגנדיג גענומען מיט אַ פּאָר בלינצעס
ניט פאַרשטענדיג דעם מקח.
ביים פאַרן אַנדערטהאַלבן האָט די קאַלע בעל-הבית-טע אַ
זאָג געטאָן פאַר די בלינצעס אַ מקח "זאָר אָהן רחמנות".
און עס לייגט זיך אַמאָל טאַטער ווי דער גוואַלטיקער פרייז איז,
אַז טייקע האָט דאָס איבער אויסגערעדט, האָט אים אַ זאָג

*) רב ישעיה פייבער (אַ זיידע פון דעם אויפ[illegible] קלאַ=
וויסטן אידישן קאָמפּאָזיטאָר [illegible]) - אַ פיינער מענטש מיט
אַ טייערן גיהער, איז געווען איינער פון די שטאַרקסטע
ווילנער וועדלינגער, געשטאָרבן אין ווילנע אַ זקן איבער
90 יאָר אין אָנהייב פון די 1870ער יאָרן.
געזען וועג' ~~[illegible]~~ עם (שטרעכע דערהאַנדלונג וואַרטע אין האַרדיגער
שורות) אויך אין זאמל-בוך, VI, 1912 Перемоитое און
דער קאָנטאַקט (ז"ל) אַרטיקל - Неварьтенило"

אויפֿשער שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך (פֿון מיכלזאָן, זאַמלבוך)

אויסגעפֿעס: „נו, רב איד, האָט איר טאַקי געדאַרפֿט ווען דעם אָקח"!

לית ברירה: שייקע האָט באַצאָלט, וויפֿל ער האָט פֿון אים פֿאַרלאַנגט, און ער האָט זיך געוואַרט אָן אַ צוויט און אַ ווינקל אין אַביסל חברותען.

איבערן שטוב און שענקל האָט געשפּאַצירט אַ גרויסע קאַץ. ווען די באַלעבאַסטע, די שענקערין, איז אַרויס אין צווייטן חדר און קיך האָט שייקע גאַנץ פֿריינדליך אַ וואונק געטאָן צו דער קאַץ אַז די שיסל מיט בלינצעס, וואָס האָט געהאַט אַ שפּרונג געטאָן צום שיסל מיט שיהות און האָט זיך אָנגעהויבן געטאָן צו די בלינצעס גאַנץ געשמאַק, כּדבעי.

אַז די שענקערין האָט זיך אומגעקערט פֿון קיך און האָט דערזעהן דעם חורבן, וואָס די קאַץ האָט אָנגעמאַכט, האָט זי אָנגעהויבן ליאַרעמען און זשאַלעווען: „אוי, וויי, — אַז אומגליק — די קאַץ האָט דאָך אויפֿגעגעסן די גאַנצע בלינצעס! אַ, אַ קלאָג אַ בראָך אויף איר ניט געשעדן!

דערפֿאַרענדיק די קולות האָט זיך שייקע אַ הויב געטאָן פֿון זיין אָרט, כּלומרשט ווי ער האָט זיך נאָרוואָס אויפֿגעכאַפּט פֿון שלאָף דערמיט, און האָט אַ זאָג געטאָן: באַלעבאַסטעניקע, באַגעהט ניט: די קאַץ וויס דאָס לקח!"

און איז געשווינד אַרויס פֿון שענקל.

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלאַך (פֿון [illegible] צאַמלבוך)

1005. ווי דאַרף שווייגן דעם קאָנטראַקט

אַז מען דערקענט נאָך אויס, ווען ער וויל זאָגן: "גערעדט
ביז היינט, אָבער שווייגן קומט דער" און צו דער צייט
דערציילט מען דעם מעשׂה:

אַ איד, אַ ישובניק האָט פֿאַרקויפֿט דעם פּריץ
זיינעם די ווייב זיינע: ער האָט גענומען דעם פּריץ אַ
שיינע מתּנה און האָט ~~[illegible]~~ (ווען דער [illegible])
~~[illegible]~~ האָט אַרויסגעגעבן אַן אונטערגעשריבן
קאָנטראַקט - כּתוב וחתום.
אַז דער פּריץ האָט געשיקט נאָך דעם ~~[illegible]~~
אידנס ווייב, האָט דער איד די ווייב זיינע ניט
אָפּגעגעבן פֿון פֿרייד און האָט ניט געוואָלט אָפּגעבן
אַנטוואָרטן,
"שטייט, פּאַני־ע" דער פּריץ, "איך האָב
דאָך אַ קאָנטראַקט!"
- נו, מאָנט פֿון קאָנטראַקט, פֿאַרענטפֿערט זיך
דער איד.

דער פּריץ האָט ~~[illegible]~~ פֿאַרקלאָגט
דעם אידן פֿאַרן רב, און דער רב מיט די דיינים
האָבן אָפּגעפּסקנט אַזוי: אמת, טאַקע דער
איד איז גערעכט, שולדיק איז דער קאָנטראַקט -
און דערויבער קומט עס, דעם קאָנטראַקט, ~~[illegible]~~ צו נאָר
אויפֿן אידנס אחור, און ווי האָט טאַקע מקיים
פּסק געווען כּדבעי.
(געהערט [illegible] און נאָוואָרעדאָק פֿון [illegible])

(אידישע שפּריכווערטער און גלײַכווערטלעך פֿון [illegible], [illegible])

100 יאַק זשאָר טאָוואַר, טאַק אי טוואָר טאָוואַר

(מײַן סחורה איז ווי דײַן סחורה)

אײנער אַ יונגער מאַן האָט זיך אױסגעלאָזן פֿון דער אַרומער לופֿט אין די ווײַטער מדינות (און מרחקים). ס'איז אַפּגעגאַנגען ~~[illegible]~~ עטלעכע יאָר, און ער איז געוואָרן דאָרטן אין אַ אידישער קהלה אַ גאַנצער בעל ~~[illegible]~~ יכול: אַ שטוב, אַ ווײַב, קינדער און אַפילו דער רב פֿון שטעטל.

אַז ער איז אַרײַן אין די פֿעדערן, האָט ער אױסגעשריבן צו זיך דעם פֿאָטער מיט זײַנע - זאָל דער אַלטער גײן אױסרוען באַ אים צווישן אַלע ~~[illegible]~~ אַלטע קינדער.

אײנמאָל האָט ער פֿאַררופֿן מיט דעם זון צו אַ פּדיון הבן פֿון אַ יונגער פּאָר פֿאָלק. דער זון האָט געוואָלט מיט זיך דעם טאַטן צווישן - זאָל ער פֿאַרקרײַכן אַבוטל די צרות צו דער שמחה, צו דער סעודה של מצוה; נאָר ווײַל דער טאַטע האָט קײן מאָל אַ סך צו טאָן מיט ~~[illegible]~~ ווען ער איז נתגדל געוואָרן און צו וואָס פֿאַר אַ מדרגה איז ער דערגרײַכט געוואָרן אין די ווײַטע מקומות.

אָבער ווי פֿאַרוואָס דאַרף איז געוואָרן דער אַלטער, ווען ער האָט דערזעהן, אַז דער כּהן ~~[illegible]~~ איז נישט קײן אַנדערער, נאָר טאַקי דער זון צווײטער ווען אױ מײַנער ~~[illegible]~~ געאַרבעטן ישראל־ים.

נאָכן פּדיון הבן האָט דער פֿאָטער אָפּגערופֿן דעם זון צווישן אין אַ זײַט און פֿרעגט אים: זאָג מיר, מײַן זון, וואָס באַטײַט דאָס? - אַז די ביסט דאָ אַ רב, האָסטו אָפֿשר אַפֿילו ~~[illegible]~~ געהאַלטן ~~[illegible]~~ אין דרפֿאַר אַלע לערנען, דאָס פֿאַלט - אַלע שחיטה, אַלע חזנות און אַנדערע ווײַטער, אָבער ווי קומט דאָס דער זײַן אַ כּהן?

טאַטע, האָט אים געענטפֿערט מיט אַ שמײכל צו די לופֿן דער זון: האָב נישט קײן ~~[illegible]~~ נפֿש - וואָס פֿאַר אַ כּהן,

אַזאַ כּבוד איז דאָס.
(געהערט און אויפגעשריבן פון הרב ר' נתן אַלומסקי)

פּאַרגלייך: פּאַרוואָס זאָגט מען אונטער דער חופּה
"אשר ברא"?
— ווייל ביידע בדדים "האָבן אָנגעמאַכט"
דער חתן און די כּלה האָבן איינער דעם אַנדערן און די
פּאַרגרעסערטע מעלות אַדער און [illegible] חסרונות

1011 א [אַ גוטע] פּרנסה איז דאָס, נאָר לעבן זאָל מען דערפון קען מען ניט.

אַזוי דריקט מען זיך אויס ווען אַ פּרנסה וואָס
גיט גרויסן פּראָפיט, נאָר אָבער וועלכע קומט אָן מיט
גרויסע מיה און צרות, ווי למשל — מיט גרינע וועריקס",
אָדער מיט גרויסע סכּנות פאַרבונדן, אומכּבוד און
דאָס גלייכן.

צו דעם דאָזיגן גלייכווערטל דערציילט מען
אַזאַ און מעשה:
אַ פּריץ האָט חושד געווען אַ אידן, זיין ראַנדאַר און
אַ מגבה און ניט מחמבדל קיין פאַל איבער רויגע שאלות
און ממונות האָט ער געהייסן זיינע האַדוקן (זיינע
משרתים) — ער זאָל עם שטאַרק שמייסן — און מ'האָט
עם פאַרשמיסן כּמעט ביז צום טויט.

שפּעטער אָבער, אַז ס'האָט זיך אַרויסגעוויזן דעם
אידנס אונשולדיגקייט, האָט דער פּריץ איהם פּאַרגיליעט
אַ גרויסעס געלט, ער זאָל איהם מוחל זיין און ער זאָל
ניט פאַרפּיפערן קיין פראַצעס געגן עם.
דער ראַנדאַר איז אושר געוואָרן מיטן פּריץ — און איז געוואָרן

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלאך פֿון ש. קיולינס
״זאמל-בוך״

אַ גראָבער נגיד.

זיינער אַ וועדלונג דערוויסן זיך זאַך פֿון דער דאָזיגער

אויסוכטע, האָט בוועקט ~~און אַ אויפשטעקער~~

און אַ שפּאַס: ניט צו פֿאַרזאָרגן – אַ פּרנסה

איז דאָס, נאָר [אַמאָל] אויך אַז דערווייל קען מען ניט.

(געהערט אין פּונקט פֿון דעם געשטאָרבענעם מחותן ר׳ אליעזר [ברוואַסטען]

און וואָס 1877 און געהערט פֿון דעם בונקער רב ר׳ אליעזר-

משה הורוויץ ע״ה).

---

*) זיצן – און געוועהנליך אין דער וויסט רוהען, זיצן אויף אַ שטול, אויפֿן הינטער-

טייל פֿון קערפּער; אויך רייסט דאָס – לעבן; זיצן אויף עפּעס – ציהען דער פֿון

חיונה, עקסיסטירן.

1020א. נו, קען איך ניט זינגען!

איינער אַ איד האָט זייער גראָב אָנגעטאָן דעם רב
פון שטעטל; ער האָט עם געזידלט מיט די גראָבסטע ווער-
טער. דעם עולם האָט דאָס זייער שטאַרק פאַרדראָסן
און זי האָט פון עם, פון דעם באַליידיגער געפאָדערט,
ער זאָל בעטן מחילה ביים רב פון [illegible]
פאַר אַלעמען אין די אויגן.
גוט - דער איד איז אַלץ [illegible] געווען:
ער האָט זיך געשטעלט אַלין בשעה, האָט זיך געווענדט
צום עולם און האָט אַזוי געזאָגט: רבותי, איך האָב
געזאָגט אַז אונזער רב איז אַזאַ און אַזאַ-דער
דבר אָסור, דאָס אַלץ איז אַ ליגן!
די ווערטער "דאָס אַלץ איז אַ ליגן" האָט ער אַרויסגעזאָגט
בקול מיט אַ פריילעכן ניגון.
דער עולם איז געוואָרן שטאַרק אויפגערעגט פון
אַזאַ עזות-פּנים'דיקער אויפפירונג און האָבן אויסגע-
שריען: וואָס איז דאָס פאַר אַ מחילה? די האָסט
דאָך איבערגעזאָגט געזידלט דעם רב!
"וואָס ווילט איר אַזוי און כעס", האָט אויסגעענטפערט
קאַלט-בלוטיק דער איד: נו, קען איך ניט אַזוי גוט
זינגען!
(געהערט און אויפגעשריבן פון דעם חזן .. פּאָנימאַנסקי, עלב(?)
פון [illegible])

1020ב. אַ [illegible] גרויסט אַ פּאָלדאָט, [illegible] וואָס
איז געשטאַנען נאָך שלאָסאַך (אַפֿן פּלאַטן) און דעם ערשטן
פרייטאָג פון דער קריסטליכער פּאַסחא מיט דעם בע-
וואוסטן קריסטליכן גראַטולירונג (פּאַרדראַמען [illegible]): כריסטאָס
וואָסקרעס (דער קריסטוס איז אויפגעשטאַנען צו תחית המתים)

אידישע שפריכווערטער און גלייכווערטלעך (פון י. ביילינס
צאמל-בוך

~~[illegible]~~

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלאַך (פֿון שלום ביליני׳ס זאַמל-בוך)

דער זעלנער איז געווען אַ איד.
ניט ענטפֿערן פּאַסט ניט, ענטפֿערן און פֿרעסטליכן איז
וואָלער ניט, האָט ער איהם געענטפֿערט מיט ~~[illegible]~~,
די באַוואוסטע ווערטער מיט וועלכע אַ פּריסט באַרט
ענטפֿערן, נאָר מיט אַ פֿראַגע אין ניגון, מיט אַ
בּקשה, נחמליך: 'וואָ איסטינו וואָסקרעסע'?
(און אמת, איז דער אויפֿגעשטאַנען?)

94 3

אינהאַלט לויט די ענינים

1) ליד

א) מוטה. עקר. לעגענדע. ליבע-ראָמאַן, בעל גאווה — מ"מ 1-25

ב) מ"מ 524-514

ג) מ"מ 543-543-542 — 5(43.2

ד) מ"מ 963-962

ה	ד	ג	ב	
				2) [illegible]
274-239		713-687	1032-996	ברות. הארצקלאַפּעניש. [illegible] [illegible] יאוש [illegible]. [illegible] (זעה [illegible] ברות)
284-275		728-714		די פּאָליטישע לעבן. [illegible]
~~287-2~~ 287-285				דער גיהנום [illegible]. [illegible]
295-288		750-729	1028	[illegible] ברות. [illegible]. [illegible] [illegible] און קליינע פּרנסות. (זעה ברות)
299-296		753-751 זעה 962 1032		ניט קיין [illegible] [illegible] [illegible]
				3) פּראָזע
307-300		757-754		[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] גרויסע [illegible] און [illegible] (זעה מ"מ 50

[illegible]

~~אינהאַלטס~~

אינהאַלט לויט די
ענינים
§ 1

שקר. ליגנער. ליגן-הייסן פֿאַלגענט:

א)
ב)
ג)

25-1 | 524-519 | 542-543 | 963-962

גאווה (גאַדלות שטאָלץ) באַשרייבונג פֿון גאווה
... שטאָלץ ...

32-26 | 555-544 | 893

ענוות - (אָפּנהאַרציקייט. חניפה

35-33

חנופה אין ... היילקייט

562-556

קרינגליבע (אמונה) קענשאַפֿט: ...
... ניט קיין קרינגליבער ...
ויך - האַרצות

א)
ב)
ג)

43-36 | 526-525 | 593-563 | 967-964
591-5

... פֿון ... (בריאה)

57-44 | 529-527 | 602-594 | 973-968

... (... קורצער
... (והרגנות)

611-603

67-58 | 974 | 1000-997

ד״ ג״ ב״

§ 5טער

308 799-758 917 ד״ה — 2) מכּדרות (טיראַניע דעמאַגאָגיע) געוואַלד
טהאָען גאַנזאַרטיגע שלעכטע ווערקען:
רעבעלאַציקייט. אונגליקליכער

314 804 — 3) אויפּאַרשעמטער ווערטער. גראָבער קאָפּ
וועלכען מיט קליינע השגות

324 837-815 1030-1029 1001-997 — 4) שלעכטע ווערען מיט פּאַרטיינער. ד.ה.
קליינליכע לייכטזיניגע פּאַרשטייער לאַוט

528 842-838 — 5) גוטע לייט. שיינע פּערזענליכקייטען

§ 6טער

348 844-843 — ד״ה. אויסגעדריקט בזיון, שעמענדיי
פּאַלשע און נידריגע חרפּה

§ 7טער

362 538 860.845 — 1 הערשאַפט (מסחר) סוחר״ ראַדיקאַלע
אומראַדיקאַלע שוחד נאַרעדריי (האַנדעל
1006-1002 — גוטע גנב גדלן (ד״ה ~~343-342 602~~
~~ד״ה 946 967 848 - 971~~

§ 8טער

407 874-861 1018.1007 — 1) ר׳ זיהעגען מיט אויגן אונזער
פון פּאָזיציאָן און הערשאַפט ווערען

422 894-875 1021-1009 — 2) פון גרויסשאַפטען ווערטער (ד״ה 546-545

95 [illegible] 135

§8

באַציהונגען צווישן יידן, איינונגען
ווענן יידישע כּלי קודש.

439-437 904-895

4) באַציהונגען צווישן יידן און
גוים (אומות העולם)

446-440 909-905 1022

§9

נאה קנאה, פערזאנלעך;
כעס, נקמה, הילפלאזער (אהנמעכטיקער)
עס, דראהונגען (סטראַשונקען), פיינשאַפט,
ליבשאַפט.

455-447 913-910

פּלאַפּלעריי, בייזע צונג

918-914

§10

מיאוסטע טרחה, הילפלאזע מוטען,
מצופרידענהייט אומדאַנקבאַרקייט

470-456 536 923-919 1024-1020.

§11

32, ~~64, 120, 130, 146~~. [illegible]

...ות און פּראַקטישע כּלליק אין לעבן

§12

[illegible]

לעבן, טויט, דער סוף פון דער מענטשן

§13

פאַרשידענע

[illegible]

§14

ציגעלעריי, קללות

§ 2.

115 / 65	537	633-612		1) ג׳ הויפּטען (בטחון) השגחה אָרדענונג (האַרמאָניע) גרינגער פּרנסות ואהבה (פּאַך) האַרמאָנישקייט. צופרידענהייט. פלייסיקייט. פרומקייט
116	536	635.634	~~1032-981 975~~	2) פּלאָזער הויפּטען. יחוד (גליק) פילאָסאָפיק געזונד
116		643.642.641 634	~~982~~	3) פּערזענלעכקייט. אַקטיוויטעט: אָפּהאַנדלונג וויסנשאַפטלעכקייט תּכלית. נאָכגעביקייט
		646-644		4) פּערזענלעכער פּאָליטיקער)

ייִד § 3

120	541 530	662-647	~~995-983 605-671~~	1 נאָר, קלוגער, תּמימות־קייט (נאַאיוויטעט) קאַטעגאָריע נאַרישקייט טיפּישקייט. גוטער נאַר.
171	531	941.937 671-663		2) דמיון. אויסגעוועפּטקייט. קראַנקער אייגנשאַפט (נאַרישע פּאַרגלייבעניש. נאַרישע פרומקייט חסיד שוטה) נאַרישע אויפגעקלערטקייט. (קליינשטעטדישער אַפּיקורסות)

§ 4

181	535-532	681.672	~~1028~~	1 אַרעמע דורות שלום ואהבה אחדותקייט. נחת. נגיד גביר באַשייד־קייט
229		686-682		2 פּסקין גלייכער. קאַפּיטאַלער פּאָגאָ

טק

ליסט 7

ל25

היסטאריש

פריכווערטער און גלייכווערטלעך פארבונדן מיט היסטארישע
פערזאנען און געשעענישן כסדר נאָך די צייט אָן יאָרן און [illegible]
(כראָנאָלאָגיש)

אדם, קין, הבל, ~~[illegible]~~ מתושלח, נח, תרח, אברהם
און אזוי ווייטער און ווייטער

~~[illegible]~~

דאָס נעמען נאָמען די [illegible] [illegible]
[illegible] דורך

(נאָך דעם רעגיסטער פון די יאָרן גייט אַ רעגיסטער פון
אַלע שפּריכווערטער אויבער (פון 30 יאָרן) כסדר נאָך [illegible]
און [illegible] (אָבן [illegible])

§15 פֿאַרגרייטע   די נומעראַציע לאַוט איך דאָ דאָרט

§16

שבועות, ווינטשעניען, ברכות

§17

חדר־ פּראָגן

§18

באַטלאָנישע פֿילאָזאָפֿיע.

§19

ווערטשפּילן און איבערגעדרייטע פסוקים און מאמרים פֿון ספּאַס צו

קעמאַלוסקע יידאַנקען רפֿאַראַדיעס (און באַשט פֿאַרפֿלגיינגען)

§20

וויצן און ווערטשפּילן פֿאַר באַנדעצען אויף די אידישע פֿאָלשפּראַ־

כיקייט   די נומעראַציע לאַוט איך דאָ ~~דאָ~~ דורך

§21

דיאַלאָגיצער שפּאַס די נומעראַציע לאַוט איך דאָ דורך

§22

שפּריכווערטער און גלייכווערטלאַך פֿאַרבונדענע מיט שטעדט און ערטער די נומעראַציע לאַוט איך דאָ דורך

§23.

שפּריכווערט. און גלייכוו. אין פֿרעמדע לשונות און פֿון פֿרעמדע

פֿעלקער פּוילישע, ווייסרוסישע, און רוסישע (די נומעראַציע לאַוט איך דאָ

§24

שטאַטגראַפֿישע (די נומעראַציע לאַוט איך דאָ דורך

§25

שפּריכווערטער און גלייכווערטלאַך פֿאַרבונדענע מיט פּסוקים

און אויסדריקונגען פֿון תּפֿילות, הגדות און פּיוטים (פֿון סי־

דור, קינות, סליחות, מגילה, הגדה א"ג) דאָס נמ. באַטריבט

No. 274

א) ווי אזוי סקלאַוועט דאָס לעבן: [illegible] און גאָר שטאַרבן
ב) ווי מ׳עסקאָרט דאָס לעבן, סטאַטועס פון קאָפּ און האַרץ
ג) ווי [illegible] גייענדיקע פון לעבן - ווי קאָפּ [illegible] פון [illegible].

דאָס גרויסע [illegible] איז [illegible]: גאָט לעבט און [illegible] ווייטער [illegible] [illegible] און [illegible] [illegible] און [illegible] [illegible] [illegible] און ווערט [illegible] פאַרשווונדן. און [illegible] [illegible] [illegible]: [illegible] [illegible] און [illegible], [illegible] און [illegible] [illegible]. דער [illegible] דער [illegible] [illegible] די [illegible], די [illegible], ווי [illegible] [illegible] און די [illegible]*). דער [illegible] נאָר [illegible] [illegible] [illegible] און [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] און [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: ~~[illegible]~~ [illegible] [illegible] פון [illegible] [illegible] [illegible] שטאָלץ און [illegible] [illegible]

[illegible], די קינדער, וואָס [illegible], [illegible] [illegible], [illegible]: [illegible] [illegible] [illegible] נאָר [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]. —
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]! [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].
די [illegible] [illegible] [illegible] און [illegible]. — [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. נאָר [illegible] [illegible] [illegible] און די [illegible] [illegible] [illegible] און [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. און [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] שוין [illegible] [illegible] [illegible] גוטע און [illegible] [illegible], [illegible]. און [illegible] [illegible]; [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: [illegible] שוין [illegible] [illegible] [illegible].

*) [illegible]

די גלעזער האָבן זיך אויסגעליידיקט די אויסגעמאַטערטע און אויסגעהאָרעוועטע
ביינער - מיר האָבן אַ שוין צו פֿאַלן אַז מיר לעבן שוין אין דערווײַל:
מײַן נחמה. אַ מחיה! מע האָט שוין מיט אַמאָל "פּאַוואָלינקע" דיסלויאַליע
אויסגעהויבן אַרויס-צוזוטרייבן דעם גלות פֿון שטוב .. מיט-אַמאָל, מײַן
גאַנצע געשריי. נאָר אַזוי און מע וואַרט גאָר אַ שטאַרב. מײַן אײַנציקער
דעם קראַנקע געוואָרן איז גאָר אויף אַ וועלט. ווען מע מאַכט - גאָר אויף אַ
געלעכטער און טרוקן אין מײַן הײַזל, און דאָ געמאַכט. און פֿיר יאָרן
געמאַכט, געשטאָרבן!

דער דאָקטער האָט אַפֿילו דערקלערט די אייגענע סיבה פֿון דעם אומ=
גליק: עס קען ביסל איז די האַרץ געוואָרן שוואַכער, אַ האַלבער ביסל די
אויסגעצערטקייט. די אויסגעהאָרעוועטקייט - קענט געזען. סאיז קיין
פּרוטה ניט געווען, ניט געבליבן ...

אַ ק ווי צופֿעליק איז דער קייגער און ביטערער שפּאַס, אויבער דעם
גורל פֿון דעם שרייבער און בראָווער נאָך און אונדזער שטאָט-אײַנוואוינער
געזעלשאַפֿטלעכן און טאַקע-טאַקע לעבן: אַז סאיז שוין צום לעבן. דאַרף מען שטאַרבן.
די וואָרטער האָט שוין מיט אַמאָל בײַקומען קיינער יאָרנס ניט, נאָר איינער, צום
געוועזן, מע האָט שוין נאָכגעקוקט קיין קיינער ניט
(טרערן שטייען מיר אין די אויגן. ביז שרײַבן האָט די באַדינגונג
שורות, און האַלבע שטיקט, און נאָר שטאָט-דער קאָפּ איז פֿול מיט
טרויעריקע געדאַנקען!)

— "אַז סקומט צום לעבן אַ אַז."

אָט דעם באַוועגן שפּריכוואָרט האָב איך געהערט צום ערשטן מאָל פֿון
מײַן מוטער אין נאָכוואָרגעדאַנק. אויב איך האָב קיין טעות ניט. קאַ דער
טרויעריקער געלעגנהייט, ווען מיר האָבן געזען ווען אונדזער
יכניס-גרשון הרכבים און מײַן ווײַב דערפֿט טויט.
גרשון הרכבי. אַנדער גרשון רב משה-ס איז געווען אַ פֿאַרוויילעניקער
ווערטער. מע קען אַפֿילו זאָגן - אַ פּערזאָנען. שטעלט אײַך פֿאָר
אַפֿילו פֿאַרגעסן, און אַלע קליין שטעטל. אַ נאָכוואָרגעדאַנק דעם גאַנצן
לעבן דורכן,

(~~וויסנשאַפֿט גוטע~~), האָט ער דערציילט וועגן זיינע שפּראַכן:
אַלטע און נייע; רוסיש, פֿראַנצייזיש, פּויליש. און ענגליש האָט ער
פֿריער געשריבן, יידיש לשון-קודש און תּלמודיש שפּראַך (אַראַמעיש)
איז קיין רייד ניטאָ: דאָס האָט ער געקענט נאָך פֿון די יונגע יאָרן
זאָגן ווי אַן אויסגעלערנטער משכיל. ווײַטער האָט נאָך ערצויגן אַפֿן חנוך
תּלמוד און מדרש. צו סחורה איז ער ניט שייך געווען: דאָס געלט
וואָס איז געבליבן אין דער נאָכט פֿלעגט ער אויסגעבן אויף אַ ספֿר
אָדער אויף אַ צײַטונג. אַ ביבליאָטעק האָט ער געהאַט איינע
פֿון די גרעסטע. די גאַנצע וועלט און זײַן צימער איז געווען
פֿאַרשיידענע מיינונגען געווען אינגעשטעלט מיט ביכער אין פֿאַרשיידענע שפּראַכן (*
דער לעצטער איז באַשטאַנען אין וואָס אין [illegible] קיין מאָל און קאָלטער
שטאַרבן געמאַכט: ער איז געווען דער גרינדער (?) און הויפּט געבאַי
פֿון חברה "חונן דלים", און אַ בעל-טובֿה איז ער געווען און דערנאָך פֿון
פֿון יעדער וואָס די נויט - און "עוסק בצרכי ציבור באמונה". ער איז
געווען אַ בעל תּפֿילה (ניט נאָר אין פֿעסט טעג) און געלערנט. דערצו
פֿון פֿאַרשיידענע רייד צו זאָגן וואָס דער פֿאָטער מיינער ר' יצחק
פֿלעגט אויך אַרויס געבן מיט די ספֿרים (שטיבל) אויף דער
פֿאַר, וואָס ער פֿלעגט פֿירן די קלויס פֿאַרבונדן און די חדושים
און מיין ר' משה'ס ליינקאַלענדער און אַלקאָליר געשריבן.
ווי דאָס פֿאַרשריבן - און וואָס פֿאַר אַ שיינע מאַטעריאַלן לאָגער
און וואָס פֿאַר אַ בחינות האָט גרשון הרבה געלערנט. פֿלעגט טרעפֿן
~~[illegible]~~ און ער און די וויסיע מיינע - אַן אַלטע און אַ גוטער (צוויטן)
פֿרוי, אַ צניעה אַ איבערגעגעבענע, פֿלעגן נאָך ליגן שלאָפֿן פֿריִער הינטערן

אין אַ יאָר צוועלף נאָך זײַן טויט, אין יאָר תּר"ן (1890) האָב איך געזען
אין דעם רעשט פֿון זײַן ביבליאָטעק אַזעלכע אַלטע און שעצבאַרע ביכער
ווי צונץ'ס Die gottesdienstlichen Vorträge,
Die Ritus d. Synagogalen Gottesdienstes,
יאָסט'ס Israelitische Annalen און נאָך אַנדערע אַזעלכע
ווערטפֿולע ביכער און צײַטשריפֿטן און פֿאַרשיידענע שפּראַכן.

אויפֿן איבערשרײַבן און ... (ווערטער־...)

ספּעציעל טרעפֿן דאָרט — וואָס וואָס אויך, אַזוי ווי ר' גרשון דער זיידע. גוט אַז
דאָרט שטוב־הויז דערמאָנט האָבן זיי דאָרט אַן אָרעמן שיכן
און אין אייגענער הייזקעס ... אַרויס, נישט דער ענגע.
דער געוועזענער לערער מיינער — גרשון און שרה הרבנית איז
... און שווער נישט אין דאָרט.
אָבער דאָס קומענדיקע ווינטער זײַנען געווען מיט אַ נײַעם ...
און געטרײַע קינדער: זיי האָבן גוט פֿאַרשטאַנען די ביטערע
לאַגע פֿון זייערע עלטערן און האָבן זיי שטאַרק מיטגעהאָלפֿן.
יעדערער פֿון די בחורים זייערע האָט פֿון זיך אַליין נאָך אויסגעלערנט
... נאָך אַ מלאכה: איינער פֿון זיי האָט געלערנט ווי אַ
שניידער, און פֿאַר אַ יום־טוב פֿלעגט ער פֿאַרריכטן און אויסנייען
די אַלטע קאַפּאָטעס און היטלעך פֿאַר די קינדער און ...
איינער פֿון זיי האָט געקענט סטאָליערקע (טישלערײַ), איינער סלעסאַרקע
(שלאָסערײַ) און פֿלעגן פֿאַרריכטן און שטעלן אַ טיש, אַ באַנק, אַ שטול
אַ שלאָס און דאָס גלײַכן און דער דריטער האָבן זיי געלערנט אַפֿילו
... אויף פֿאַרשיידענע לימודים ווי ... לימודים. אַזוי אויך ...
... : זיי, די קינדער זײַנען געווען נישט מער שטאַרק
געלערנט, אָבער ... ...

... האָבן זיי נאָך געלערנט און געהאָלפֿן און דער ...
דער טאַטע ... און ... ער ... געהאָלפֿן ... ...
פֿון אַ טאַטע ... ... און שטוב ... ...
... צום לערנען.
... ... און נישט אין אין דאָרט.
די גרעסערע קינדער, די זײַנען געוואָרן ... בחורים. און גרשון
הרבנית ... ... אינטעליגענטע ... פֿון ...
און די ... (...) ... די ... פֿון
אַ ווינטיקער ... ... ר' גרשון. איז די
... און די עלטערע ... די ...
און שטעלט אײַך פֿאָר: די קינדער האָבן ... די ...

[illegible] נאָוואַראַדאָקער [illegible]

[illegible] פֿײַן, גוט און טירקיש אויבער גאַנץ נאָוואַראַדאָקער און די
אַרומיקע יאָווסדעס, און אין דעם ערשטן יאָר האָט ער שוין פֿאַרדינט ביז
אַכט טויזנט רובל.

דאָס ערשטע איז אָנגעקומען די [illegible] אָנגעהויבן אַ ביסל צו לערנען מיט
אַ [illegible] קלאַס און [illegible] [illegible] פֿון שטעט דעם גלות.
ווי [illegible] ווערט צו גרשון רב זלה״ה אַ געשווער [illegible] הצלחה

דער איז געוואָרן אַ גאַנצער ״דיקער גבֿיר״ ווי וואַקסט איבערן קליינע
אָפּשראַציע, ווי [illegible] אויף דעם [illegible], און אין [illegible]
[illegible] דער עסק.

געוואָרן געשריגן! [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]!

[illegible] יאָר [illegible] שפּעטער, נאָך [illegible] שטאַרבט [illegible] אויך די עקרת הבית
שרה הרבֿ [illegible] האָט [illegible] ווי אַ גוטער און [illegible]
די [illegible] [illegible] די [illegible] [illegible] איז געווען דער
[illegible] [illegible] פֿון דעם [illegible] [illegible]!

~~[illegible]~~ [illegible] די פּאָר [illegible] [illegible] וועגן גרשון און שרה
[illegible] זײַנען אַ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] פֿון
[illegible] דעם [illegible]-חבֿר פֿון [illegible] פֿון [illegible] [illegible].

[illegible] [illegible] און [illegible] לעבן און צרות און און דחקות האָט [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] וואַרשאַווסקי, און אַז [illegible] [illegible]
[illegible] די [illegible] יאָרן שוין [illegible] צום לעבן, איז ער [illegible] [illegible]:
[illegible] געוואָרן און [illegible] [illegible] און אַ [illegible] [illegible]
[illegible]

איך האָב פֿאַר נייטיק דאָ צו ברענגען אַ פּאָר [illegible] שורות
פֿון זײַן גוטן פֿרײַנדס אַ בריוו - פֿון שלום עליכם-ען צו ה׳ [illegible]
(פֿון [illegible]-[illegible] פֿון 24 אָקטאָבער 1909 יאָר געדרוקט אין דעם
[illegible] 1916)

... וואַרשאַווסקי, (שרײַבט שלום עליכם צו [illegible]) ״[illegible] האָבן [illegible]

אידישע שפּריכווערטער און גלייכווערטלעך פֿון שיקאַגאָ מאַמע-קינד

זײַן און געשטאָרבן בײַ פֿאַרשידענע עלטער, געענדיקט ראַבינער-שולע, אַרײַן
אין קיעווער אוניווערסיטעט, געענדיקט ורעס און געוואָרן אַן אַדוואָקאַט.
זײַן בירוף איז אָבער ניט געווען אַדוואָקאַטור. ער פֿלעגט זיך אָפֿטע
קלאָגן, אַז דאָס איז אים ניקלער דעם זינען. צו ערשטן איז ער
געווען, נאָר די ביטערע מלחמה פֿאַרן שטיקל ברויט... בקיצור
האָט ער געלעבט מיט ווײַב און קינד (איין טאָכטער) בײַ פֿאַרבאָרגענעם
דלות, פֿאַרמאָגט איין און איינציקן גלאַנצנדיקן פראַק מיט אַן אַלטן
פּאַרטעפּיאַן און געדרוקטע שטודירונגען זײַנע ווידיש ערשט פֿאַקולטעט
חלומען ניט צוליב בקיצור, נאָר פֿאַר זיך אַליין, און טאָפּ אַרײַן און פֿאַר אַ
פֿאַר אַזעלכע גוטע פֿרײַנד. און מיט אַזוי האָט ער זיך אָפּגעווישט ביזן
טעלעפֿאָן לעבן, ביז פּלוצים טוט אַ שײַן דאָס גליק גלייך אים
אין פּנים אַרײַן, און ער קריגט אַ שטעלע נעבן ועקאַטערינאָסלאַוו, אַ
גבֿירטע און אַ רײַכע אַלס ורעסטקאָנסולט און אַ צוויי-דרײַ דײַטשע
פֿאַבריקן מיט אַ שיינעם גיהאָלט און אַ לופֿטיקע דירה, מיט אַ גאָרטן,
מיט פֿערד.

זיך וואָס ווינט איהר, ברודער שלום עליכם, וואָס פֿאַר אַ גליקליכער
עס ברענט זיך איר מיט מײַן ווײַב; איהר ווערט קומען צו איר מיט מײַן קאַרעטע,
איהר ווערט מיר לייענען אײַערע נײַע מעשה-לעך, איך וועל אײַך זינגען
אײַנע נײַע לידער. ברודער שלום עליכם, איר האָט אַ גרויסן גאָט און אַ
גוטן גאָט!"... דאָס זענען געווען געווען זײַנע לעצטע ווערטער
צו מיר. די ווערטער וואָס זײַנע האָב איך געהערט פֿון אים שפּעטער
טער אומגעפֿאַלן אין אַ יאָהר אַרום האָבן זיי ניט געבראַכט קיין גליק
זיי ניט פֿאַר איר, ניט פֿאַר אים, ניט פֿאַר קינדער, ווארום ער איז שוין
געווען וואַכנדיקע פּאַראַליזירט ביזן טויט און ער האָט וויניק שאַרבן
אַזוי ווי ער איז, אַז אַלע זײַנע פֿרײַנד, ווען זיי האָבן דערהערט

*) די אונטערשטרײַכונגען פֿון מיר (ש.ע.)

103

אידישע שפּרוכווערטער און גלייכווערטלאך פֿון שיקעליס מאל־בוך

די בשורה פֿון מײַן ווארשע. איז ~~טאַט~~ טויט, האָבן גיזאָגט: דאקטאר־גאט, ברוך דין האמת! ..." (דער יונג 1916 דעצעמבער 19.1-22)

געוואלד גישריען: איז סקווע צום לעבן, סטאַרבן ניט קיין יארן — האַרץ־וויי שטארבן!